MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

EGLĖ ČEPURAITĖ
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS
STUDIJŲ PROGRAMA

PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESAS: PROBLEMOS IR SPRENDIMŲ BŪDAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė

Vilnius, 2015

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS 2
ĮVADAS 3
1. PRIVATAUS KALTINIMO LYGMENYS BAUDŽIAMAJAME PROCESE 8
1.1. Idėjos kaip privataus kaltinimo bylų proceso atsiradimo ir formavimosi ištakos 9
1.2. Normos kaip privataus kaltinimo bylų proceso raiškos formos 13
1.3. Santykiai kaip privataus kaltinimo bylų proceso praktinė išraiška 20
2. ATSKIRŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMO PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESE YPATUMAI 24
2.1. Tinkamo (sąžiningo) proceso principas 25
2.2. Rungimosi principas 36
2.3. Teisės į gynybą principas 41
3. PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESO KAI KURIE PROBLEMINIAI ASPEKTAI 45
3.1. Imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės ir nukentėjusio asmens teisės į privatų kaltinimą santykio problema 45
3.2. Atstovavimo privataus kaltinimo bylų procese diskusiniai klausimai 51
3.3. Kaltinimo keitimo teisinė reikšmė privataus kaltinimo bylų procesui 56
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 62
LITERATŪROS SĄRAŠAS 65
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS 73
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA 74
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA 75
PRIEDAI 76
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ 77

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas

BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

BPĮ – Baudžiamojo proceso įstatymas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

EŽTK – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

ĮVADAS

Privataus kaltinimo bylų procesas kaip ir tradicinis baudžiamasis procesas yra skirtas užtikrinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso[1] (toliau – ir BPK) 1 straipsnyje įtvirtintą proceso paskirtį. Būtent, baudžiamojo proceso paskirtis teisės taikytojui ir, atitinkamai, subjektui, kurio atžvilgiu taikomas įstatymas, leidžia suvokti, kad svarbu ne tik užtikrinti išsamų, visapusišką nusikalstamų veikų atskleidimą, bet ir teisingą asmens nubaudimą. Teisingas asmens nubaudimas kaip nesavitikslis procesas yra orientuotas į sąžiningą procesą, leidžiantį proceso dalyviams tikėtis teisingo konfliktų išsprendimo procedūrų. Ypač šis siekis aktualus privataus kaltinimo bylų procese, kuriame taikomos specialios teisių ir laisvių gynimo formos, kurios, žinoma, atitinka tiesos beieškančių žmonių lūkesčius.

Tiriama problema. Darbe tiriami kai kurie privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo ir taikymo probleminiai klausimai bei ieškomi šių problemų sprendimo būdai. Iki šiol mokslininkams bei praktikams nepavyko rasti visuotinai priimtino sprendimo dėl tokių problemų, kaip pavyzdžiui, kardomųjų priemonių praktinio taikymo, privataus kaltintojo (nukentėjusiojo) teisėto atstovo statuso, subjektų, turinčių imunitetą nuo baudžiamojo persekiojimo, dalyvavimo privataus kaltinimo bylose, kaltinimo keitimo įtakos privataus kaltinimo procesui ir pan. Todėl darbe tiriama, ar galiojančio BPK privataus kaltinimo nuostatų reglamentavimas bei praktinis įgyvendinimas yra optimalus teisės principų ir žmogaus teisių bei laisvių užtikrinimo kontekste. Kartu sistemiškai ieškoma atsakymų į klausimus, kokie analizuojamo instituto teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo būdai leistų geriau užtikrinti proceso dalyvių teises ir teisėtus interesus.

Baigiamojo darbo aktualumas. Suprantama, kad visuomeniniai santykiai, kaip ir teisiniai, yra dinamiški, nuolat pagal poreikį besikeičiantys. Šiuos pasikeitimus lemia tiek poreikis modernizuoti vienus ar kitus santykius, tiek juos optimizuoti, nes neretai tam tikruose santykiuose esama spragų ar pasikeitimų, kurie reikalauja inovatyvaus, progresuojančio požiūrio į santykių turinį. Taip yra ir su privataus kaltinimo bylų procesu. Atrodytų, kad šis procesas, iš esmės apimantis tik mažą dalį nusikalstamų veikų, patenkančių į šių santykių reguliavimo sritį, yra mažytė viso baudžiamojo proceso dalelė. Tačiau ir ši dalelė yra ypač aktuali, kadangi šiame teisiniame procese asmuo, tiek nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, tiek ir kaltinamas dėl tokios veikos padarymo, siekdamas teisingumo, atitinkamai arba pats turi pareigą įrodyti kaltininko veiksmų neteisėtumą ir pavojingumą, arba atitinkamai ieškoti būdų efektyvesnei gynybai. Aktualumą lemia ir tai, jog ypač svarbu privataus kaltinimo procesą suprasti, o esant reikalui ir optimizuoti taip, kad privačios iniciatyvos pagrindu prasidėjęs baudžiamasis procesas netaptų apsunkinimu pačiam nukentėjusiajam, kuris, pavargęs nuo

[1] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002) (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

pareigos palaikyti kaltinimą, atsisakytų nuo teisės į žalos kompensavimą, teisingą kaltininko nubaudimą ir pan. Kartu šis procesas negali pernelyg varžyti ir besiginančio nuo kaltinimo asmens teisių. Siekiant to išvengti šiame baigiamajame darbe būtent ir kalbama apie tam tikrus privataus kaltinimo aspektus, kurie labiausiai ir kelia nerimą dėl jų aiškinimo bei taikymo teisinėje praktikoje.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas. Privataus kaltinimo bylų proceso teminiai klausimai neretai patraukia Lietuvos mokslininkų dėmesį, tačiau bemaž labiausiai šio mokslinio dėmesio sulaukia teisinio reguliavimo probleminiai aspektai. Tuo tarpu šio instituto praktinio taikymo aktualijos bei subtilybės nesulaukia pakankamos analizės. Kaip antai, nors autorė įsitikinusi, jog tokie klausimai kaip procesinės prievartos taikymas šiame institute, taikinamojo posėdžio, priešpriešinio kaltinimo proceso, kaltinimo keitimo įtaka tolimesniam procesui, imuniteto įveikimo ir kt. klausimai yra ypač svarbūs teisės taikymo aspektais, tačiau deramo dėmesio, kuriuo būtų giliau analizuojami šie praktiniai aspektai, nėra sulaukiama. Tiesa, kaip bus matyti kalbant apie šios tematikos mokslinio bei analitinio ištirtumo lygį, kai kurie mokslininkai plačiai aptarė ir praktinius šio proceso taikymo klausimus, tačiau ir pastarieji dėl teisės dinamikos nuolat reikalauja ieškoti naujų teisinių idėjų, jų įgyvendinimo. O ką jau kalbėti apie tai, jog vis dar yra nauja diskutuoti apie kasacijos aktualijas privataus kaltinimo bylų procese.

Baigiamajame darbe tiriamos problemos ištyrimo lygis. Vienintelė privataus kaltinimo bylų procesą disertaciniu lygmeniu yra ištyrusi mokslininkė E. Matuizienė, kuri disertaciniame darbe „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“[2] analizavo dispozityvumo reikšmę, nukentėjusiųjų teisių ir teisėtų interesų realizavimo teisines prielaidas, taip pat bylų nagrinėjimo teisme ypatumus privataus kaltinimo bylų procese ir kt. Privataus kaltinimo institutas minimas ir mokslininko S. Juzukonio disertacijoje „Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese“[3], tačiau šis tyrimas buvo labiau orientuotas į bendrąją nukentėjusiųjų teisinę padėtį, o ne į specifinės proceso formos – privataus kaltinimo bylų proceso – privataus kaltintojo procesinį statusą. Be jau minėtų autorių darbų Lietuvos baudžiamojo proceso moksle privataus kaltinimo bylų procesas buvo nagrinėjamas tik kompleksiškai su kitomis specifinėmis baudžiamojo proceso formomis ar kitais klausimais.

Didesnis dėmesys nagrinėjamu klausimu pateikiamas mokslininkų R. Ažubalytės, R. Jurgaičio ir J. Zajančkauskienės vadovėlyje „Specifinės baudžiamojo proceso rūšys.[4] Svarbu paminėti moksliniuose leidiniuose esančias publikacijas: R. Ažubalytės publikacija apie privataus

[2] Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014), http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20141107_105422-88896
[3] Saulius Juzukonis, „Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002).
[4] Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 117-183.

kaltinimo teisę kaip teisminės gynybos realizavimo prielaidą,[5] R. Jurkos straipsnis, skirtas imuniteto įveikimo procedūrai privataus kaltinimo bylose.[6] Aktualų klausimą, kuris šiai dienai virto teisine norma, kėlė ir R. Drakšas straipsnyje dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose.[7] Netiesiogiai, tačiau įvairiais aspektais privataus kaltinimo institutą yra nagrinėję ir R. Ažubalytė, R. Jurka, P. Ancelis, A. Panomariovas, I. Randakevičienė bei kiti mokslininkai. Atskirai būtina paminėti ir tarpukario Lietuvos autorius, t. y. P. Leoną, M. Kavolį, kurie savo darbuose[8] nors ir netiesiogiai, yra kalbėję apie privatų kaltinimą. Užsienio literatūroje teorinį šio instituto pagrindimą plačiausiai pateikė rusų autoriai F. M. Jagafarovas, J. J. Makarovas, N. E. Petrova.

Baigiamojo darbo reikšmė. Visapusiška privataus kaltinimo bylų proceso pasirinktų probleminių aspektų ir identifikuotų probleminių aspektų sprendinių analizė gali būti reikšminga baudžiamojo proceso mokslui bei praktikos optimizavimui. Suprantama, jog darbo autorė nepretenduoja į vienintelę tiesą, tačiau siekia pagrįsti savo teiginių teisingumą. Baigiamajame darbe išaiškėjo, jog privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo spragos apsunkina tiek nukentėjusiojo (privataus kaltintojo), tiek ir kaltinamojo teisių ir teisėtų interesų gynybą, tad teisės teisinei praktikai šis tyrimas reikšmingas kaip sudarantis prielaidas stiprinti privataus kaltinimo proceso veiksmingumą, nukentėjusiojo, kaltinamojo galimybes realiai ir efektyviai ginti savo teises šiame procese. Gauti tyrimo rezultatai galėtų tapti diskusijų optimizuojant teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo klausimus objektu.

Baigiamojo darbo originalumas. Baigiamasis darbas originalus tuo, jog darbe atliekamos analizės konstrukcija grindžiama teisės būties lygmenimis, padedančiais nuosekliai ir logiškai aiškinti vienų ar kitų teisinių nuostatų, teisminės praktikos priežastingumą. Taip pat svarbu paminėti, kad darbe remiamasi naudojamo empirinio metodo – ekspertų interviu rezultatais. Šio metodo pagalba gauti duomenys leidžia autoriui kompleksiškai analizuoti aktualius klausimus, o ypač, susijusius su imuniteto nuo baudžiamosios jurisdikcijos įveikimo, atstovavimo, kaltinimo keitimo, kardomųjų priemonių taikymo ir kt. institutais privataus kaltinimo bylų procese.

Tyrimo tikslas – apibendrinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, aukštesniųjų nacionalinių teismų, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) patirtį, mokslinę literatūrą kompleksiškai išnagrinėti privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo ir taikymo teismų

[5] Rima Ažubalytė, „Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida“, *Jurisprudencija* 4 (122) (2010): 221-244.

[6] Raimundas Jurka, „Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos,“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 243-257.

[7] Romualdas Drakšas, „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose,“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 259-271.

[8] Petras Leonas, *Teisės enciklopedijos paskaitos* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakultetas, 1931), 198; *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais* (Kaunas: Literatūros knygynas, 1933), 50-60.

praktikoje silpnąsias vietas bei trūkumus, lemiančius nukentėjusiųjų ir kaltinamųjų teisių ir teisėtų interesų ginties proceso apsunkinimus, taip pat formuluoti jų šalinimo kryptis.

Siekiant apsibrėžto tikslo, formuluotini šie *tyrimo uždaviniai*:

1. Atskleisti privataus kaltinimo bylų proceso ištakas, raidą, sampratą bei reikšmę.
2. Kompleksiškai išanalizuoti atskirų privataus kaltinimo bylų proceso elementų veikimo ribas baudžiamojo proceso principų kontekste.
3. Atskleisti privataus kaltinimo bylų proceso galimas teisinio reguliavimo spragas bei teisės taikymo trūkumus ir nustatyti teisės taikymo tobulinimo poreikį privataus kaltinimo instituto reglamentavime.

Tyrimo metodika. Tiriamojo darbo temai atskleisti ir išnagrinėti buvo naudojami šie pagrindiniai teoriniai tyrimo metodai:

1. Sisteminės tyrimo analizės metodas buvo pasitelktas atskleidžiant imuniteto įveikimo, teisėto atstovo dalyvavimo privataus kaltinimo bylų procese, kaltinimo keitimo, priešpriešinio skundo įgyvendinimo probleminių aspektus sistemiškai aiškinant BPK nuostatų turinį.
2. Lyginamuoju metodu buvo nagrinėjamos mokslinės nuomonės, EŽTT ir Lietuvos Respublikos teismų praktika dėl privataus kaltinimo instituto reglamentavimo ir taikymo, analizuojami Lietuvos teisės aktai siekiant pamatyti reglamentavimo netobulumą bei rasti pažangesnį kai kurių klausimų reglamentavimo būdą.
3. Apibendrinimo metodas naudotas apibendrinant išanalizuotą ir panaudotą mokslinę literatūrą, teisės aktų nuostatas, teismų sprendimus, taip pat darant galutines išvadas.
4. Atliekant tyrimą pagrindiniai empiriniai tyrimo metodai buvo dokumentų analizė ir ekspertų interviu. Dokumentų analizės metodas naudotas analizuojant Lietuvos Respublikos teisės aktus, Lietuvos Aukščiausio Teismo (toliau – ir LAT), Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas), EŽTT jurisprudenciją bei kitų teismų sprendimus. Ekspertų interviu metodo pagalba buvo apklausti du Lietuvos Aukščiausio Teismo teisėjai mokslininkai prof. dr. Rima Ažubalytė (2015 m. spalio 9 d. interviu) bei prof. dr. Gintaras Goda (2015 m. spalio 23 d. interviu), taip pat prokuratūros atstovė dr. Eglė Matuizienė (2015 m. spalio 26 d. interviu), kurių nuomone remiantis padaryti atitinkami apibendrinimai privataus kaltinimo bylų proceso klausimais (diskusinės temos, kuriomis buvo kalbama su ekspertais, pateikiamos šio baigiamojo darbo priede).

Tyrimo struktūra. Tiriamąjį darbą sudaro: įvadas, trys dėstomosios dalys ir išvados. Pirmoje dalyje analizuojami privataus kaltinimo bylų proceso teisinės būties lygmenys ir jų sąsaja su privataus kaltinimo instituto raida, ištakomis, teisiniu reglamentavimu bei efektyvumu visuomeniniuose santykiuose. Antroje dalyje tiriami atskiri privataus kaltinimo bylų proceso elementai, kurie pateikiami per baudžiamojo proceso teisės principų spektrą. Trečioje dalyje analizuojamos privataus

kaltinimo bylų proceso reglamentavimo nuostatų taikymo Lietuvos teismų praktikoje probleminiai aspektai ir ieškoma BPK tobulinimo galimybių.

Tyrimo objektas – tai kai kurių privataus kaltinimo bylų proceso institutų reglamentavimo ir taikymo teismų praktikoje problemos.

Tyrimo dalykas – tai teisės aktų nuostatos, teismų praktika, teisės mokslo doktrina, analizuota nagrinėjama tema.

Tyrimo hipotezė. Privataus kaltinimo bylų proceso teisinis reguliavimas ne visuomet atitinka proceso dalyvių teisėtų interesų apsaugos siekius, nėra veiksmingas teismų praktikoje tiek, kiek tai susiję su atskirais klausimais, tokiais kaip imuniteto panaikinimo aspektas, teisėto atstovo dalyvavimo analizuojamame procese aktualijos, kaltinimo keitimo įtaka šiam procesui, priešpriešinio skundo realizavimo ir reikšmės klausimas ir kt.

Ginamieji teiginiai:

1. Privataus kaltinimo bylų proceso raida liudija, kad šio proceso ištakos artimos civilinei teisei bei jurisprudencijai. Būtent todėl šiuo metu Lietuvos privataus kaltinimo bylų procesas tam tikrais aspektais yra itin panašus į bendrąją ieškinio teiseną civilinio proceso teisėje.

2. Kai kurie privataus kaltinimo bylų proceso aspektai, o ypač kalbant apie asmenų, turinčių imunitetą nuo baudžiamosios atsakomybės, baudžiamojo persekiojimo privataus kaltinimo tvarka galimybes, teisėto atstovo dalyvavimo aspektai, dvigubo procesinio statuso šiame procese, taip pat kaltinimo keitimo įtaka konflikto šalių susitaikymui ir kt. yra netinkamai reglamentuojami, dėl ko teisinėje praktikoje teismai priversti vadovautis teisės analogija bei protingumo kriterijumi.

Nukentėjusiojo, o taip pat ir kaltinamojo procesinių teisių ir pareigų visumą privataus kaltinimo bylų procese rodo, kad šio proceso dalyvio teisė į teisingą teismą ne visuomet yra efektyvi ir tam neretai trukdo kai kurios lankstumo stokojančios privataus kaltinimo nuostatos.

Baigiamajame darbe naudotų šaltinių apžvalga. Baigiamajame darbe naudoti įvairūs, tarpdisciplininiai mokslo šaltiniai, kurių autoriais yra, pavyzdžiui, prof. R. Ažubalytė, prof. J. Zajančkauskienė, prof. R. Jurka, prof. dr. G. Goda, prof. dr. P. Ancelis, dr. E. Matuizienė, dr. R. Jurgaitis, dr. S. Juzukonis, doc. dr. A. Panomariovas, prof. V. Mikelėnas ir kt. Greta mokslinių šalinių didelės analitinės reikšmės turėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Lietuvos aukštesniųjų teismų praktika, EŽTT jurisprudencija. Nacionalinių teisės aktų plati ir gili analizė taip pat buvo šių šaltinių panaudojimo priežastis.

1. PRIVATAUS KALTINIMO LYGMENYS BAUDŽIAMAJAME PROCESE

Romėnų filosofas, dramaturgas L. A. Seneka yra rašęs, jog „*Žmonės seniai pastebėjo gyveną nuolatos pavidalus keičiančiame pasaulyje, o graikai tą judėjimą ir kitimą įprasmino fraze „Viskas teka“ (Pantha rei)*“.[9] Ši mintis liudija, kad keičiantis žmonių gyvenimo sąlygoms, visuomenės sąmonėje formuojasi ir kinta vertybių sistema bei jos suvokimas. Tuo pačiu vystosi ir teisė. Teisės, kaip ir kitų visuomeninių santykių, vystymasis savaime yra sudarantis tam tikrus etapus, stadijas ir lygmenis. Teisės teorijos tyrinėtojas A. Vaišvila pateikia tris teisinės būties lygmenis. Anot jo, pradinis lygmuo, tai *„teisinės idėjos, kaip pageidaujamo socialinių santykių modelio vaizdiniai,“*[10] bėgant laikui ir idėjai galutinai pribrendus, virstančiai į teisės normą (antrąjį teisinės būties lygmenį) – kaip *„privalomo elgesio taisyklę, pajėgią daryti tiesioginį poveikį žmonių elgesiui.“*[11] Trečiasis lygmuo – pasak autoriaus, tai teisiniai santykiai, kaip teisinės idėjos ir teisės normos praktinė reikšmingumo ir funkcionalumo išraiška.

Galima teigti, jog siekiant, kad konkrečioje visuomenėje atsirastų teisės norma, įtvirtinanti vieną ar kitą vertybę, pirmiausia visuomenės sąmonėje turi susiformuoti tokios normos idėja (mintis) – suvokimas – koks šios idėjos tikslas ir nauda.[12] Anot A. Vaišvilos, „*pirmoje savo stadijoje idėja nėra privalomas imperatyvas*“[13], tačiau pavienių asmenų sąmonėje tai kaip moralinis pageidavimas, kad ne tik tas asmuo, bet ir visa visuomenė ar jos dalis laikytųsi tam tikrų elgesio nuostatų. Kai idėjai pritaria visuomenės dauguma, o įstatymų leidėjas suteikia įstatymo formą, ši idėja virsta visiems privalomo elgesio taisykle, teisės norma, kuri kartais netgi garantuojama valstybės prievarta. Teisės norma yra socialinė norma, todėl teisė veikia kartu su kitais visuomenės reguliatoriais kaip religija, moralė, dorovė, etika, papročiai, tradicijos ir kt. Šiuo atveju veikia visuotinio privalomumo principas, kuris reiškia, kad teisės norma galėtų reguliuoti visuomeninius santykius tinkamai, ji turi būti vienodai privaloma visai visuomenei. Galiausiai autorius pabrėžia, kad *„atsižvelgdami į šią taisyklę, žmonės ima atitinkamai elgtis tarpusavyje – atsiranda nauji žmonių santykiai, kuriais jau realiai reiškiama pagarba asmeniui, jo orumui “*[14] ir garbei. Šie santykiai keičiasi, nutrūksta, vėl atsiranda ir t.t.

Aukščiau išdėstyti teiginiai ir samprotavimai leidžia teigti, kad teisė, kaip dinamiška visuomeninių santykių rūšis, nėra savitikslė. O būtent, aukščiau bendrai aptarti teisės būties lygmenys iliustruoja, kad teisė yra gyvas, kaip subjektų santykių reguliatorius, reiškinys. Visa tai nėra svetima

[9] Lucijus Anėjus Seneka, *Apie pyktį. Sielos vaistų receptai iš praeities* (Vilnius: Metodika, 2010), 5.
[10] Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2009), 58.
[11] *Ibid.*
[12] *Ibid.,* p. 59.
[13] *Ibid.*
[14] *Ibid.*

tiek baudžiamojo proceso teisės teorijai, tiek šios teisės srities praktikai. Todėl privataus kaltinimo instituto analizei yra itin svarbu aptarti teisinės būties šiame institute lygmenis. Visa tai leis pažvelgti į nagrinėjamą institutą (jo ištakas, raidą, sampratą, požymius ir pan.) tiek iš jo vidinės santvarkos, tiek ir išorinės procesinės formos. Kartu vadovavimasis teisės teorijos teiginiais, leis privataus kaltinimo bylų proceso institutą vertinti tiek pragmatiškumo, tiek ir teisinio reguliavimo optimalumo kontekste.

1.1. Idėjos kaip privataus kaltinimo bylų proceso atsiradimo ir formavimosi ištakos

Laikas nusineša viską:
ilga metų virtinė geba pakeisti
ir vardą, ir išorę, ir charakterį, ir
likimą.
Platonas

Idėja – tai mintis, atspindinti objektyviąją tikrovę žmogaus sąmonėje.[15] Tuo tarpu teisinės idėjos, anot A. Vaišvilos, turi pasižymėti savybėmis, kurios atskirtų jas nuo kitų idėjų (demokratinių, ekonominių, filosofinių, gamtos mokslų ar kitokių).[16] Autorius pažymi, idėjos *„turi pasižymėti atitinkama struktūra ir socialiniu kryptingumu“*[17], kaip antai, *„*[...] *jose turi būti aiškiai išreikštas siekis virsti visuotinai privalomo elgesio taisykle“* ir *„formos požiūriu jos turi būti tiek išplėtotos, sukonkretintos, kad įgytų apibrėžtų teisių ir pareigų santykio pavidalą“*.[18] Besivystant visuomenei, formuojasi ir kuriasi naujos, taigi ir teisinės, idėjos, mintys, kurios laikui bėgant įgauna realų pavidalą ir geba daryti įtaką visuomenės gerovei. Visuomenė, siekdama apsaugoti save ir savo interesus, vadovaujasi tam tikra teisine ideologija – argumentuotu, daugiau ar mažiau sąmoningu žmonių požiūriu į galiojančią ir pageidaujamą teisę, iš kurio išsirutulioja teisės normos ir visa teisinių santykių tikrovė.[19] Neabejotinai ir baudžiamosios justicijos ideologija skatino visuomenę kurti naujas idėjas, vystyti teisės sistemą, kad asmenys, padarę nusikaltimus būtų nustatyti ir teisingai nubausti. Ilgainiui teisinėje sistemoje radosi bei išsivystė privataus kaltinimo santykių užuomazgos, vėliau suformavusios institutą, kaip kaltinimo atmainą, galimybę asmeniui laisva valia inicijuoti savo pažeistų teisių ir laisvių gynybą pačiam, o ne vien tik per valstybės įgaliotas institucijas. Šia tema domėjosi ir tarpukario Lietuvos mokslininkai. Štai J. Brazinskas, aprašydamas tikslingumo keliant baudžiamąsias bylas klausimus, nurodė, kad *„teisėtumo pergalės triumfas labai abejotinos vertės, palyginus su padaryta žala ir tyrinėjimo išlaidomis.* [...] *Nusikalstamųjų darbų persekiojimas kai*

[15] Lietuvių kalbos žodynas, žiūrėta 2015-09-03, http://www.lkz.lt/startas.htm. Pagal lietuvių kalbos žodyną, idėja.
[16] Alfonsas Vaišvila, Teisės teorija (Vilnius: Justitia, 2009), 209.
[17] *Ibid.*
[18] *Ibid.*
[19] *Ibid., p. 213.*

kada gali paliesti svarbius visuomenės ir politikos reikalavimus ir dėl tam tikrų sąlygų atsidurti kolizijoje su jais. Kai kurie nusikalstamieji darbai, savo individualinėmis savybėmis tiek smulkūs, kad dėl jų neišsimoka pavartoti sudėtingą valstybės teisingumo aparatą“[20].

Kaltinimas yra viena iš svarbiausių procesinių teisinių kategorijų, kurios istorinės užuomazgos siekia dar senovės antikos laikus. Tarpukario Lietuvoje žinomas autorius prof. A. Jaščenka yra pastebėjęs, jog *„Senovės laikais, Roma nežinojo baudžiamosios teisės mūsų prasme, t. y. nebuvo išdirbta tikslių normų, nustatančių kokie veiksmai nusikalstami ir baudžiami, ir dar baudžiami iš anksto paskirtomis bausmėmis ir specialiai šiam reikalui sudarytų valstybės organų. Pradžioj dauguma nusikaltimų (net sunkiausių) prieš privačių asmenų teises ir interesus buvo privatūs deliktai (delicta privata) ir iššaukdavo baudžiamos reakcijos tik nukentėjusių asmenų iniciatyva. Iš pradžios šie nusikaltimai iššaukdavo tik privatinį kerštą iš nukentėjusių arba jų artimųjų pusės. Šis kerštas galėjo būti pakeistas išsipirkimu („vykup“, „Loesegeld“) nusikaltėliui ir nukentėjusiam susitarus (taip vadinama privatinė kompozicija).“*[21] Kaip ir Romėnų teisė, taip ir senovės Graikų jurisprudencija liudija, kad asmens baudžiamasis persekiojimas, kad ir privataus kaltinimo tvarka, pirmiausiai buvo suvokiamas kaip asmens pažeistų teisių ir laisvių gynimas civiline tvarka. Ilgainiui šie visuomeniniai santykiai tapo labiau išgryninti ir aiškiau atskiriami. Šiuo klausimu mokslinėje literatūroje rašoma, kad *„nukentėjus valstybės ar asmens interesams – teisminis persekiojimas buvo pradedamas nukentėjusiojo arba bet kurio kito piliečio, suinteresuoto, kad nusikaltėlis būtų nubaustas, iniciatyva“*[22]. Tiek Atėnuose, tiek Romoje teismo procesuose vyravo rungimosi principas, įrodinėjimo našta dažniausiai atitekdavo ieškovui (kaltintojui). Anot teisės istoriją tyrinėjančio prof. M. Maksimaičio, tų laikų *„teisė skyrė nusikaltimus valstybei ir nusikaltimus asmeniniams interesams, nors riba tarp jų dažnai buvo sąlyginė.“*[23] Kaip Antikos, taip ir Viduramžių laikais, *„teismo procesas buvo kaltinamojo ir rungimosi pobūdžio. Ieškoti vogto daikto, kviesti į teismą atsakovą ir liudytojus buvo ieškovo reikalas“*.[24] Nuo senų laikų privatus asmuo išsaugojo teisę kaltininką persekioti pats. Bėgant amžiams, privataus kaltinimo institutas tapo ypač būdingas bendrosios teisės tradicijų (angl. *common law*) valstybėms, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje privatus kaltinimas ilgą laiką egzistavo kaip vienintelė kaltinimo rūšis ir tik XIX amžiuje buvo papildyta valstybiniu kaltinimu. Šie retrospektyvūs, fragmentiški istoriniai pristatymai parodo, jog nuo seno privataus kaltinimo bylų procesas, toks, kokį mes suvokiame šiandien, yra gryniausias individo asmeninės valios, pasirinkimo ir realizavimo bei valstybės pagalbos pavyzdys.

[20] Jonas Bražinskas, *Tikslingumo sistema keliant baudžiamąsias bylas*. (Kaunas: Teisė, 1935), 354.
[21] Aleksandras Jaščenka, *Romėnų teisė. Istorija ir dogma. 1929/1930 Mokslo metais pavasario semestre prof. Jaščenkos skaitytų paskaitų konspektyvinis kursas,* (Kaunas: 1930), 29.
[22] Mindaugas Maksimaitis, *Užsienio teisės istorija,* (Vilnius: Justitia, 2002), 52.
[23] *Ibid.*
[24] *Ibid.,* p. 76.

Žvelgiant į Lietuvos teisės raidos perspektyvą, svarbu pažymėti, kad dar tarpukario Lietuvos baudžiamąją procesinę veiklą reglamentuojančiame Baudžiamojo proceso įstatyme[25] (toliau – ir tarpukario BPĮ) buvo galima aptikti keletą kaltinimo procesinių formų (rūšių). Literatūros šaltiniuose yra minima, kad „*Pagal tai, kiek ir kaip privatus asmuo dalyvauja įgyvendinant kaltinimo funkciją, istoriškai buvo skiriamos kelios privataus kaltinimo formos: pagrindinis (absoliutus) kaltinimas, pakeičiantis (subsidiarinis) kaltinimas ir papildomas kaltinimas. Pagrindinis (absoliutus) kaltinimas, tai tokia kaltinimo forma, kai kaltinimo teisė priklauso privačiam asmeniui. Pakeičiantis (subsidiarinis) kaltinimas pasireiškia tuo, kad privatus kaltintojas gali kaltinti, kai prokuroras (viešasis kaltintojas) atsisako palaikyti kaltinimą. Papildomą kaltinimą palaiko privatus kaltintojas kartu su viešuoju kaltintoju, papildydamas viešąjį kaltinimą.“*[26] Tarpukario baudžiamojo proceso įstatyme rašoma, kad *„bylas kelia tiek valdininkai, tiek ir privatiniai asmenys“* (tarpukario BPĮ 2 straipsnis). Tai reiškia, jog įstatymas numatė ir privatų, ir viešą kaltinimus. Tuo metu dar galiojo ir papildomas (subsidiarinis) kaltinimas, kurį įtvirtino įstatymo 3 straipsnis: *„Jei byla iškelta privatinio asmens, policijai padedant, tad kaltintoju laikomas nekentėjęs asmuo, tačiau ir policija turi teisės palaikyti kaltinimą, deleguodama į teismo posėdį savo įgaliotąjį asmenį* [...]*“* (tarpukario BPĮ 3 straipsnis). Jame taip pat pažymėta, kad *„*[...] *kaltinamuosius kaltina teisme nukentėję dėl nusikalstamojo darbo privatiniai asmens, o taip pat policija ir kiti administracijos organai įstatymų nustatytose ribose“* (tarpukario BPĮ 3 straipsnis). Įstatymas įtvirtino ir daugiau privataus kaltinimo proceso aspektų, tokių kaip privataus kaltintojo procesinės funkcijos, susitaikymo galimybė, numatyti kreipimosi privataus kaltinimo tvarka pagrindai, apeliacijos teisė ir pan.[27] Kitaip tariant, dar tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, kuriai buvo būdingas tam tikras konglomeratinis atspalvis (aut. pastaba. Tai buvo Nepriklausomos Lietuvos ir kartu Carinės Rusijos įstatymų pavyzdžiu sukonstruotas teisės aktas), privataus kaltinimo teisinis reguliavimas, kad ir ne visiškai susistemintose teisės nuostatose, tapo savotiška teisine idėja šiuolaikiniam privataus kaltinimo bylų procesui, jo teorijai ir praktikai. Tam tikra prasme būtų galima teigti, kad tarpukario Lietuvoje galiojusios privatų kaltinimą reglamentuojančios nuostatos nejučiomis atsispindi ir šiuolaikiniame privataus kaltinimo procese.

Nūdienos Lietuvos literatūros šaltiniuose nurodoma, kad *„kaltinimas gali būti valstybinis – jį vykdo prokuroras, ir privatus – jį vykdo nukentėjusysis ar jo atstovas.“*[28], tačiau neretai baudžiamojo proceso teisės doktrinoje galima išvysti ir trečią kaltinimo formą – privačiai viešą kaltinimą. Minėtas institutas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra numatytas, tačiau tam tikrais atvejais įstatymų

[25] *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais,* (Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933).
[26] Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras 2011), 130-131.
[27] *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*, (Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933).
[28] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Registrų centras 2011), 590.

leidėjas turi diskrecijos teisę įstatymu įtvirtinti ir kitokias kaltinimo formas. Šių kaltinimo formų diferenciacija lėmė privataus kaltinimo instituto atsiradimą, kaip atskirą kaltinimo formą, kaip idėją, kad konkrečioje visuomenėje egzistuotų ne tik teisės norma, įtvirtinanti asmens neliečiamybę, sauganti žmogaus vertybes – orumą, garbę ir patį asmenį nuo nusikalstamų veikų, bet ir garantijos, kad ta idėja taps privalomo elgesio taisykle, garantuojama valstybės prievarta. Juk *„forma nėra savitikslė, – ji yra priemonė veiksmingai siekti baudžiamojo proceso tikslų, įgyvendinti jo paskirtį ir užtikrinti asmenų teises baudžiamajame procese.“*[29] Įstatymų leidėjas numatė, kad ne visos nusikalstamos veikos kelia vienodai didelį pavojų visuomenei bei jos interesams. Neginčytina, kad įstatymas yra apibrėžęs ir tokias nusikalstamas veikas, kurios nėra viešojo kaltinimo deliktu. Kai kurios jų dėl mažesnio pavojaus asmens teisėms ir laisvėms, patenka į privataus kaltinimo bylų dalyko sąrašą. Todėl įstatymų leidėjas suteikė teisę pačiam nukentėjusiajam rinktis – ginti ar ne savo pažeistas teises. Anot E. Matuizienės, *„santykinai nedidelį pavojingumą visuomenei lyginant su kitomis nusikalstamomis veikomis kaip privataus kaltinimo sferai priskiriamų nusikalstamų veikų požymį nurodo visi mokslininkai, kokiu nors aspektu tyrinėję privataus kaltinimo institutą.“*[30]. Autorė pažymi, kad *„santykinai mažas pavojingumas visuomenei lyginant su viešojo kaltinimo bylomis pripažintas ne tik privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamų nusikalstamų veikų požymiu, bet ir vienu iš pagrindų, kuriais vadovaujantis nusikalstamos veikos priskiriamos nagrinėjamoms privataus kaltinimo tvarka“.*[31]

Apibendrinant aukščiau išdėstytą galima teigti, kad privataus kaltinimo proceso pirmasis teisinės būties lygmuo – teisinės idėjos, *pirma,* leidžia istoriškai privataus kaltinimo proceso, tokį, kokį mes suprantame šiandien, idėją sieti dar su antikos teise, o ypač – Romėnų teise, iš kurios civilinės teisės jurisprudencijos ir kildinama nukentėjusio asmens privati iniciatyva persekioti kaltininką. *Antra*, visuomeninių ir teisinių santykių dinamika bei kaita lėmė, kad valstybė nebūtinai turi būti asmens teisių ir laisvių gynėja, jeigu to nenori pats žmogus. Šiuo atveju teisinių idėjų brendimas lėmė, kad valstybėje turi būti sukurtas tam tikras mechanizmas, leidžiantis asmeniui pačiam laisva valia apsispręsti, ar ginti savo pažeistas teises ir laisves ir jeigu taip – kokiu būdu. Galiausiai, *trečia*, šiuolaikiniame baudžiamajame procese, kurio nuostatos reglamentuoja atskira procesine forma privataus kaltinimo bylų procesą, esantis teisinis reguliavimas ir jo praktinis taikymas natūraliai lemia naujų teisinių idėjų kaip optimizuoti privataus kaltinimo bylų procesą atsiradimą, diskusijas dėl jų tiek teisininkų, tiek ir politiniame (teisėkūros) lygmenyse.

---

[29] Rima Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso raidos tendencijos: formų diferenciacija“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys,* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 230.

[30] Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014), 55. http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20141107_105422-88896.

[31] *Ibid.*

1.2. Normos kaip privataus kaltinimo bylų proceso raiškos formos

Teisės normos – antrasis teisinės būties lygmuo, išsivystęs iš socialinio intereso, visuomeninės idėjos ir tapusi visuotinai privaloma elgesio taisykle. Tarpukario Lietuvoje šiuo klausimu buvo rašoma: *„gi kad idėjos virstų socialiniu gėriu, reikia, kad jos būtų pareikštos, paskelbtos.“*[32] Tokiu būdu norima pasakyti, kad idėjų materialumo garantas – jų paskelbimas, įtvirtinimas pozityviojoje teisėje. Anot A. Vaišvilos*, „pozityviosios teisės norma – tai teisėkūros subjektų (dažniausiai – valstybės) suformuluota ar sankcionuota visuotinai privalomo elgesio taisyklė, garantuojama visuomeninio santykio dalyvių abipuse nauda ar valstybės prievarta ir pajėgi veikti tik kartu su kitomis teisės normomis.“*[33] Autorius pabrėžia, kad veikdamos pavieniui, teisės normos nepajėgia atlikti teisei skirtų funkcijų, įrodyti savo gyvybingumo. Teisės normos paprastai veikia viena kitą – viena kitą papildo, lemia jos pabaigą, išplėtoja, sukonkretina, lemia viena kitos veiksmingumą. Jos turi būti logiškai iš vidaus sujungtos vadovaujantis bendrąja teisės samprata ir bendruoju teisės tikslu.[34] Teisės normų telkimo į vientisą visumą procesas įvardijamas kaip teisės normų sisteminimas, o šio proceso rezultatas – teisės sistema. Kad teisės normos būtų veiksmingos ir efektyvios, jos suorganizuojamos į teisės institutus, pošakius bei šakas. Tokiu būdu palaipsniui formuojasi teisė.

Privataus kaltinimo institutas ne visada buvo santykinai savarankiška baudžiamojo proceso teisės dalis. Kaip savarankiška baudžiamojo proceso forma, privatus kaltinimas taip pat formavosi palaipsniui. Teisės normos, reglamentuojančios privatų kaltinimą, keičiantis laikams vis atsirasdavo, išnykdavo, vėl atsirasdavo, galiausiai pildė esančias normas, kol virto teisės normų sistema, šiuo metu Lietuvos teisėje dažnai vadinama specifine baudžiamojo proceso rūšimi[35] arba kitaip – atskiros kategorijos bylų procesu. Lietuvos baudžiamojo proceso teisės mokslininkų nuomone, procesinė forma – tai įstatymo nustatytos taisyklės, kurios įpareigoja atlikti tyrimo ir teismo veiksmus ir priimti sprendimus, laikantis tam tikrų sąlygų, tvarkos ir nuoseklumo.[36] O kalbant apie specialias proceso

---

[32] Antanas Tamošaitis*, Idėjos ir jų realizacija arba tikslų ir priemonių teorijos*. (Kaunas: Teisė, 1936), 192.
[33] Alfonsas Vaišvila, Teisės teorija (Vilnius: Justitia, 2009), 245-246.
[34] *Ibid.,* p. 341.
[35] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).
[36] Ramūnas Jurgaitis, „Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004), 10; taip pat žr.: Petras Danisevičius, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys, *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*, (Vilnius: Mintis, 1978), 10.

formas, doktrinoje galima rasti įvairių jų klasifikacijų. Štai kai kurie autoriai išskiria ir atskiras baudžiamųjų procesinių formų grupes, pavyzdžiui: 1) taikinamąsias (įvairias susitarimo (sandėrio) dėl prisipažinimo kaltu formos) 2) supaprastintas (prie jo priskiriamas ir privataus kaltinimo procesas) 3) formas su sustiprintomis procesinėmis garantijomis (procesas dėl priverčiamųjų medicinos priemonių, nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų procesas, procesas kaltinamajam nedalyvaujant ir pan.).[37]

Anot R. Jurgaičio, iš esmės sutinkant su tokiu skirstymu ir apsistojant ties antros grupės supaprastintomis baudžiamosiomis procesinėmis formomis, reikėtų šiek tiek patikslinti privataus kaltinimo proceso priskyrimą prie šios grupės.[38] Autorius teigia, kad „[...] *privataus kaltinimo bylų procesas, be abejo, gali būti vadinamas supaprastintu vien ta prasme, kad šiame procese nėra ikiteisminio tyrimo stadijos, o kaltinimą teisme palaiko pats nukentėjusysis, nes teisėsaugos pareigūnai bei institucijos, atliekantys ikiteisminį tyrimą bei palaikantys viešąjį (valstybinį) kaltinimą, šiame procese paprastai nedalyvauja arba atlieka tik subsidiarų vaidmenį. Savo prigimtimi toks procesas yra paremtas dispozityviškumo principu, t.y. jį paprastai inicijuoja nukentėjusysis, yra didesnės galimybės susitaikyti su kaltininku, atsisakyti kaltinimų ir nutraukti bylą*“.[39] Ši autoriaus pozicija atsispindi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas akcentavo, kad „[...] *privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisines prielaidas nutraukti baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjusysis (ar jo atstovas).*“[40] Taigi ikiteisminio tyrimo nebuvimas, kaltinimo palaikymas paties nukentėjusiojo bei kiti šio proceso ypatumai lėmė būtinybę susisteminti privataus kaltinimo procesą reguliuojančias atskirame Baudžiamojo proceso kodekso skyriuje.

---

[37] Ramūnas Jurgaitis, „Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004), 10.
[38] *Ibid.*, p. 3.
[39] *Ibid.*
[40] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

Įdomu pažymėti, kad tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme[41] privataus kaltinimo bylų proceso reguliavimas apėmė tik pirmojo skyriaus 2 straipsnius. Tai rodo, jog šiam institutui didelė reikšmė nebuvo suteikiama ir vyravo viešasis kaltinimas. Vėliau, t. y. tiek sovietiniame Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse[42], tiek atkurtos nepriklausomos Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse[43] privataus kaltinimo bylų proceso reguliavimas taip pat buvo ganėtinai fragmentuotas. Sovietiniame baudžiamojo proceso kodekse[44], kaip ir iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame Lietuvos Respublikos BPK, privataus kaltinimo forma iš esmės tebuvo reglamentuojama vienu straipsniu (126 str.). Šio straipsnio nuostatos numatė išimtis iš bendrų baudžiamosios bylos iškėlimo taisyklių, apibrėžė sąrašą nusikaltimų, dėl kurių baudžiamosios bylos buvo keliamos tik dėl nukentėjusiojo skundo, tačiau minimos išimtys nebuvo įtvirtintos kaip privatus kaltinimas. Be to, įstatymo nuostatos numatė nukentėjusiojo susitaikymo su kaltinamuoju sąlygas, taip pat ir prokuroro dalyvavimą procese atvejus ir t.t. Ilgainiui privataus kaltinimo proceso pavienės reguliavimo nuostatos įgavo pagreitį ir buvo realizuotos galiojančio BPK projektinėse nuostatose.

Privataus kaltinimo bylų proceso nuostatų sisteminimas prasidėjo 1999 metais, kuomet teisės ekspertai įžvelgė būtinybę atskirti privatų kaltinimą kaip santykinai savarankišką procesinę formą nuo bendrojo proceso. Baudžiamojo proceso kodekso komentare[45], autoriai atkreipė dėmesį, jog *„Ketvirtajame skyriuje „Procesas privataus kaltinimo bylose“ pateikiama žymiai išsamesnė privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo reglamentacija. Vietoje vos dviejų dabar galiojančiame kodekse esančių straipsnių šio proceso ypatybės Projekte reglamentuojamos atskiru skyriumi. Projekte yra įtvirtinamos normos, nustatančios perėjimo tvarką iš privataus kaltinimo į valstybinį ir atvirkščiai – iš valstybinio į privatų, taip pat normos, numatančios taikinamojo posėdžio procedūrą bei pasirengimo teisiamajam posėdžiui ir šio posėdžio tvarka.“*[46] Susistemintas ir išskirtas į atskirą specifinę baudžiamojo proceso formą privataus kaltinimo institutas buvo įtvirtintas 2002 metais priimtame Baudžiamojo proceso kodekse. Nuo to laiko privataus kaltinimo normos keitėsi. Vertėtų apžvelgti bent keletą šio proceso teisinio reguliavimo pakeitimų.

Pavyzdžiui, BPK 407 straipsnyje nurodoma, kad baudžiamųjų bylų dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalyje, 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152, 154, 155, 165, 168 straipsniuose, 187 straipsnio 1 ir 3 dalyse, 188, 313 straipsniuose, procesas pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Šiose bylose ikiteisminis tyrimas neatliekamas, išskyrus šio Kodekso 409 straipsnyje numatytus

[41] *RTFSR baudžiamasis procesinis kodeksas, su pakeitimais iki 1940 m. lapkričio 15 d*. (Kaunas: Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisariato leidinys, 1941), 8-9.
[42] *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras* (Vilnius: Mintis, 1989).
[43] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1994 m. gruodžio mėn. 12 d.* (Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos. 1994).
[44] *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*, *op. cit.,* p. 121.
[45] Jovaišas Karolis at al., „Teisės problemos,“ *Mokslinis praktinis žurnalas* 3, (1999): 25.
[46] *Ibid.,* p. 15.

atvejus. Iš esmės šio straipsnio nuostatų kaita buvo susijusi tik su privataus kaltinimo proceso dalyko apimties pasikeitimais, pagrindais, kada ikiteisminis tyrimas nėra atliekamas ir pan.

Bene labiausiai įstatymų leidėjo dėmesio sulaukė BPK 409 straipsnis. Pavyzdžiui, pirmoji šio straipsnio pataisa buvo susijusi su tuo, kad ši nuostata buvo papildyta išimtimi, leidžiančia prokurorui pradėti baudžiamąjį procesą nepaisant to, ar yra gautas nukentėjusiojo skundas.[47] Vėliau, t. y. 2004 metais, šis straipsnis papildytas nauja dalimi, numatančia, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų šio kodekso 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas.[48] Šią pataisą lėmė tai, jog praktikoje dažnai būna atvejų, kai nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas. BPK 407 straipsnis nustato, kad dėl šiame straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų ikiteisminis tyrimas neatliekamas, dėl jų nukentėjusio asmens pareiškimas turi būti paduodamas teismui raštu. Taigi nežinant įtariamo asmens duomenų, nukentėjusysis negali paduoti teismui išsamaus pareiškimo privataus kaltinimo procesui pradėti. Todėl siekiant apginti nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų asmenų interesus, buvo siūloma BPK 409 straipsnio nauja 3 dalimi nustatyti, kad dėl nurodytų nusikalstamų veikų būtų atliekamas ikiteisminis tyrimas tuo atveju, kai nežinomas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo.[49] 2007 metais priimtų privataus kaltinimo bylų proceso pataisų atsiradimą iš esmės lėmė Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. ir birželio 15 d. nutarimai. Pirmajame jų, t. y. 2005 m. sausio 16 d. nutarime[50], Teismas pažymėjo, kad bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias reikšmės aplinkybes) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Kartu Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, įtvirtindamas tokį teisinį reguliavimą, kai nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas ikiteisminis tyrimas neatliekamas, neturi sudaryti teisinių prielaidų pasunkinti teisingumo vykdymo ar pažeisti asmenų, valstybės, visuomenės interesų tuo aspektu, kad būtų paneigta iš Konstitucijos kylanti asmens ir visos visuomenės teisė į saugumą nuo nusikalstamų kėsinimųsi. Šiuo atveju

[47] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 151, 168, 186, 276, 407, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas," *Valstybės žinios* 68, 3070 (2003).
[48] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas," *Valstybės žinios* 115, 4276 (2004).
[49] Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-21, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=232774.
[50] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

įstatymų leidėjui kyla pareiga numatyti kitas teisines priemones, užtikrinančias galimybę surinkti visą teisingam teismo sprendimui priimti būtiną informaciją. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad įstatymų leidėjas negali įtvirtinti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį būtų užkertamas kelias atlikti ikiteisminį tyrimą ar atskirus proceso veiksmus siekiant nustatyti asmenį, įtariamą padarius nusikalstamą veiką, ar tokios veikos padarymo aplinkybes, jeigu to negalima pasiekti neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų. Jeigu teismas, nagrinėjantis privataus kaltinimo tvarka paduotą skundą, mano, jog neatlikus ikiteisminio tyrimo ar tam tikrų proceso veiksmų, kurių neįmanoma atlikti teisme, jis negalės teisingai išnagrinėti baudžiamosios bylos ir priimti teisingo sprendimo (pavyzdžiui, dėl to, kad teismo turima informacija yra nepakankama, prieštaringa ir pan.), teismas turi turėti įgaliojimus nuspręsti, kad toje byloje turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas ar atskiri proceso veiksmai ir turi būti duoti tam tikri pavedimai atitinkamiems subjektams; tokie teismo pavedimai yra privalomi visiems asmenims (pareigūnams, institucijoms), kuriems jie adresuoti. Tai, kad teismas gali pavesti ikiteisminio tyrimo įstaigoms (pareigūnams) atlikti atskirus proceso veiksmus, negali būti interpretuojama kaip teismo vadovavimas ikiteisminiam tyrimui.[51]

Antrajame, t. y. 2006 m. birželio 15 d. nutarime[52] Konstitucinis Teismas pastebėjo, kad įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, ir kad ikiteisminis tyrimas tokiose bylose nėra atliekamas, o prokuroras valstybinio kaltinimo teisme nepalaiko; tačiau ir tokiais atvejais prokuroras (pagal Konstituciją privalantis įstatymų nustatytais atvejais ginti asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus) privalo, jeigu tai numatyta įstatyme, pradėti baudžiamąjį procesą, net jeigu nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl atitinkamos nusikalstamos veikos nėra; minėta prokuroro pareiga pradėti baudžiamąjį procesą yra sietina su atitinkamos veikos visuomenine reikšme ir (arba) su tuo, kad šia veika buvo pažeistos asmens, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisių bei teisėtų interesų, teisės.

Taigi, apibendrinant šių Konstitucinio Teismo 2006 metų nutarimų nuostatas, jų pagrindu įstatymų leidėjas 2007 metų pataisomis[53] BPK 409 straipsnį pakeitė tiek, kiek buvo numatyta, kad

[51] Supra note, 50.

[52] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 2 dalies, 168 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 3 dalies, 182 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 4 dalies, 183 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 5 dalies, 186 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies, 187 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 68, 2514 (2006).

[53] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447,

jeigu BPK 407 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, prokuroras, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas, dėl šių veikų privalo pradėti baudžiamąjį procesą. Taip pat – jeigu aukščiau nurodytos aplinkybės paaiškėja privataus kaltinimo bylos proceso metu, iki įrodymų tyrimo pradžios, prokuroras privalo pateikti teismui rašytinį pareiškimą, kad šioje byloje palaikys valstybinį kaltinimą. Šiuo atveju byla perduodama prokurorui. Ikiteisminis bylos tyrimas ir bylos nagrinėjimas teisme vyksta bendra tvarka. Taip pat minėtomis 2007 metų pataisomis privataus kaltinimo bylų procesas buvo papildytas nuostata, numatančia teismo teisę atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylų procesą jeigu skunde pateikti faktai yra akivaizdžiai neteisingi arba yra BPK 3 straipsnio 1 dalyje numatyti pagrindai ir pan.

2013 metais BPK 409 straipsnis buvo papildytas[54] nauja 3 dalimi, numatančia, kad jeigu BK 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152 ir 165 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių, ikiteisminis tyrimas pradedamas, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Dėl šių veikų privaloma pradėti baudžiamąjį procesą bendra tvarka. Šių BPK pataisų reikalingumą lėmė tai, kad nors Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (toliau – ir Apsaugos nuo smurto įstatymas) numato, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turi visuomeninę reikšmę ir kiekvienu atveju pradedamas ikiteisminis tyrimas, be nukentėjusio asmens skundo, dalį smurtu artimoje aplinkoje galinčių pasireikšti nusikalstamų veikų BPK priskiria privataus kaltinimo (BPK 407, 409 straipsniai), dalį – privačiai viešo kaltinimo modeliui (BPK 167 straipsnis) ir numato papildomą formalumą – prokuroro reikalavimą pagal minėtą *„visuomeninės reikšmės“* išimtį. Taigi, iki šių pataisų susiklostydavo situacijos, kad Apsaugos nuo smurto įstatymas numatė ikiteisminio tyrimo pradėjimą visais atvejais, o kodeksai tam, kad ikiteisminis tyrimas būtų pradėtas, papildomai numatė ir prokuroro reikalavimo sąlygą. Šias BPK pataisas lėmusio įstatymo aiškinamajame rašte, be kita ko, nurodoma, jog *„pagal Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei priskiriamas prie visuomeninę reikšmę turinčių veikų, kiekvienu smurto artimoje aplinkoje apraiškos atveju ikiteisminis tyrimas privalės būti pradėtas. Siekiant išvengti bereikalingų kaštų pareikalausiančio formalumo – prokuroro reikalavimo, siūloma pakeisti LR BPK 167 ir 409 straipsnius numatant, kad ikiteisminis tyrimas pradedamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, nekeliant prokuroro reikalavimo sąlygos.* [...] *privataus kaltinimo atveju (LR BPK 407, 409 str.) ikiteisminis tyrimas esant LR BK 140 str. 1 d.* [...], *148 str. 1 d.* [...], *165 str. 1 d.* [...], *numatytoms nusikalstamos veikoms, kai jos turi smurto artimoje aplinkoje*

448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41^1, 77^2, 80^1 , 374^1, 374^2, 412^1 straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas,“ *Valstybės žinios* 81, 3312 (2007).

[54] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 167, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas,“ *Valstybės žinios* 75, 3773 (2013).

požymių, pradedamas nereikalaujant nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, bendra tvarka, t.y. ikiteisminio tyrimo pareigūnų“.[55]

Atkreiptinas dėmesys, jog viena paskutinių ir itin svarbių teisėkūros naujovių[56], susijusių su privataus kaltinimo bylų proceso optimizavimu yra kasacinio proceso galimybė galutiniams teismų sprendimams, priimtiems išnagrinėjus bylą privataus kaltinimo tvarka. Būtent, BPK 367 straipsnyje buvo atsisakyta nuostatos, neleidusios kasacine tvarka skųsti ir nagrinėti privataus kaltinimo tvarka priimtus teismų nuosprendžius ar nutartis. Šią pataisą lėmė tai, kad beveik visos privataus kaltinimo bylos buvo baigiamos nagrinėti apygardų teismuose, o vienoda teismų praktika labai svarbiais materialinės ir procesinės teisės klausimais tokio pobūdžio bylose Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nebuvo formuojama. Be to, pagal galiojusį teisinį reguliavimą dalies asmenų teisė į kasaciją priklausė nuo to, ar toje byloje prokurorai įžvelgė poreikį palaikyti valstybinį kaltinimą konkrečioje baudžiamojoje byloje, ar ne. Šią pataisą lėmusio įstatymo aiškinamajame akte, be kita ko, nurodoma, kad *„BPK 367 straipsnio 3 dalyje siūloma atsisakyti nuostatos, pagal kurią kasacine tvarka neskundžiami nuosprendžiai ir nutartys, priimti bylą išnagrinėjus privataus kaltinimo tvarka. Šių bylų specifika ir galiojantis reguliavimas iš esmės buvo suprantamas iki 2008 m., tačiau vėliau, įstatymų leidėjui priėmus sprendimus sukurti bylų atrankos sistemą Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, prasminga sudaryti galimybes Lietuvos Aukščiausiajam Teismui reikšmingai prisidėti prie teismų praktikos formavimo tokiose bylose, ką iki 2005 m. šis teismas ilgą laiką darė teikdamas konsultacijas Lietuvos teismams. BPK nustatyto kasacinio teismo apribojimo nagrinėti privataus kaltinimo bylas atsisakymas visiškai nuosekliai atitiktų įstatymų leidėjo poziciją atsisakant panašių apribojimų civiliniame procese. Pažymėtina, kad nuo 2011 m. spalio 1 d. panaikinus apribojimą kasaciniam teismui nagrinėti civilines bylas, kuriose ginčo suma mažesnė nei 5000 litų, per pakankamai trumpą laiką pradėta formuoti labai svarbi praktika kai kuriais klausimais, kurie anksčiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nepasiekdavo. Visa tai supaprastina, pagerina ir pagreitina žemesniųjų teismų darbą sprendžiant kitas analogiškas bylas. Panašių rezultatų tikimasi sulaukti ir priėmus siūlomas pataisas baudžiamajame procese.“*[57]

Apie kasacijos galimybės reikalingumą privataus kaltinimo bylų procese yra rašyta ir mokslinėje literatūroje. Nurodoma, kad *„tais atvejais, kai iš baudžiamojo proceso eliminuojama kasacinė instancija, asmuo praranda galimybę apginti savo teises ir teisėtus interesus paisant visų iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių teisinio aiškumo, tikrumo, teisės viešumo principų,*

[55] Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-22, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=413094.
[56] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 102, 233, 240, 243, 244, 261, 273, 314, 323, 361, 362, 362[1], 364, 367, 440, 441, 442 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 242[1] straipsniu įstatymas,“ *Teisės aktų registras* 2014, 03406 (2014).
[57] Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-22, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=442859.

taip pat reikalavimo užtikrinti žmogaus teises ir laisves.“[58] Minėtą mintį išdėstęs autorius R. Drakšas privataus kaltinimo bylų proceso metu priimtų nuosprendžių ar nutarčių apskundimo kasacine tvarka tikslingumą kildina ir iš visuomenės pasitikėjimo kasacinės instancijos teismui, ir iš to, jog kasacijos ribojimas atėmė asmens konstitucinę teisę į teisingą procesą.

Tiesa, 2015 metais BPK nuostatos¸ kiek tai susiję su privataus kaltinimo bylų procesu, taip pat buvo keičiamos[59], tačiau šiame darbe plačiau neanalizuotinos.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą akivaizdu, kad privataus kaltinimo bylų proceso normos laikui bėgant kinta ir vystosi. Šios kaitos tikslas – optimizuoti privataus kaltinimo bylų procesą, kad šis atitiktų tiek visuomeninių santykių dinamiką, tiek ir santykį su kitais teisės aktais. Būtų pernelyg kategoriška teigti, kad analizuojamo proceso nuostatų kaita yra revoliucinga. Labiau ši kaita primena normų evoliuciją, reiškiančią, jog tiek visas baudžiamasis procesas, tiek ir jo sudėtinės procesinės (specialiosios) formos kinta atsižvelgiant tiek į visuomenės poreikius, tiek ir į teisės kai visuomeninės sutarties prisitaikymą nūdienos realijoms. Privataus kaltinimo bylų procesas tampa vis labiau savarankiškas. Privatus kaltinimas tampa labiau susistemintas, sudarantis prielaidas žmogaus teisių ginties procesą privataus kaltinimo formoje paversti vis labiau veiksmingesniu.

1.3. Santykiai kaip privataus kaltinimo bylų proceso praktinė išraiška

Trečiasis teisinės būties lygmuo – teisiniai santykiai, kaip žmonių bendravimo formos, kurie neatskiriami nuo teisinių idėjų ir teisinių normų ir sudarydami vieną visumą įgyvendina, realizuoja svarbiausius žmonių interesus. Literatūroje nurodoma, kad „*teisės normos paprastai nesukuria paties visuomeninio santykio, o tik suteikia jam teisinę formą ir vertybinę kryptį*“[60] ir tik esant tam tikrai teisinei normai, o asmeniui „pasinaudojus“ ta norma atsiranda teisiniai santykiai, kaip „*kiekvieno asmens teisių įgyvendinimo ir apsaugos forma*“[61]. Autorius A. Vaišvila pabrėžia, jog žmonės susisaisto įvairiais teisiniais santykiais tik todėl, kad vienais santykiais siekia susikurti reikalingas vertybes, kitais siekia jas įgyti, o štai baudžiamaisiais procesiniais – apginti pažeistas savo teises.[62]

---

[58] Romualdas Drakšas, „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose,“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 266.

[59] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnio pakeitimo įstatymu Nr. XII-1650 BPK 409 straipsnio 3 dalis buvo pakeista šią dalį formuluojant taip: „Jeigu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152 ir 165 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių, ikiteisminis tyrimas pradedamas, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Dėl šių veikų privaloma pradėti baudžiamąjį procesą bendra tvarka.“ Atitinkamai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymu Nr. XII-1888 BK 155 straipsnis (Įžeidimas) neteko galios, kas reiškia, kad dekriminalizavus įžeidimo sudėtį atitinkamai buvo susiaurintas veikų, dėl kurių vyksta privataus kaltinimo bylų procesas, sąrašas.

[60] Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2009), 415.

[61] *Ibid.*

[62] *Ibid.*

Taigi galima teigti, kaip kad rašo autorius A. Tamošaitis, jog „*idėjų paskelbimas yra tik pirmasis žingsnis toms idėjoms padaryti sociališkai socialiai naudingomis. Antrasis žingsnis yra tų idėjų realizacija*“[63]. Taigi privataus kaltinimo bylų proceso kaip neatskiriamos baudžiamojo proceso dalies idėjų išsivystymas, šio instituto normų formavimasis bei kaita, lėmė teisinius santykius, kurie įgyvendinami baudžiamojo proceso paskirties pagrindu – ginti asmens ir visuomenės teises ir laisves, suteikia nukentėjusiajam asmeniui galimybę ginti savo pažeistas teises teisme ir tuo atveju, kai padaromas mažiau visuomenei reikšmingas teisinių gėrių pažeidimas.

Įstatymų leidėjo sukurtos normos, kaip žinia, nėra savitikslės. Teisėkūros institucijos, įprasmindamos teisės normą įstatyme siekia tam tikrų tikslų, kurie, tikimasi, sureguliuos visuomeninius santykius bei užtikrins greitą ir veiksmingą teisingumo įvykdymą, t. y. garantuos baudžiamosios politikos uždavinių įgyvendinimą. Tačiau formuojantis visuomenei, kintant teisinei sąmonei bei praktiškai taikant įstatymų nuostatas dažnai atsiranda teisės spragos (lot. *vacatio legis*) kurios sudaro sąlygas piktnaudžiauti teise ir jos sistema. Privataus kaltinimo bylų procesas ne išimtis. Šio instituto praktiniame įgyvendinime esama įvairių probleminių aspektų, kaip antai, imunitetą turinčio asmens traukimas baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka, kai kurių bendrųjų teisminio nagrinėjimo nuostatų taikymas privataus kaltinimo procese, priešpriešinio skundo realizavimo ypatumai šiame procese, kai kurių specialių procesinių formų intervencija privataus kaltinimo bylų procese ir pan.

Taigi teisinių santykių privataus kaltinimo bylų procese aptarimas šiame poskyryje bus tarsi savotiškas „tiltas“ į paskesnius baigiamojo darbo skyriuose analizuojamus probleminius teisės aiškinimo ir taikymo klausimus.

Atkreiptinas dėmesys, kad atskleidžiant teisinių santykių privataus kaltinimo bylų procese esmę, pabrėžtini keletas būtent tik šiam procesui būdingų požymių, išskiriančių šį procesą iš kitų. Pirma, tai procesas, kuriame rungimosi kontekste dalyvauja mažiausiai du privatūs asmenys – privatus kaltintojas (nukentėjusysis) ir kaltinamasis. Antra, šio proceso ypatumą lemia tai, kad jo pradžią, t. y. tikslingumą ir reikalingumą apsprendžia pats nukentėjęs asmuo, kurio iniciatyva ir pradedamas bylos procesas. Trečia, šis procesas pradedamas ir baigiamas tik teisminėse stadijose, kas reiškia, kad tai yra bene vienintelis baudžiamojo proceso institutas, kuriame eliminuojamas ikiteisminis tyrimas (su tam tikromis BPK 409 straipsnyje numatytomis išimtimis). Ketvirta, tai tokia vienintelė teisena, kurioje yra galimas abipusis kaltinimas tame pačiame procese. Tai reiškia, kad privatūs proceso dalyviai esant pagrindams gali pasinaudoti priešpriešinio kaltinimo teise, sukuriančia vadinamąjį „kryžminį“ bylos nagrinėjimo teisme efektą. Šio efekto esmė – tai, kad abu proceso dalyviai iš esmės yra saistomi tiek pareigos palaikyti privatų kaltinimą, tiek ir teisės gintis

[63] Antanas Tamošaitis*, Idėjos ir jų realizacija arba tikslų ir priemonių teorijos*. (Kaunas: Teisė, 1936), 193.

nuo pareikšto kaltinimo. Taigi susidaro ganėtinai subtili situacija, kuomet vienas ir tas pats proceso dalyvis – nukentėjusysis, būdamas privačiu kaltintoju, o kartu ir įgydamas kaltinamojo statusą, vienu metu turi realizuoti kardinaliai skirtingus procesinius amplua, kurie yra tarpusavyje paprastai nesuderinami. O ką jau kalbėti apie tai, kad tokioje baudžiamojoje byloje teismas, spręsdamas kilusį teisinį konfliktą, yra sąlyginai surakinamas, kadangi neretai iškyla problema dėl nukentėjusiojo prisaikdinimo, kuomet šis tuo pat metu turi ir kaltinamojo teises ir pareigas, kurių „procesinė įkrova“ niekaip nesuderinama su pasižadėjimu sakyti tik tiesą ir nieko nenutylėti.

Aukščiau aptarti privataus kaltinimo bylų proceso teisinius santykius apibūdinantys principiniai požymiai leidžia teigti, kad šio proceso teisiniai santykiai viena ar kita linkme yra panašūs į civilinius procesinius santykius bendrosios ieškininės teisenos kontekste. Pavyzdžiui: „*Kasacinio teismo praktikoje taip pat pasisakyta, kad privataus kaltinimo bylų procese atsakomybė už proceso išlaidas turi daug panašumų su bylinėjimosi išlaidų institutu civiliniame procese. Šiuos panašumus lemia tai, kad proceso šalys yra lygiateisiai privatūs asmenys. Pagrindinė proceso išlaidų paskirtis yra privataus kaltinimo byloje dalyvaujančių asmenų bylinėjimosi išlaidų atlyginimas ir piktnaudžiavimo procesu užkardymas. Proceso išlaidų atlyginimas laikytinas privataus kaltintojo procesinės atsakomybės forma, nes atsakomybė už proceso išlaidas priklauso nuo privataus kaltintojo kaltinamosios veiklos rezultatų ir vertintina kaip teisinės pasekmės (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-338/2014)*“[64]. Nors šie kasacinio teismo argumentai yra tik fragmentas, susijęs su proceso dalyvių išlaidų pripažinimu procesinėmis ir jų paskirstymu, teismas vis tik pažymėjo keletą dalykų. Pirma, jog privataus kaltinimo bylų procese dalyvauja lygiateisiai privatūs asmenys. Antra, teismas užsiminė, kad procesinių išlaidų paskirstymo viena iš paskirčių – užkirsti kelią piktnaudžiavimui procesu. Turint omenyje tai, kad baudžiamojo proceso teisės teorijoje piktnaudžiavimo BPK suteiktomis teisėmis ir laisvėmis klausimas yra ganėtinai dar svetimas ir neišvystytas, vis tik labai svarbu yra tai, jog kasacinis teismas pripažino šio, kad ir smulkaus teisinio klausimo, reikšmę ir jo santykį su civilinio proceso įstatymų taikymo praktika.

Aukščiau aptarti klausimai darbo autorei leidžia daryti išvadą, kad privataus kaltinimo teisinių santykių specifiškumas nėra savitikslis. Manytina, kad šio teisinio proceso konstrukcija daug kuo panaši į civilinio proceso atitinkamų procesinių formų struktūrą. Tai rodo, kad ir baudžiamojo proceso principai privataus kaltinimo teisiniuose santykiuose yra kiek kitokie. Žodžių formuluotė „kiek kitokie“ yra pavartota ne atsitiktinai. Būtent, kai kurių baudžiamojo proceso principų aiškinimas ir taikymas privataus kaltinimo bylų procese, atsižvelgiant į šio proceso teisinių santykių specifiškumą, nors ir išlaiko tą pačią „spalvą“, tačiau to kategoriškai negalima pasakyti apie šių principų kiek kitokį

[64] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-294-648/2015“ prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.68D38A44A990.

„atspalvį“ privačiame kaltinime. Kaip tam tikri baudžiamojo proceso principai privataus kaltinimo bylų proceso teisiniuose santykiuose yra aiškinami ir ar šių principų aiškinimas ir taikymas turi tam tikrų ypatumų privačiame kaltinime, parodys antrasis šio baigiamojo darbo skyrius.

2. ATSKIRŲ BAUDŽIAMOJO PROCESO PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMO PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESE YPATUMAI

Bendriausia prasme principas (lot. *principium*) – tai pradas, idėja, pagrindas. Pasak kai kurių autorių baudžiamojo proceso principas *„tai bendro (abstraktaus) pobūdžio pamatinė teisės norma, kurią sukonkretina kitos detalizuojančios normos“*[65]. Štai kiti autoriai baudžiamojo proceso principus apibrėžia kaip idėjas, pamatines nuostatas, lemiančias visų baudžiamojo proceso teisės normų turinį ir nusikalstamų veikų tyrimo bei baudžiamųjų bylų nagrinėjimo tvarką, parodančias baudžiamojo proceso institutų esmę ir paskirtį.[66] Baudžiamojo proceso teisėje esama daug ir įvairių teisės principų, dėl kurių sistemos ir apimties nėra vieningos nuomonės. Tačiau esminiai jų yra šie – nekaltumo prezumpcijos, proceso teisingumo (sąžiningumas), proporcingumo, rungimosi, proceso viešumo, teisės į gynybą, teisės į teisingą procesą principas ir daugelis kitų.[67] Šie ir kiti principai yra tarpusavyje susiję, sudarantys loginę ir sisteminę grandinę, tad vykdant baudžiamąjį procesą būtina siekti jų suderinamumo ir pusiausvyros. Vieni principai laikomi viso baudžiamojo proceso, kiti – tik kai kurių proceso stadijų idėjos. Iš esmės dauguma principų yra taikomi visame baudžiamajame procese nedarant išimčių specifinėms baudžiamojo proceso formoms. Tiesa, būtina paminėti, jog kiekvienas principas turi tam tikras savitas taikymo ypatybes, kurios individualiai taikomos tiek bendrajam baudžiamajam procesui, tiek atskiros kategorijos bylų procesams. Tai, kad viena iš specifinių baudžiamojo proceso formų – privataus kaltinimo bylų procesas skiriasi nuo bendrojo proceso, nesudaro prielaidų diferencijuoti ir baudžiamojo proceso principų į taikomus bendrajam procesui ir atskiroms jo formoms. Tačiau įgyvendinant proceso principus ir ypač specifinėse proceso formose išryškėja kai kurių baudžiamojo proceso principų įgyvendinimo ypatumai, būdingi tik vienai ar kitai procesinei formai.

Analizuojant baudžiamojo proceso principų reguliavimo ypatumus verta aiškintis, kaip kai kurie proceso principai veikia ir yra įgyvendinami privataus kaltinimo bylų procese. Tokia principų analizė leis ne tik išryškinti privataus kaltinimo bylų proceso specifiškumą viso baudžiamojo proceso teisės kontekste, bet kartu ir formuluoti siūlymų kaip optimizuoti privatų kaltinimą pagrindimą. Darbe pagrinde bus nagrinėjami tokie principai kaip teisės į tinkamą procesą principas, rungimosi principas bei teisės į gynybą principas. Neabejotinai kiekvienas baudžiamojo proceso principas turi tam tikrus taikymo ir reguliavimo ypatumus, kurie yra svarbūs ir aktualūs visai teisės sistemai, tačiau dėl darbo

[65] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 9.
[66] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Teisinė literatūra, 2011), 47.
[67] *Ibid.,* p. 48.

apimties šiame darbe bus nagrinėjami tik tie principai, kurie, autorės nuomone, yra patys svarbiausi ir reikšmingiausi.

2.1. Tinkamo (sąžiningo) proceso principas

Tinkamo (sąžiningo) proceso principas yra vienas iš universaliausių baudžiamojo proceso principų, apimančių visus kitus principus, mat „*asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų visumą. Ši teisė dar kitaip vadinama teise į tinkamą procesą, reiškiantį, jog kiekvienas žmogus turi teisę į tokį procesą, kurio metu su juo bus elgiamasi sąžiningai bei pagarbiai*“[68]. Be to, teisinėje literatūroje nurodoma, kad „*kalbant apie žmogaus teisės į teisėtą ir teisingą baudžiamąjį procesą įgyvendinimą, būtina turėti omenyje šios teisės aktyvą ir pasyvą. Pirmuoju atveju žmogus negali būti ribojamas aktyviai naudotis savo teisėmis. Kita vertus, jis negali būti verčiamas tai daryti, nes bendrai pripažįstama, kad veiksmas, atliktas prieš žmogaus valią, nėra jo veiksmas*“[69]. Šio principo kilmę ir turinį galima aiškinti analizuojant Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies[70], Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos[71] 6 straipsnio, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 1 dalies bei BPK atitinkamas nuostatas. Nors konstitucinėse nuostatose terminas „tinkamas (sąžiningas)“ procesas *expresis verbis* nėra įtvirtintas, tačiau Konstitucinis teismas savo jurisprudencijoje jį yra ne kartą įvardijęs.[72] Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų yra pažymėjęs, kad „*pagal Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalį, konstitucinius teisinės valstybės, teisės į tinkamą procesą principus teismas turi pareigą ne tik išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes, bet ir teisingai taikyti baudžiamuosius įstatymus*“[73]. Teisinėje literatūroje tinkamo proceso principas neretai įvardijamas ir kitaip. Vieni autoriai šį principą vadina kaip „*teisės į teisingą (tinkamą) teisinį proceso principą*“[74], kiti vartoja „*teisingo bylos nagrinėjimo principo*“[75] formuluotę,

[68] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 56.
[69] Raimundas Jurka, *Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. In Regnum Est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui.* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 343.
[70] „Lietuvos Respublikos Konstitucija,“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
[71] „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,“ *Valstybės žinios* 40, 987 (1995).
[72] Plačiau žr. Petras Ancelis et al., *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai,* (Vilnius: Industrus, 2009), 34.
[73] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).
[74] Petras Ancelis, *op. cit.,* p. 33.
[75] Raimundas Jurka et al., *op. cit.,* p. 56.

štai treti – „*proceso teisingumo (sąžiningumo) principą*“[76] arba tiesiog „*teisės į teisingą (sąžiningą) bylos išsprendimą principą*“[77]. Visi šie terminai, autorės nuomone, yra vartojami kaip sinonimai ir nors oficiali šio principo sąvoka nėra įtvirtinta, galima teigti, kad šis principas yra vienas iš pamatinių principų, apimančių tiek rungtyniškumo, tiek teisės į gynybą, tiek teisės į teisminę gynybą principus ir pan. Šis principas neretai vartojamas kartu su teisės į teisingą teismą sąvoka, tačiau tai nėra tapačios sąvokos, nors ypač glaudžiai susiję. Tinkamo (sąžiningo) bylos nagrinėjimo principo turinys yra sudėtinis, o tai reiškia, kad vieno kurio nors turinio elemento nepaisymas ar netinkamas įgyvendinimas suponuoja abejonę, ar asmens teisė į teisingą teismą apskritai nėra pažeidžiama ar suvaržoma.[78] Kadangi EŽTT yra pažymėjęs, kad šis principas taikytinas visoms proceso stadijoms, jis laikytinas viso proceso, o ne atskirų jo stadijų principu.

Tinkamo (sąžiningo) proceso principas neabejotinai yra privalomas tiek viso baudžiamojo proceso, tiek ir atskirų, specifinių proceso formų rekvizitas. Tiesa, šio teiginio nederėtų suprasti taip, jog aptariamas principas yra visur ir visada, kalbant apie baudžiamąją procesinę veiklą, vienodai suvokiamas, taip pat taikomas ir pan. Būtent, baigiamojo darbo autorė mano, kad analizuojamas principas viso baudžiamojo proceso teisės kontekste išlaiko vienodumo ir pastovumo pobūdį. Tačiau kalbant apie, pavyzdžiui, privataus kaltinimo bylų procesą, analizuojamas principas kai kuriais atžvilgiais „įgauna kiek kitokį pagrindinės spalvos atspalvį“. Tai reiškia, kad specialiose proceso formose analizuojamas principas gali būti aiškinamas atsižvelgiant į procesinės formos ypatumus ir konstitucinį modelį. Vadinasi, privataus kaltinimo bylų procese šis principas nebus „kitoks“ nei jis yra suprantamas apskritai baudžiamajame procese, tačiau kartu ir nebus „toks pat“, nes speciali procesinė forma yra bendros procesinės formos jeigu ne išimtis, tai atmaina.

Privataus kaltinimo bylų procese tinkamo (sąžiningo) proceso principo taikymas susiduria su tam tikrais iššūkiais, kuomet būtina užtikrinti nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo teisę į tiesioginį įrodymų tyrimą teisme nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka. Pavyzdžiui, vienoje iš Vilniaus miesto apylinkės teisme nagrinėtų privataus kaltinimo baudžiamųjų bylų[79] nukentėjusysis P.G. kreipėsi į teismą su privataus kaltinimo skundu dėl to, jog R.D ir D.D. nukentėjusiojo atžvilgiu atliko veiksmus, numatytus BK 140 straipsnio 1 dalyje. Po to, kai teismas perdavė skundą nagrinėti teisme, kadangi taikinamojo posėdžio metu nukentėjusiajam ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinami asmenims nepavyko susitaikyti, vienas iš kaltinamųjų, būtent D.D., pasislėpė nuo teisingumo

[76] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Teisinė literatūra, 2011), 52.
[77] *Ibid.*
[78] Supra note, 73.
[79] „Vilniaus miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. PK-55-497/2014“ kurioje šis teismas 2014 m. vasario 19 d. priėmė nuosprendį.

(apkaltinamojo nuosprendžio vykdymo), kadangi jis prieš tai buvo pripažintas kaltu ir nuteistas Vilniaus apygardos teismo nuosprendžiu. Privataus kaltinimo bylą nagrinėjantis teisėjas, matydamas, kad šis bylos nagrinėjimas negali vykti, kadangi vienas iš kaltinamųjų yra pasislėpęs nuo teisingumo, vadovaudamasis BPK 244 ir 254 straipsniais, išskyrė į atskirą bylą D.D. atžvilgiu ir atidėjo šios bylos nagrinėjimą iki D.D. bus surastas ir sulaikytas baudžiamojoje byloje pagal įsiteisėjusį Vilniaus apygardos teismo nuosprendį.

Pažymėtina, kad šioje byloje nukentėjusiajam P.G. atstovaujantis advokatas, į teismo klausimą, ar galima nagrinėti bylą vienam iš kaltinamųjų D.D. nedalyvaujant, advokatas nurodė, kad procesas vienam iš kaltinamųjų nedalyvaujant nėra galimas, tačiau atsižvelgiant į nukentėjusiojo procesinį interesą greičiau užbaigti šį baudžiamąjį procesą, juolab, kad vienas iš kaltinamųjų, t. y. R.D. į teismo posėdžius visuomet atvyksta, teismas turėtų spręsti dėl privataus kaltinimo baudžiamosios bylos nagrinėjimo toliau vienam iš kaltinamųjų nedalyvaujant taikant vadinamojo *in absentia* proceso reikalavimus ir procesines garantijas. Taigi, nors teismas, kaip ir minėta aukščiau, priėmė kitokį sprendimą dėl kaltinamojo D.D., tačiau savaime gali kilti klausimas, ar iš principo privataus kaltinimo bylų procese įmanoma taikyti proceso kaltinamajam nedalyvaujant procesinę formą. Kitaip tariant, ar vienu ir tuo pačiu metu toje pačioje byloje galima taikyti dvi netapačias specialias procesines formas siekiant užtikrinti tiek nukentėjusiojo teisę į teisinį procesą, tiek ir kaltinamojo teisę į sąžiningą procesą, vykstantį jam „už akių“?

Iš tiesų, *in absentia* procesą reglamentuoja BPK XXXII skyriaus nuostatos, kurių pagrindinė mintis yra ta, jog tokiame procese, jeigu teismas mano, kad galima nagrinėti bylą jos neatidėjus, turi būti užtikrintos papildomos nedalyvaujančio kaltinamojo procesinės garantijos: „*Kolegijos nuomone, pirmosios instancijos teismas, turėdamas duomenis, kad vengiantis teismo V. J. pats raštu pareiškė norą nagrinėti bylą jam nedalyvaujant ir gintis vien per gynėją bei nurodė esantis ne Lietuvos Respublikoje, pagrįstai nustatė BPK 246 straipsnyje numatytas sąlygas, kad V. J. bylą galima išnagrinėti in absentia. Nagrinėdamas bylą V. J. nedalyvaujant pirmosios instancijos teismas nepažeidė BPK 245, 247 straipsnių nuostatų, nes BPK 246 straipsnyje esanti bendrųjų bylų nagrinėjimo teisme nuostatų išimtis tokį bylos nagrinėjimą numato. Pats kaltinamasis V. J. pavedė savo gynybą pasirinktam advokatui, laisva valia atsisakė naudotis dalimi kaltinamojo teisių, todėl skunde nepagrįstai tvirtinama, kad jos buvo suvaržytos*.“[80] Taigi procese „už akių“ teismas nėra

[80] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180/2009“, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/260958254535005/2K-180/2009.

varžomas priimti bet kokį BPK numatytą sprendimą, t. y. gali priimti tiek apkaltinamąjį, tiek išteisinamąjį nuosprendį.[81]

Baigiamojo darbo autorei neteko rasti teisminės praktikos, iliustruojančios, jog privataus kaltinimo bylų procese kartu būtų taikomos ir BPK XXXII skyriaus nuostatos, reglamentuojančios procesą *in absentia*. Tačiau autorė įsitikinusi, kad toks procesų protingas derinimas tiek teoriškai, tiek ir praktiškai yra įmanomas ir tai būtų reikšminga realizuojant proceso dalyvių teisę į sąžiningą procesą. Tokiai nuomonei iš principo pritaria ir šio baigiamojo darbo metu taikyto eksperto interviu metodo panaudojimo rezultatai. Antai, eksperto interviu būdu[82] buvo diskutuota su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja prof. R. Ažubalyte, pasak kurios šie du institutai tarsi ir neprieštarauja vienas kitam. Teisinių kliūčių, anot eksperto, šį proceso institutą privataus kaltinimo bylų procese taikyti nėra. Prof. R. Ažubalytė pastebėjo, kad vis tik šiuo klausimu reikalinga gilesnė diskusija, kadangi šių abiejų institutų derinimo problema gali iškilti tuo atveju, kuomet kalbama apie proceso perspektyvas, kai į taikinamąjį posėdį neatvyksta nusikalstama veika kaltinamas asmuo ir teismui yra žinoma, kad šis asmuo nėra Lietuvoje, tačiau apie taikinamąjį teismo posėdį jam žinoma ir pan. Taigi šio darbo autorė teigia, kad abu analizuojamus institutus turi būti galima ir gebama taikyti, kadangi priešingu atveju nukentėjusysis netektų galimybės tikėtis efektyvaus teisingumo, kadangi privataus kaltinimo bylų procese kad ir piktybiškai vengiant dalyvauti kaltinamajam, esančiam ne Lietuvos Respublikos teritorijoje, bylą nagrinėjantis teismas vargu ar galės imtis kardomųjų priemonių, kurios užtikrintų kaltinamojo dalyvavimą tokiame procese. Antai kito eksperto – to paties teismo teisėjo – prof. G. Godos interviu[83] metu buvo išsakyta nuomonė, kad procesas *in absentia* galėtų būti taikomas ir privataus kaltinimo procese, kadangi „*jeigu būtų tinkama situacija, bet privatus kaltinimas tokia sritis baudžiamojo proceso, kur labai svarbus kiekvieno asmens kiekvienos situacijos, konflikto teisingas vertinimas. Visada yra siekis kad asmenys susitaikytų. Šiuo požiūriu, aišku jeigu atsisakęs taikytis ir galvoja, kad jo nebus įmanoma įtikinti, tai teoriškai galėtų būti taikomas. Problemų taikyti nematyčiau*“. Galiausiai ekspertės dr. E. Matuizienės[84] nuomone, vis tik neturėtų būti galimas *in absentia* procesas privataus kaltinimo bylų procese, kadangi šis procesas yra labai dinamiškas, dispozityvus, priklausomas nuo šalių daug labiau negu nuo pačios tiesos teisingumo nustatymo. Anot ekspertės, privataus kaltinimo idėja yra šalių interesas, šalių susitarimas, šalių gerovė, o baudžiamojo

[81] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2011 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-444/2011“, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/16199483873036/2K-P-444/2011.
[82] Eksperto interviu su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėja prof. Rima Ažubalyte vyko 2015 m. spalio 9 d.
[83] Eksperto interviu su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėju prof. Gintaru Goda vyko 2015 m. spalio 23 d.
[84] Eksperto interviu su Vilniaus apygardos prokuratūros prokurore dr. Egle Matuiziene vyko 2015 m. spalio 26 d.

proceso tikslai šiame procese iš principo „nueina“ į antrą planą šiame procese. Manytina, kad privačiame kaltinime svarbiausia yra sudaryti galimybę proceso šalims susitaikyti šiame procese.

Apibendrintai galima būtų teigti, kad privataus kaltinimo ir proceso *in absentia* santykis tiek teoriškai, tiek ir praktiškai yra galimas. Šią galimybę pagrindžia ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, kuris pateisina tokį teisinį reguliavimą, jeigu valstybė užtikrina atitinkamas garantijas bei procedūras: „*procesas in absentia gali būti pateisinamas, jei valstybė pateikia įtikinamus įrodymus, kad buvo imtasi visų priemonių nustatyti asmens buvimo vietą, tačiau pats pareiškėjas dėl savo kaltės negalėjo dalyvauti bylos nagrinėjime, atsisakė tokios teisės ar turėjo tikslą išvengti dalyvavimo. Tokiu atveju procesas in absentia laikomas suderinamu su Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimais, net jei asmeniui nėra suteikiama bylos nagrinėjimo iš naujo galimybė. Pažymėtina, kad Nunes Diaz v. Portugal byloje (Nr. 69829/01, 2672/03, 2003 m. balandžio 10 d.) EŽTT pabrėžė, kad valstybė nėra vienintelė atsakinga už asmens dalyvavimą procese, ypač jei asmuo pats nerodo jokių pastangų jame dalyvauti*.“[85] Būtent, šių dviejų procesinių formų suderinamumo pagrindu būtų tiek nukentėjusiojo teisės į tinkamą procesą, tiek ir atsakomybėn traukiamo asmens procesinių garantijų gerbimo užtikrinimas teisiniame procese.

Kitas pavyzdys, susijęs su nukentėjusiojo teise į tinkamą teisinį procesą ginant savo pažeistas teises privataus kaltinimo tvarka, kalba apie nukentėjusiojo teisės inicijuoti privataus kaltinimo bylos proceso suvaržymą. Taigi vienoje iš ikiteisminio tyrimo bylų[86] Klaipėdos apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Plungės rajono policijos komisariate nukentėjusysis J.M. kreipėsi į ikiteisminio tyrimo įstaigą dėl jo ir jo šeimos šmeižimo per visuomenės informavimo priemones, t. y. internete, siekdamas nustatyti šmeižiančius komentarus rašiusių asmenų naudotų kompiuterių IP, t. y. nustatyti tam tikrame tinkle naudojamą unikalų skaičių, naudojamą vienareikšmei duomenų paketo siuntėjo ir gavėjo identifikacijai. Taigi J.M. su skundu kreipėsi į ikiteisminio tyrimo įstaigą prašydamas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galimai padarytų nusikalstamų veikų J.M. bei jo šeimos narių atžvilgiu tyrimo, galimai kaltų asmenų nustatymo. Skunde nukentėjusysis nurodė, kad dėl BPK 407 straipsnyje nurodomų nusikalstamų veikų procesas pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Šiose bylose ikiteisminis tyrimas neatliekamas, išskyrus šio BPK 409 straipsnyje numatytus atvejus. BPK 409 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų, numatytų BPK 407 straipsnyje, atliekamas bendra tvarka, jeigu nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas. Tuo atveju, jeigu paaiškėjus galimos nusikalstamos

[85] „Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-11/2015“, prieiga per internetą: http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d0115706-c41b-4b25-b639-db947be7db05

[86] „Klaipėdos apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Plungės rajono Policijos komisariato ikiteisminio tyrimo byla Nr. 78-1-000116-14“.

veikos, dėl kurios gali vykti tik privataus kaltinimo bylų procesas, požymiams nukentėjęs asmuo negali nustatyti kaltininko ir taip kreiptis į teismą su privataus kaltinimo skundu, pagal nukentėjusio asmens skundą pradedamas ikiteisminis tyrimas, reikalingas galimai kaltų asmenų nustatymui. Anot J.M., privalu pradėti ikiteisminį tyrimą, atitinkamai atlikti visus būtinus procesinius teisinius veiksmus siekiant nustatyti asmenis, galimai parašiusius aukščiau nurodytus įžeidžiančius bei šmeižiančius komentarus apie nukentėjusius asmenis, taip pat siekiant įvertinti jų galimai padarytas nusikalstamas veikas. Nukentėjusysis, kreipdamasis į ikiteisminio tyrimo įstaigą, vadovavosi ir Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1S-55-66/2011.

Pradėjus ikiteisminį tyrimą ir atlikus tyrimo veiksmus galimiems kaltininkams nustatyti, taip pat juos nustačius ir apklausus ikiteisminį tyrimą organizuojantis prokuroras priėmė nutarimą, kuriuo ikiteisminis tyrimas nutrauktas BPK 212 straipsnio 1 dalies 2 punktu, kadangi nesurinkta duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo.

Nukentėjusysis, nesutikdamas su prokuroro nutarimu nutraukti ikiteisminį tyrimą tokiu pagrindu, su skundu kreipėsi į aukštesnįjį prokurorą, kadangi žemesnysis prokuroras, priimdamas šį procesinį sprendimą, iš esmės neteisėtai išsprendė ikiteisminio tyrimo šioje byloje baigtį. Būtent, prokuroras, pažeisdamas BPK 417 straipsnio 1 dalį, atlikęs ikiteisminį tyrimą ėmėsi spręsti klausimus, kurių jis neturėjo teisės daryti, kadangi privataus kaltinimo bylos dalykas nepatenka į ikiteisminio tyrimo procesinius rėmus. Pareiškėjas nurodė, kad skundžiamą nutarimą priėmęs prokuroras peržengė savo kompetencijos ribas, kadangi ikiteisminio tyrimo metu nustačius galimus kaltininkus prokuroras ėmėsi vertinti šių asmenų galimai padarytas nusikalstamas veikas ir aptardamas jų baudžiamąjį teisinį vertinimą padarė išvadą, kad pareiškėjų, taigi ir J. M., nurodytomis aplinkybėmis nebuvo padaryta veikų, turinčių nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Tokiu būdu prokuroras priėmė nutarimą nutraukti tyrimą reabilituojančiais pagrindais, kas reiškia, kad iš esmės neteisėtai išsprendė nukentėjusiųjų kaip potencialių privačių kaltintojų teisės pasinaudoti privataus kaltinimo bylų procesu galimybių klausimą.

Anot pareiškėjo, matyti, kad ikiteisminį tyrimą organizuojantis prokuroras ėmėsi teismo procesinės funkcijos, kuri nusikalstamų veikų, numatytų BK 154 ir 155 straipsniuose, (2014 metų BK redakcija – autoriaus past.) atžvilgiu išimtinai priklauso tik teismo kompetencijai, kadangi ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų (jų nusikalstamo pobūdžio ir pan.) nėra atliekamas. Ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų yra atliekamas tik toje dalyje, kiek būtina nustatyti galimus kaltininkus (BPK 409 straipsnio 4 dalis). Šiuo atveju prokuroras, pasak nukentėjusiojo, nustatęs galimus kaltininkus, neturėjo jokio įstatyminio pagrindo kartu spręsti, ar skunde nurodytomis aplinkybėmis galimai padaryti pažeidimai buvo nusikalstami ar ne, nes tai yra privataus kaltinimo bylų dalykas BPK 407 ir 409 straipsnių prasme. Ikiteisminio tyrimo metu nustačius galimus kaltininkus toks tyrimas paprastai

yra nutraukiamas BPK 417 straipsnio (perėjimas iš valstybinio kaltinimo į privatų kaltinimą) pagrindu, numatančiu, kad jeigu ikiteisminio tyrimo metu paaiškėja, kad įtariamojo veika turi šio BPK 407 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų požymių, tyrimą atliekantis pareigūnas išaiškina nukentėjusiajam šio teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Dėl šios nusikalstamos veikos bendra tvarka pradėtas ikiteisminis tyrimas nutraukiamas. Nutraukus ikiteisminį tyrimą nukentėjusiajam pasiūloma kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka. Tokios praktikos iš esmės laikomasi ir Lietuvos aukštesniųjų teismų praktikoje, būtent, Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1S-195-174/2008, 2009 m. sausio 26 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1S-17-174/2009 ir kt. Pasak pareiškėjo, prokuroras, užuot nustatęs galimai kaltus asmenis, nutraukęs ikiteisminį tyrimą ir išaiškinęs pareiškėjui teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka dėl galimai padarytų nusikalstamų veikų, ėmėsi teismo vaidmens ir išsprendė pareiškėjų, taigi ir J. M., skunde nurodytas faktines aplinkybes ir nutarė, kad nebuvo padarytos nusikalstamos veikos, kai į šį klausimą pagal BPK 407 straipsnį gali atsakyti tik privataus kaltinimo bylą nagrinėjantis teismas. Taigi prokuroras, perimdamas privataus kaltinimo bylų procesui spręsti numatytus klausimus, perėmė ir teismui priskirtiną teisingumo vykdymo funkciją.

Pareiškėjas, kaip matyti iš bylos, vadovavosi ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. O būtent, kad pagal Konstituciją prokuroras nevykdo teisingumo; teisingumas taip pat nėra vykdomas ikiteisminio tyrimo etape. Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas[87], 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas[88]). Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisines prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį

[87] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25^1, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69^1 ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 109, 3192 (1999).

[88] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija)," *Valstybės žinios* 43/03, 46/03 (2004).

kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjusysis (ar jo atstovas) (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas[89]).

Šioje situacijoje matyti, kad skundžiamu nutarimu padarius išvadą, kad nebuvo padarytos veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, užkirto kelią nukentėjusiajam kreiptis su privataus kaltinimo skundu į apylinkės teismą. Šioje ikiteisminio tyrimo byloje Klaipėdos apygardos teismo nutartimi buvo priimtas galutinis sprendimas palikti galioti prokuroro nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 212 straipsnio 1 dalies 2 punkto pagrindu.

Baigiamojo darbo autorė, aptardama aukščiau pateiktą situaciją, mano, kad teisės į tinkamą (sąžiningą) procesą principo aspektu išlieka abejonė, ar iš tiesų, prokuroras, kuris neginčytinai yra ikiteisminio tyrimo stadijos vadovas, turėdamas visus įgaliojimus spręsti dėl ikiteisminio tyrimo baigties, vis tik galėjo „atimti“ teisę iš nukentėjusiojo gintis teisme dėl prieš jį ir jo šeimą pavartoto šmeižto. Susidaro ganėtinai kebli situacija, kurioje, viena vertus, prokuroras yra teisus teigdamas, kad ikiteisminio tyrimo dalykas yra jo kompetencijos klausimas. Kita vertus abejotina, ar šiuo atveju nukentėjusysis nepastatomas į „akligatvį“, kadangi jis kreipėsi dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo vien tik todėl, kad nežinojo galimų kaltininkų duomenų. Atitinkamai BPK 409 straipsnio nuostata, leidžianti tokiu atveju pradėti ikiteisminį tyrimą, prokurorui suteikia plačias galimybes spręsti dėl teisinio proceso baigties net ir dėl veikų, kurios pagal BPK 407 straipsnį, patenka į privataus kaltinimo proceso rėmus.

Darbo autorė mano, kad neneigiant prokuroro konstitucinio vaidmens baudžiamajame procese, vis tik kyla abejonės, ar toks teisinis reguliavimas atitinka tinkamo teisinio proceso prigimtį. Tiesa, šis pavyzdys taip pat buvo aptartas interviu su prof. R. Ažubalyte metu. Anot šios ekspertės, viskas priklauso nuo to, koks yra konstitucinis baudžiamojo proceso modelis – būtent viešasis. Taigi nukentėjusysis, besikreipdamas į prokurorą, pirmenybę suteikia prokuroro atliekamam baudžiamosios bylos faktinių ir teisinių aplinkybių vertinimui. Pagal konstitucinę priedermę taip elgtis prokuroras gali. O nukentėjusysis, įsitikinęs, kad toks prokuroro sprendimas yra nepagrįstas ar neteisėtas, visais atvejais gali pasinaudoti apskundimo teise.

Tuo pačiu klausimu ekspertas teisėjas G. Goda išsakė nuomonę, kad vis dėlto, čia yra problema. Šiuo klausimu Lietuvoje vieningos praktikos nėra. Žinoma, kuomet aptariamu atveju

[89] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

prokuroras ikiteisminį tyrimą nutraukia, nukentėjusysis, siekdamas apginti savo interesą, gali naudotis apskundimo teise. Anot eksperto, aptariamu atveju reikia galvoti apie teisinio reguliavimo pataisas, kuomet ikiteisminis tyrimas pradedamas iš principo galimam įtariamajam nustatyti, nors jo galimai padaryta veika yra privataus kaltinimo nagrinėjimo dalykas. Taigi nėra iki galo aišku, kaip turi elgtis prokuroras – ar tęsti tyrimą bendra tvarka, ar vis tik nutraukti pranešant nukentėjusiajam apie privataus kaltinimo galimybes.

Galiausiai ekspertė dr. E. Matuizienė, kurios nuomonė iš esmės yra tarsi vidurkis tarp to, ką pasakė ekspertai R. Ažubalytė ir G. Goda, teigia, kad jeigu yra akivaizdžiai nepadaryta nusikalstama veika, tuomet prokuroras turi teisę nutraukti todėl, kad nėra požymių. Juk ikiteisminio tyrimo metu nerenkami įrodymai ir nevertinamas jų pakankamumas ir tai paliekama privačiam kaltintojui. Iš tiesų gali būti situacijos, kuomet privatus kaltintojas norėtų įrodinėti, o prokuroras daro išvadą, kad „*ne, čia nieko nėra*“. Anot ekspertės, iš vienos pusės pažeidžiamos privataus kaltintojo teisės, iš kitos pusės – teismas apsaugomas nuo bereikalingo darbo, jeigu prokuroras, kaip profesionalas, sako „*...ne, čia nėra veikos*...“. Taigi kyla klausimas, kam gi suteikti galimybę inicijuoti procesą, eikvoti lėšas, jei nėra nusikalstamos veikos. Iš kitos pusės, ekspertė teigia, „*man patinka privataus kaltinimo procesas dėl savo dispozityvumo ir kad suteikta nukentėjusiam teisė. Ir visais atvejais reikia pagalvoti apie tai. Ir visais atvejais, pvz., šmeižtas yra vertinimo dalykas*.“ Prokurorui gali atrodyti, kad žmogus nėra apšmeižtas, arba kad tai yra neįrodoma, nes siekiant tai įrodyti, kad buvo apšmeižtas, reikia surinkti tokius duomenis, kokių joks ikiteisminis tyrimas nepajėgus surinkti. Galima vertinti – ne, jis nebuvo apšmeižtas, tai tokiu atveju nederėtų to vertinti tai ką gali vertinti tik nukentėjusysis pats, privatus kaltintojas. Taigi konkrečiu atveju reikia palikti privačiam kaltintojui tai, kad yra vien tik vertinimo dalykas. Taigi ekspertės manymu, jeigu konkrečioje byloje tam tikri duomenys priklauso nuo subjektyvaus vertinimo – derėtų palikti privačiam kaltintojui tai daryti.

Autorė mano, kad aukščiau atskleista teisės aiškinimo ir taikymo situacija, betarpiškai apibūdinanti ir tinkamo proceso garantijų ypatumus, parodo, kad vis tik nėra vieningos nuomonės aptariamais klausimais. Tačiau autorė vis tik norėtų pritarti pozicijai, kad gerbiant tiek prokuroro konstitucinį nepriklausomumą, tiek ir privataus kaltinimo proceso pagrindinę idėją, jog valstybė palieka teisę pačiam asmeniui apsispręsti ginti pažeistas teises ar ne, o jeigu taip – tai kaip pasinaudoti teise į teisminę gynybą, prioritetą reiktų atiduoti privačiam interesui. O būtent, net ir tuo atveju, jeigu prokuroras mano nesant, pavyzdžiui, nusikaltimo, numatyto BK 154 straipsnio 1 dalyje, požymių, neturėtų nutraukti ikiteisminio tyrimo ir taip užkirsti kelią nukentėjusiajam pačiam vertinti nusikalstamos veikos subjektyviuosius kriterijus, o vis tik leisti pačiam asmeniui naudotis apsisprendimo teise kreiptis privataus kaltinimo tvarka į teismą arba ne. Manytina, kad prokuroras gali nuspręsti dėl tolesnio teisinio proceso perspektyvos nepaisydamas nukentėjusiojo dispozityvumo

tik tuomet, jeigu toks nukentėjusysis iš tiesų pats negalėtų savęs apginti, pavyzdžiui: „*Nors ir būdami lygūs įstatymui, ne visi nukentėjusieji turi lygias galimybes ginti savo interesus. Subjektyvios ir objektyvios priežastys lemia atvejus, kuriais asmenys negali arba negali visa apimtimi ginti savo teisių ir teisėtų interesų. Todėl baudžiamasis procesas numato atvejus, kai nukentėjusiojo teisių gynimas nėra vien tik jo paties dispozityvi teisė ir tik jo privatus interesas. Jei asmuo objektyviai negali ginti savo teisių, jo teisių gynimas laikomas valstybės priederme arba viešuoju interesu. Tokiu atveju tinkamo teisinio proceso garantija yra Konstitucijos inter alia 118 straipsnyje įtvirtintas prokuroro institutas*.“[90]

Dar vienas aspektas, susijęs su proceso dalyvio teisės į tinkamą procesą principo įgyvendinimu privataus kaltinimo bylų procese, tai – kardomųjų priemonių taikymas. Iš tiesų BPK 415 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme vyksta pagal šio Kodekso V dalyje nustatytas taisykles su šio Kodekso 415–417 straipsniuose numatytomis išimtimis. Vadinasi, teismas, nagrinėdamas privataus kaltinimo bylą, kaltinamojo atžvilgiu teoriškai gali taikyti ir kardomąsias priemones, žinoma, tik ne suėmimą. Atrodytų, kad čia nei teisės aiškinimo, nei teisės taikymo problemos nėra. Ir nepaisant to, jog teisminėje praktikoje teismai nėra linkę savo iniciatyva ar proceso dalyvio – nukentėjusiojo, privataus kaltintojo prašymu taikyti kardomąją priemonę kaltinamajam esant BPK 119 straipsnyje numatytiems pagrindams, vis dėlto galima kelti pagrįstą klausimą, ar net ir teoriškai galima kalbėti apie kardomųjų priemonių taikymą privataus kaltinimo bylų procese, kuomet šiame procese taip pat yra pareikštas priešpriešinis kaltinimas. Esant tokiai situacijai BPK 119 straipsnio, 415 straipsnių sisteminė analizė leidžia teigti, kad privataus kaltinimo bylų procese esant priešpriešiniams kaltinimams galimybės taikyti kardomąsias priemones nei teoriškai, nei praktiškai nėra. Priešingu atveju reikštų, kad inicijuojant prašymą kaltinamajam šiame procese taikyti kardomąją priemonę (jeigu teoriškai ir būtų tam pagrindas), reikštų, kad inicijuojamas klausimas ir dėl kardomosios priemonės taikymo nukentėjusiajam kaip privačiam kaltintojui, kadangi kaltinamasis, naudodamasis BPK 410 straipsnyje jam suteikta teise, yra pareiškęs priešpriešinį kaltinimą. Taigi šių nuostatų visuma reiškia, kad privataus kaltinimo procese, kuriame yra nagrinėjami du kaltinimai – vienas pradinis ir kitas – priešpriešinis, kardomosios priemonės taikymas yra neįmanomas, nes nukentėjusiojo kaip privataus kaltintojo atžvilgiu ši procesinė prievarta niekaip negalima. Ir tai savaime suprantama. Tačiau kita vertus – proceso dalyviai nebėra saistomi tos

[90] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-37-942/2015“, prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item= doc&aktoid=993259.

„procesinės drausmės“, kurią užtikrinti skirtas kardomųjų priemonių baudžiamajame procese institutas[91].

Aptariamu klausimu interviu metu ekspertai prof. R. Ažubalytė, prof. G. Goda ir dr. E. Matuizienė pažymėjo, kad privataus kaltinimo procese procesinės prievartos priemonių taikymas turi būti itin skrupulingas proporcingumo prasme. Štai G. Goda pastebėjo, kad „*privatus kaltinimas yra dėl to, kad manoma, kad tos veikos yra mažiau pavojingos negu persekiojimas įprasta tvarka. Kardomųjų priemonių taikymas šiose situacijose* [susijęs] *su proporcingumo principu. Kategoriškai draudimo BPK nėra įtvirtina, kad negali būti taikoma, bet turėtų būti labai išimtiniai atvejai, kuomet yra bandymas aiškiai vengti proceso*“. Vis tik G. Goda pastebėjo, kad protingumo aspektu kardomųjų priemonių proceso taikymas privačiame kaltinime nėra tikslingas.

Taigi sutiktina su ekspertų interviu metu išsakyta nuomone, kad nors BPK ir neriboja galimybės privataus kaltinimo bylos proceso metu taikyti atitinkamas kardomąsias priemones, tačiau kita vertus šių priemonių taikymas turi ne tik atitikti proporcingumo ir tikslingumo reikalavimus, bet kartu ir protingumo kriterijų. Pastarojo kriterijaus taikymas paaiškina, jog skiriant ir taikant atitinkamas kardomąsias priemones privataus kaltinimo byloje gali būti susiduriama su ganėtinai „keista“ situacija, kuomet teismas, privataus kaltintojo prašymu spręsdamas klausimą dėl kardomosios priemonės taikymo kaltinamajam, vertindamas, jog iš esmės egzistuoja visi pagrindai bei sąlygos konkrečiai kardomajai priemonei taikyti, to negalės padaryti, jeigu esant kaltinamojo priešpriešiniam skundui kaltinamasis yra įgijęs arba gali įgyti nukentėjusiojo procesinį statusą. Tokiu atveju BPK 119 straipsnio nuostatos imperatyviai neleis taikyti kardomosios priemonės nukentėjusiojo atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, kad privataus kaltinimo bylų proceso specifika lemia ir teisės į tinkamą (sąžiningą) procesą principo kiek kitokį įsivaizdavimą analizuojamame procese. Aukščiau aptarti praktiniai pavyzdžiai – tai tik dalis komentuojamo principo aiškinimo privataus kaltinimo bylų procese iliustracijų, galinčių parodyti, kad procesinės formos specifika lemia ir atskirų baudžiamojo proceso principų aiškinimo privataus kaltinimo bylų proceso kontekste ypatumus. Kartu ir tyrimo metu atlikto ekspertų interviu rezultatai parodo, kad analizuojamas institutas, savyje turintis specifiškumo požymių „užtaisą“, jokiu būdu nepaneigia teisės į tinkamą (sąžiningą) procesą principo saugomų ir ginamų teisinių vertybių. Teisingiau būtų teigti, kad šis principas privataus kaltinimo bylų procese, priklausomai nuo šio principo funkcijų, ne tik numato daugiau draudimų vienaip ar kitaip

[91] Plačiau žr.: Egidijus Losis, „Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese.“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2010), 32, http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20110316_204530-44497/DS.005.0.02.ETD.

elgtis šiame procese, bet ir daugiau leidimų, suteikiančių platesnes procesines galimybes konfliktą teisiškai bandančioms spręsti šalims.

2.2. Rungimosi principas

BPK 7 straipsnyje numatyta, kad bylos teisme nagrinėjamos laikantis rungimosi principo. Kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui. Šio principo turinį ne kartą yra atskleidęs ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, pasak kurio „*iš Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalies, teisinės valstybės principo kylanti asmens teisė į tinkamą procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, reiškia tai, kad baudžiamajame procese teisme turi būti paisoma proceso aiškumo, proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, jų teisės turėti vertėją, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai ir nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir būtų priimtas teisingas sprendimas baudžiamojoje byloje*.“[92] Anot Konstitucinio Teismo, „*rungimosi principas laikomas svarbia įtariamojo (kaltinamojo) teisės į gynybą įgyvendinimo garantija, tarsi sąlyga, jog teisminiame nagrinėjime šalys turės lygias teises.*“[93] EŽTT jurisprudencijoje rungimosi principas suprantamas kaip kaltinimo ir gynybos šalių galimybė žinoti ir komentuoti kitos šalies pateiktus įrodymus bei argumentus.[94] Pasak šio teismo, nepriklausomai nuo valstybėje pasirinkto rungimosi principo įgyvendinimo būdo, proceso dalyviams bet kurioje proceso stadijoje turi būti užtikrinta galimybė žinoti kitos šalies argumentus ir juos komentuoti bei teikti savo pastabas: „[...] *realizuojant teisę į rungimosi principu grindžiamą bylos nagrinėjimą teisme, tiek asmenį kaltinančiai pusei, tiek gynybai turi būti suteikta galimybė žinoti apie kitos šalies pateiktas pastabas bei įrodymus ir juos*

[92] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

[93] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).

[94] Kansal v. The United Kingdom, 21413/02 Eur. Ct. H. R. (2004).

komentuoti.“[95] Byloje *Vermeulenas prieš Belgiją* (1996 m.)[96] Strasbūro teismas pabrėžė, kad: „[...] *atsižvelgiant į bylos nagrinėjimo Kasaciniame teisme svarbą pareiškėjui ir generalinio prokuroro pavaduotojo pono du Jardino nuomonės pobūdį, dėl tos aplinkybės, kad ponui Vermeulenui nebuvo suteikta galimybė atsakyti į šią nuomonę iki baigiant nagrinėti bylą, buvo pažeista jo teisė į rungimosi principu pagrįstą procesą. Rungimosi principas reiškia, kad baudžiamojo ar civilinio proceso šalys turi teisę susipažinti su visais prie bylos medžiagos pridėtais įrodymais ir pastabomis bei juos komentuoti; tai taikoma ir nepriklausomo prokuroro tarnybos atstovo pareikštoms nuomonėms, kurios turi įtakos teismo sprendim*ui [...]“. Panašiai šio principo turinys atskleidžiamas ir Lietuvos aukštesniųjų teismų praktikoje. Antai LAT pabrėžė, kad: „[...] *prie konstitucinių baudžiamojo proceso principų priskiriami proceso teisingumo ir proporcingumo principai, iš kurių išvedamas rungimosi principas, numatytas BPK 7 straipsnyje, kuris reiškia, kad byla turi būti sprendžiama ginčo keliu* [...].“[97] Autorius G. Goda yra pažymėjęs, kad „*rungimosi principas – tai daugiausia teismo proceso stadijomis veikiantis principas, reiškiantis, kad byla turi būti sprendžiama ginčo būdu. Pagal šį principą skirtingus interesus byloje turintys proceso dalyviai (šalys) turi teisę siūlyti teismui bylos sprendimą ir kritikuoti priešingos šalies teikiamus siūlymus*.“[98] Kitų autorių teigimu, šis principas dažniausiai taikomas tik teisminiame procese, nors neatmetama galimybė taikyti ir ikiteisminio tyrimo metu, tačiau tai lieka diskusiniu klausimu.[99]

Bendriausia prasme rungimosi principas liudija apie griežtą trijų funkcijų (kaltinimo, gynybos ir teisingumo vykdymo) atskyrimą bei nešališko ir nepriklausomo teismo buvimą. Plačiau neapsistojant ties šio principo bendrąja samprata baudžiamojo proceso teisėje, vis tik svarbu išanalizuoti ir atsakyti į klausimą, kaip šis principas yra aiškinamas ir taikomas privataus kaltinimo bylų procese. Kitaip tariant, galima klausti, ar galima dėti lygybės ženklą tarp sąvokų „rungimasis baudžiamajame procese“ ir „rungimasis privataus kaltinimo bylų procese“? Šio darbo autorė įsitikinusi, kad rungimosi principo turinio privataus kaltinimo bylų procese raiška tiesiogiai priklauso nuo analizuojamo teisinio proceso ypatumų.

BPK 410 straipsnyje numatyta, jog kaltinamasis privataus kaltinimo byloje iki įrodymų tyrimo teisme pradžios turi teisę paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, kaltindamas jį nusikalstamos veikos, nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, padarymu, jeigu ši veika yra susijusi su jam pareikštu kaltinimu. Jeigu tokie asmenys nesusitaiko, kaltinimai nagrinėjami vienoje byloje.

[95] „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos“ *Teismų praktika*, 20 (2004), 348-371.
[96] Vermeulen v. Belgium, 19075/91 Eur. Ct. H. R. (1996).
[97] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008“, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/208013922813340/2K-72/2008.
[98] Gintaras Goda et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga: I-IV dalys (1-220 straipsniai) / Moksl. red. G. Goda.* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003).
[99] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 124.

Nagrinėjant byloje priešpriešinius kaltinimus, pirmas užduoda klausimus, duoda paaiškinimus, pasako baigiamąją kalbą kaltinamasis, kuris pirmas padavė skundą. Jam pirmam suteikiamas ir paskutinis žodis. Šios nuostatos liudija, kad privataus kaltinimo vienas iš išskirtinių požymių yra tai, kad tai yra vienintelė procesinė forma, kuri leidžia tuo pat metu, toje pačioje baudžiamojoje byloje, iš esmės dėl to paties nusikalstamo įvyko (dalyko) vykti abipusiam, priešpriešiniam kaltinimui. Nors ši procedūra mažiau ar daugiau primena civilinio proceso nuostatas, leidžiančias toje pačioje civilinėje byloje šalims rungtis ieškinio ir priešieškinio pagrindu (CPK 143 straipsnis), tačiau šių procesų niekaip negalima sutapatinti jau vien ta prasme, kad skirtingai nei baudžiamajame procese civilinio proceso šalys, nepriklausomai nuo turimo statuso, prieš duodamos paaiškinimus teismui yra prisaikdinamos (CPK 186 straipsnis). Tuo tarpu privataus kaltinimo bylų procese šalims rungiantis privataus kaltinimo skundo ir priešpriešinio kaltinimo skundo pagrindais kaltinamoji šalis negali būti prisaikdinama. Būtent, analizuojamame procese kaltinamajam suteikiant teisę iki įrodymų tyrimo teisme pradžios pareikšti priešpriešinį kaltinimą nukentėjusiojo (privataus kaltintojo) atžvilgiu, susiklosto situacija, kuomet tame pačiame procese nukentėjusysis, pateikęs privataus kaltinimo skundą ir taip tapęs privačiu kaltintoju, kartu tampa dar ir kaltinamuoju, o štai kaltinamasis, pateikęs priešpriešinius kaltinimus, atlikus procedūras, numatytas BPK 413 straipsnyje, paprastai įgyja dar ir nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo statusus. Visuotinai žinoma, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo nėra įspėjamas dėl atsakomybės už žinomai melagingų parodymų davimą (BK 235 straipsnis), nes priešingu atveju būtų paneigta teisės į gynybą principo paskirtis. Tuo tarpu abu proceso dalyviai, turėdami dar ir „opozicinį“ statusą, t. y. nukentėjusiojo, vis tik yra ir turi būti prisaikdinami prieš duodant parodymus.

Štai čia susidaro ypatinga situacija, kuomet rungimosi kontekste, kada besirungiančios šalys yra lygios, o jų vykdomos funkcijos yra procesiškai skirtingos (kaltinimo ir gynybos), šios šalys tarpusavyje tampa persimaišiusiomis. Nukentėjusysis kaip privatus kaltintojas, turėdamas pareigą palaikyti kaltinimą ir, žinoma, sakyti tik tiesą ir nenuslėpti duomenų, padedančių teismui įgyvendinti teisingumą, tuo pat metu turėdamas kaltinamojo statusą tokios pareigos neturi, o net atvirkščiai – turi teisę procese būti pasyvus ir pan. Tą patį galima pasakyti, tik iš kitos pusės, ir apie pirmiau kaltinamuoju procese tapusį asmenį. Taigi čia iškyla klausimas – kaip šiems proceso dalyviams tinkamai ir efektyviai rungtis, jeigu tuo pat metu, toje pačioje byloje dėl tų pačių aplinkybių vienas ir tas pats asmuo turi ir teisę, ir pareigą sakyti tik tiesą. Bet juk teisė – tai ne pareiga. O jeigu nukentėjusysis neatliks kaltinimo funkcijos kaip pareigos, privatus kaltinimas praras prasmę, nes bus laikoma, kad nukentėjusysis nebepalaiko kaltinimo.

Darbo autorė mano, kad aukščiau aptarta privataus kaltinimo bylų proceso specifika lemia ir rungimosi principo specifinį suvokimą šiame procese. Pavyzdžiui, vienoje iš privataus kaltinimo

baudžiamųjų bylų[100] nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo G.E. atžvilgiu buvo laiku pareikštas priešpriešinis kaltinimas, dėl kurio nukentėjusysis G.E. tapo ir kaltinamuoju. Prasidėjus įrodymų tyrimui parodymus pirmasis turėjo duoti G.E., kaip pirmasis pareiškęs privataus kaltinimo skundą. Teismas, prieš G. E. apklausą atliko šio asmens prisaikdinimo teisme procedūrą. Nukentėjusiojo G.E. atstovas pagal įgaliojimą, o kartu ir jo kaip kaltinamojo gynėjas pareiškė teismui prieštaraująs dėl tokio teismo elgesio, kadangi G.E. kaip nukentėjusysis negali būti prisaikdinamas, nes priešingu atveju, turėdamas pareigą sakyti vien tik tiesą, bus priverstas kartu ir apkalbėti save kaip atsakomybėn traukiamą asmenį. O tai pažeistų teisės į gynybą garantiją. Šioje situacijoje teismas pasirinkto kitą kelią G.E. parodymų patikimumui užtikrinti – teismas informavo G.E. apie moralinę priedermę sakyti teismui tik tiesą. Toks pat kelias buvo pasirinktas ir kito – šiuo atveju kaltinamojo R.D., kuris iki įrodymų tyrimo teisme pradžios G.E. atžvilgiu buvo pareiškęs priešpriešinį kaltinimą, atžvilgiu. Galiausiai teismas, priimdamas nuosprendį baudžiamojoje byloje, „pirminį“ nukentėjusįjį pripažino kaltu pagal BK 140 straipsnio 1 dalį, tuo tarpu „pirminį“ kaltinamąjį R.D. išteisino. Teismo argumentas dėl R.D. išteisinimo buvo tai, kad teismui nepakako įrodymų dėl R.D. kaltės, o štai paties R.D. ir G.E. parodymus laikė nepakankamai patikimais, nes šių asmenų negalėjo tinkamai prisaikdinti.

Atliekant ekspertų interviu, analizuojamu klausimu prof. R. Ažubalytė išsakė nuomonę, kad šiuo aspektu gali egzistuoti dvigubo statuso įgyvendinimo problema. Vienu ir tuo pačiu metu proceso dalyvis yra ir kaltintojas, ir tuo pat metu ginasi nuo jam teikiamų kaltinimų. Tad labai svarbu paisyti konstitucinės garantijos – neliudyti prieš save, nes tai yra prioritetas. Pasak profesorės, abu kaltinamieji negali būti perspėti dėl melagingų parodymų prieš save. Ir natūralu, kad procesas tampa chaotišku, nekaltinti savęs, o kaltinti kitą. Pastebėta, kad šiems dalyviams nesuteikiama teisė duoti melagingus parodymus apie kito nusikalstamą veiką. Teisėjai ir advokatai turi būti labai korektiški ir paaiškinti, kad savęs nekaltinimo privilegija galioja tik ta apimtimi kiek tai susiję su asmeniui pareikštais kaltinimais, bet tai neduoda pareigos duoti melagingus parodymus apie kito asmens prieš nukentėjusįjį padarytus nusikaltimus.

Kito eksperto – prof. G. Godos interviu metu į šį klausimą buvo atsakyta, jog nukentėjusiojo statuso persipynimas su kaltinamojo, kuris turi teisę tylėti, duoti neteisingus parodymus teisme norint apsiginti, statusu, sudaro problemą. Tačiau toks yra privatus kaltinimas ir nieko pakeisti negalime. Anot teisėjo, to neišvengsi, rungimosi principas nėra paneigiamas, teisė į gynybą ir rungimosi principo derinys šiame kontekste šiuo atveju atrodo specifiškai, bet situacijos pakeisti kitaip sureglamentuojant įstatymą neįmanoma. Priešpriešinis kaltinimas toje pačioje byloje, kuomet

[100] „Plungės rajono apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. PK-68-404/2011“, kurioje šis teismas 2011 m. spalio 24 d. priėmė nuosprendį, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/71922690285914/PK-68-404/2011.

atsiranda dvigubas statusas – tai klasikinis dalykas. Žinoma, pasak eksperto, būtų keista situacija jei turėtų būti kitas procesas dėl melagingo kaltinimo, bet praktikos tokios nėra, kadangi labai subjektyvu, kiekvienas kalba savaip. Praktikoje tiesiog būtina vadovautis protingumo principu. Paklausus eksperto, ar tokiu atveju galima ką nors pakeisti įstatyme, teisėjas nurodė, kad čia būtų sudėtinga kažką sugalvoti. Ekspertas teigia, kad „*kai smurto veiksmai būna, tai kiekvienas turi savo įvykių interpretaciją, tai tas melas nėra problema, čia abu asmenys jaučiasi teisūs. Ne paslaptis, kad šiuo atveju yra naudojamasi, kartais advokatai net pataria – ginkimės priešpriešiniu....*“.

Galiausiai interviu metu dalyvavusi dr. E. Matuizienė išsakė nuomonę, kad esant statuso dvilypiškumui teisinis procesas tampa komplikuotas ir sumaišytas, juk kalbama apie tapatų dalyką. Kita vertus, pasak ekspertės, jų suinteresuotumas turėtų šį ginčą išspręsti, nes kiekvienas būdamas privačiu kaltintoju, turi pareigą duoti parodymus apie tą įvykį. Jei asmuo pasirenka, būdamas kaltinamojo pozicijoje, neduoti parodymų, jis negalėtų įgyvendinti savo privataus kaltinimo funkcijos. Nors realiai atskirti statusus labai sunku, tačiau, anot ekspertės, teoriškai įmanoma – pirmiau apklausti kaip kaltinamąjį, o po to – kaip nukentėjusįjį. Asmuo pasirinkdamas pasyvią poziciją neduoti parodymų, negalės įgyvendinti privataus kaltinimo funkcijos.

Apžvelgus aukščiau išdėstytą, darbo autorė mano, kad rungimosi principo taikymas privataus kaltinimo bylų procese jį sistemiškai aiškinant ir taikant kartu su kitais baudžiamojo proceso principais, turi būti lankstus. Tokį taikymo tikslingumą lemia tai, jog rungimosi principas negali varžyti, jau nekalbant apie pažeidimą, kitų proceso principų. Konstitucinėje doktrinoje formuluojamos tam tikros principų sistemos derėjimo taisyklės: „*iš Konstitucijos kylantis būtinumas teismo procese, kai nagrinėjama baudžiamoji byla, laikytis baudžiamojo proceso teisės principų ir normų nereiškia, kad gali būti nepaisoma kitų, ne baudžiamojo proceso, teisės normų ir principų, galinčių turėti reikšmės nagrinėjant atitinkamą baudžiamąją bylą. Ypač pabrėžtina, kad pareiga nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme paisyti baudžiamojo proceso teisės principų ir normų negali būti interpretuojama kaip leidžianti baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas iškelti aukščiau už Konstitucijos principus ir normas, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas aiškinti taip, kad būtų paneigta, iškreipta ar ignoruojama Konstitucijos nuostatų prasmė, baudžiamojo proceso teisės ar baudžiamosios teisės principus ir normas priešpriešinti bendriesiems teisės principams*.“[101] Taigi, vykdant baudžiamąjį procesą būtina siekti principų suderinamumo ir pusiausvyros.

[101] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m.

2.3. Teisės į gynybą principas

Teisė į gynybą yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių, padedančių užtikrinti asmens teisę ir neliečiamybę, kitų konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą.[102] Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje yra teigiama, kad „*asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą*“. Anot Konstitucinio Teismo „*gynyba yra kryptinga baudžiamojo persekiojimo atsvara, kuria siekiama apsaugoti teisėtus įtariamojo ar kaltinamojo interesus*“.[103] Taigi įtariamojo bei kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, kad įtariamajam ar kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo įtarimo ar pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Teisės į gynybą garantija įtvirtinta ir EŽTK 6 straipsnyje, Pakto 14 straipsnyje bei BPK 10 straipsnyje, o išplėtotas daugelyje kitų BPK nuostatų ir taikomas sistemiškai žvelgiant į visas BPK reglamentuojamas principines nuostatas. Minėtas principas itin glaudžiai susijęs su rungimosi bei tinkamo (sąžiningo) proceso ir kitais baudžiamojo proceso principais, taigi šio principo neužtikrinimas proceso metu lemia ir kitų principų pažeidimus. Literatūros šaltiniuose nurodoma, kad „*teisė į gynybą yra visuma baudžiamojo proceso įstatymo numatytų procesinių priemonių, leidžiančių ginčyti iškilusį įtarimą (kaltinimą), siekti palengvinti procesinę padėtį arba sušvelninti atsakomybę*“[104], kiti autoriai pabrėžia, kad „*teisės į gynybą principas taip pat reiškia, kad teisėsaugos pareigūnai ir teismas privalo išaiškinti kiekvienam įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam jo procesines teises ir sudaryti realias sąlygas ir galimybes tomis teisėmis naudotis*.“[105]

Aukščiau išdėstyti teiginiai apie teisės į gynybą principą lemia išvadą, kad šis principas tradiciškai suvokiamas kaip absoliuti, teisės gintis nuo valstybės atliekamo baudžiamojo persekiojimo, išraiška. Ši išraiška, anot literatūros šaltinių, įgyvendinama per įtariamojo ar kaltinamojo *status activus processualis* ir *status passivus processualis* procesinio statuso

kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

[102] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 11/95, 9/96 (1996).

[103] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 91, 1789 (1994).

[104] Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai, metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 134.

[105] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Registrų centras 2011), 66.

įgyvendinimą[106]. Kartu būtina pažymėti, kad teisės gintis, kurios išraiškos formoms būdingas lankstumas, prigimtis tradiciniame baudžiamajame procese apsiriboja tiek aktyviu, tiek ir pasyviu įtarimo ar kaltinimo neigimu, arba tiek aktyviu, tiek ir pasyviu teigimu buvus vienokioms ar kitokioms juridinę reikšmę turinčioms aplinkybėms, anot gynybos, „griaunančioms“ įtarimų ar kaltinimų pagrindus. Vadinasi teisės į gynybą principas tiesiogiai lemia išvadą, kad šiuo principu yra realizuojama gynybos baudžiamajame procese funkcija. Darbo autorė mano, kad būtent tradiciniame baudžiamajame procese, kuriam būdingas viešumo konstitucinis modelis, skirtingai nei privataus kaltinimo bylų procese, gynybos ir kaltinimo procesinės funkcijos niekaip negali būti įgyvendinamos vieno ir to paties asmens veiksmais. Štai privačiame kaltinime šios dvi funkcijos persipina, persidengia, kas reiškia, kad teisės gintis principas gali būti *oficialiai* įgyvendinamas ir per vadinamąjį „teisės kaltinti siekiant apsiginti principą“.

Šiame baigiamajame darbe jau buvo diskutuota apie tai, privataus kaltinimo bylų procese viena ir ta pati proceso šalis, t. y. tas pats proceso dalyvis, tame pačiame procese dėl to paties įvykio gali realizuoti tiek gynybos, tiek ir kaltinimo procesines funkcijas. Šis aspektas tiesiogiai susijęs ir su teisės į gynybą principo kiek kitokiu, netgi platesniu, aiškinimu privačiame kaltinime. Būtent, BPK numatyta teisė nustatyta tvarka ir forma pareikšti priešpriešinį kaltinimą kartu simbolizuoja ir teisės į gynybą principo vieną iš sudėtinių dalių, tiesa būdingų paprastai tik privačiam kaltinimui, t. y. teisę kaltinti. Tai patvirtina ir literatūros šaltiniai: „*tai, kad nukentėjusiąja ir nekalta konflikto šalimi gali jaustis abi pusės, suponuoja priešpriešinių kaltinimų tikimybę.* [...] *priešpriešinis kaltinimas yra asmens, kurio atžvilgiu pareikštas kaltinimas, gynybos priemonė.* [...] *priešpriešinio kaltinimo pagrindinė paskirtis yra ne teisės į teismą, o teisės į gynybą realizavimas*“.[107] Teisės kaltinti siekiant realizuoti teisę į gynybą, t. y. gintis pačiam kaltinant kitą, privačiame kaltinime įtvirtinimas parodo, kad analizuojamas principas šioje procesinėje formoje leidžia skirtingų procesinių funkcijų susijungimą. Šis funkcijų susijungimas (suderinamumas) gali būti paaiškinamas tuo, kad teisė gintis – tai pagrindinė teisė, tuo tarpu teisė kaltinti norint apsiginti – tai išvestinė teisės gintis funkcijos atmaina. Svarbu ir tai, kad būtent privataus kaltinimo instituto prigimtis, atskleista šio baigiamojo darbo pirmajame skyriuje, oficialiai nustato dviejų procesinių funkcijų samplaiką, pateisinamą galimybe per kito asmens kaltinimą formuoti teisinės gynybos versiją bei pagrindus. Ir tai patvirtina literatūroje išsakytą nuomonę, kad viena iš teisės į gynybą principo specifinių atmainų yra šio

[106] Plačiau žr.: Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Monografija.* (Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008), 355-533.
[107] Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014), 163, http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20141107_105422-88896.

principo pagrindu galima intervencija į kaltinimo funkciją – kaltinant kitą, galima ginti save[108]. Be to, šiame kontekste rašoma, kad teisė į gynybą atveria tokį baudžiamojo proceso režimą, kuriame rungimosi procese viena iš proceso šalių, įgyvendindama procesinę gynybos funkciją, gali oficialiai realizuoti ir kaltinimo funkciją, padedančią išnaudoti visą teisės į gynybą arsenalą[109].

Teismas, nagrinėdamas privataus kaltinimo bylą, kurioje esama pirminio skundo ir priešpriešinio skundo, turi būti itin apdairus ir rūpestingas, idant nebūtų pažeista skirtingų procesinių funkcijų – kaltinimo ir gynybos pusiausvyra, lemianti, kad šios dvi funkcijos yra viena kitą oponuojančios bei pasikeičiančios vaidmenimis. Funkcijų suderinamumo ir jų realizavimo eiliškumo, kaip kad numato BPK 410 straipsnis, išlaikymas yra svarbi teisės gintis garantija. Deja, teismų praktika liudija, kad teismai kartais padaro ir klaidų, pavyzdžiui: „*teismas, gavęs priešpriešinį G. Š. skundą 2006-12-11, nei nurodytos datos, nei vėlesniuose posėdžiuose nepaskelbė šio skundo turinio, neklausė proceso dalyvių nuomonės dėl pateikto priešpriešinio skundo, nesprendė skundo priimtinumo, atsižvelgiant į LR BPK 412 str. įtvirtintus privataus kaltinimo tvarka paduodamo skundo turiniui keliamus reikalavimus, klausimo, tik pridėjo jį prie bylos medžiagos kaip eilinį dokumentą* [...]. [...] *Teismas, nesiaiškinęs, kada, kur ir kokiu būdu G. Š. galėjo būti padaryti jos nurodyti sužalojimai, pažeidė ir LR BPK 410 str. 1 d. įtvirtintą nuostatą, kad kaltinamasis turi teisę paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, ir kaltinimai nagrinėjami vienoje byloje, tik jeigu ši veika yra susijusi su jam pareikštu kaltinimu. Kadangi, kaip jau minėta, G. Š. skundas surašytas nesilaikant LR BPK 412 str. 2 d. numatytų reikalavimų, teismas neturėjo jokio pagrindo nuspręsti, kad kaltinimai yra susiję, ir juos nagrinėti vienoje byloje, todėl darytina išvada, kad teismas priėmė nagrinėti G. Š. priešpriešinį skundą, nenustatęs, ar G. Š. priešpriešinis skundas yra susijęs su jai pačiai pareikštu kaltinimu, kaip reikalauja LR BPK 410 str. 1 d.*

[...] *aptarti pažeidimai suvaržė nusikalstamos veikos padarymu kaltinamos V. J. teisę į gynybą, nes ji nežinojo, nuo kokio kaltinimo jai reikia gintis. Kaip matyti iš bylos medžiagos, teismas neįvykdė LR BPK 414 str. 3 d. numatyto reikalavimo ne vėliau kaip prieš tris dienas iki teisiamojo posėdžio pradžios kaltinamajam įteikti nukentėjusiojo skundo nuorašą. Byloje nėra užfiksuota, kad V. J. būtų įteiktas G. Š. priešpriešinio skundo nuorašas, todėl laikytina, kad V. J. jo negavo. Be to, teisiamojo posėdžio 2007-12-11 protokolas (neteisingai įvardintu teismo posėdžio protokolu) rodo, jog teismas V. J. išaiškino tiek nukentėjusiojo, tiek kaltinamojo teises, nors byloje nepripažino jos kaltinamąja, o, atvirkščiai, pripažino nukentėjusiąja (tą patvirtina 2007-02-21 nutartis dėl skundų perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje), įspėjo dėl atsakomybės pagal LR BPK 163 str. už*

[108] Biao, Teng. „What is Rights Defense?“ (*Chinese Law and Government* 46, no. 5-6 2013), 13.
[109] Owusu-Bempa, Abenaa. „Defence participation through pre-trial disclosure: issues and implications“ (*International Journal of Evidence & Proof* 17:184, 2013).

atsisakymą arba vengimą duoti parodymus ir dėl atsakomybės pagal LR BK 235 str. už melagingus parodymus, ją prisaikdino bei apklausė, o po apklausos V. J., kaip kaltinamajai, išaiškino teises duoti paaiškinimus, atsakyti į klausimus ar atsisakyti tai daryti. Tokiu būdu, supainiodamas kaltinamojo ir nukentėjusiojo procesines teises, teismas privertė V. J. duoti parodymus prieš save, tuo suvaržydamas įstatymo garantuotas kaltinamojo teises į gynybą."[110]

Apibendrinant šį poskyrį galima teigti, kad privataus kaltinimo bylų procese teisės į gynybą principo turinys, iš esmės išlikdamas toks pat kaip ir tradiciniame baudžiamajame procese, vis tik gali būti aiškinamas ir taikomas platesniame kontekste. Šio principo ypatumas privačiame kaltinime yra tai, kad teisė gintis galima per teisę į kaltinimą, kurios palaikymui teisminiame nagrinėjime privataus kaltinimo bylų procese būtinas pareigos palaikyti kaltinimą realizavimas.

[110] „Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99-300/2008", prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla. mruni.eu/tp/Default.aspx?id =20&item=doc &akto id =100305.

3. PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESO KAI KURIE PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Prieš aptariant kai kuriuos privataus kaltinimo bylų proceso probleminius aspektus būtina turėti omenyje, kad ir atskirų baudžiamojo proceso principų įgyvendinimo ypatumai šioje specialioje proceso formoje liudija apie kartais netradicinį tam tikrų klausimų sprendimo modelį. Šiame skyriuje bus aptariami tik trys, tačiau savo turiniu ganėtinai platūs ir gilūs probleminiai aspektai, susiję tiek su imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės ir nukentėjusio asmens teisės į privatų kaltinimą santykio problema, tiek su atstovavimo šiame procese diskusiniais klausimais, tiek su kaltinimo keitimo šiame procese teisine reikšme bei pasekmėmis.

Žinoma, kai kurie šių aspektų sudedamieji klausimai yra ir gali būti atskirų tyrimų objektu, kadangi reikalauja ne tik gilaus teorinio pagrindimo, bet ir kompleksinio, tarpdisciplininio požiūrio.

3.1. Imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės ir nukentėjusio asmens teisės į privatų kaltinimą santykio problema

Šiame baigiamajame darbe jau ne kartą buvo pabrėžiama, kad vienas iš privataus kaltinimo bylų procesą apibūdinančių specialiųjų požymių yra tai, kad šiame procese nedalyvauja prokuroras. Tai numato ir BPK 408 straipsnis, nušviečiantis kaltinimo funkciją turinčio įgyvendinti subjekto statusą. Antra vertus tai reiškia, kad nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas, tapęs privačiu kaltintoju, iš esmės perima kaltinimo funkcijos vairą nuo pačios baudžiamojo proceso privataus kaltinimo byloje pradžios iki jo pabaigos.

Šiame poskyryje baigiamojo darbo autorė kelia problemą, ar Lietuvos Respublikos teisės aktai yra ganėtinai aiškūs, kuomet asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, dėl kurios yra galimas tik privataus kaltinimo bylų procesas, siekia, jog baudžiamojon atsakomybėn būtų patrauktas asmuo, kuris pagal galiojančius įstatymus turi neliečiamybę (imunitetą) nuo baudžiamosios jurisdikcijos arba tokio asmens persekiojimui baudžiamąja tvarka nepakanka vien tik nukentėjusiojo skundo dėl nusikalstamos veikos, nurodytos BPK 407 straipsnyje.

Pavyzdžiui, galima kalbėti apie keletą pasirinktų situacijų, kurios iš tiesų kelia tiek teisinio reguliavimo, tiek ir praktinio taikymo sumaištį.

Pirmoji situacija susijusi su Lietuvos Respublikos Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už, pavyzdžiui, šmeižtą, numatytą BK 154 straipsnyje, problematika, kuomet nukentėjusysis, kreipdamasis į teismą su privataus kaltinimo skundu, iš esmės teismui turi arba pateikti Lietuvos Respublikos Seimo sutikimą baudžiamąja tvarka persekioti Seimo narį teisme, arba

prašyti teismo, kad privataus kaltinimo bylą nagrinėjantis teismas spręstų klausimą dėl kreipimosi į parlamentą dėl tokio sutikimo gavimo. Problemą čia galima įžvelgti tame, jog privataus kaltinimo bylų procese prokuroras nors ir nedalyvauja, tačiau pagal Lietuvos Respublikos Seimo statuto[111] 23 straipsnį tik Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras yra įgaliotas kreiptis į parlamentą dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, suėmimo ar kitokio jo laisvės suvaržymo. Taigi privataus kaltinimo bylų proceso teisinės nuostatos BPK šio klausimo visiškai nereglamentuoja.

Antroji situacija susijusi su asmens, kuris padarė BPK 407 straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, patraukimu baudžiamojon atsakomybėn, kuomet toks asmuo, Vyriausiajai rinkimų komisijai paskelbus kandidatus ir kandidatų sąrašus, taip pat iki pirmojo naujai išrinkto Seimo posėdžio kandidatas į Seimo narius be Vyriausiosios rinkimų komisijos sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip varžoma jo laisvė kaip tai numato Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo[112] 49 straipsnis. Problemą čia galima įžvelgti tame, jog nei minėtasis įstatymas, nei kiti teisės aktai nereglamentuoja, kas, konkrečiu atveju – privataus kaltinimo bylų procese, turi kreiptis į Vyriausiąją rinkimų komisiją, kad ši duotų sutikimą baudžiamąja tvarka persekioti kandidatą į Seimo narius privataus kaltinimo byloje.

Trečioji situacija, beje panaši į prieš tai įvardintą, susijusi su Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo[113] 38 straipsnio nuostata, skelbiančia, jog kandidatas į tarybos narius rinkimų kampanijos metu, taip pat po rinkimų iki savivaldybės tarybos pirmojo posėdžio negali būti be apygardos rinkimų komisijos sutikimo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, jam negali būti taikomos administracinės nuobaudos teismine tvarka už veiksmus, padarytus rinkimų kampanijos metu. Klausimas – koks subjektas privataus kaltinimo išvakarėse turi inicijuoti kreipimąsi į apygardos rinkimų komisiją dėl sutikimo persekioti asmenį privataus kaltinimo tvarka teisminiame procese?

Ketvirtoji situacija susijusi su Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo[114] 12 straipsnio 1 dalies nuostata, numatančia, kad inicijuoti tyrimą dėl Generalinio prokuroro padarytos nusikalstamos veikos gali tik Respublikos Prezidentas, Seimo sutikimu nušalinęs jį nuo pareigų. Taigi kyla klausimas – kaip privatus asmuo turėtų elgtis konkrečioje situacijoje, jeigu pastarasis norėtų ginti savo pažeistą teisę teisme kreipdamasis su privataus kaltinimo skundu dėl, jo nuomone, Generalinio prokuroro pareigas einančio asmens prasimanytų šmeižikiško pobūdžio teiginių per visuomenės

[111] „Lietuvos Respublikos Seimo statutas," *Valstybės žinios* 15, 249 (1994).
[112] „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas," *Lietuvos aidas* 139, (1992); *Valstybės žinios* 22, 635 (1992).
[113] „Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimo įstatymas," *Valstybės žinios* 53, 996 (1994).
[114] „Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas," *Valstybės žinios* 42, 1919 (2003).

informavimo priemones nukentėjusio asmens atžvilgiu? Kur tokiam asmeniui kreiptis pirmiausiai – į teismą, ar į Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliariją?

Pasirinktinai įvardintos situacijos susijusios ir panašumais, ir skirtumais. Esminis panašumas tas, jog bene visose situacijose savo interesus privataus kaltinimo tvarka siekiantis ginti asmuo susiduria su dilema arba kitaip – vadinamojo „imuniteto įveikimo“[115] slenksčiu, nes nėra iki galo aišku, kas šį slenkstį turi perlipti – ar pats su skundu besikreipiantis asmuo, ar teismas, ar teismo pavedimu kitas subjektas. Esminis skirtumas tas, jog įstatymai aiškiai reglamentuoja, kas turi kreiptis į Lietuvos Respublikos Seimą su prašymu leisti patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba kitaip suvaržyti laisvę, pavyzdžiui, Seimo nariui, Ministrui Pirmininkui, ministrams ir pan. Būtent – Generalinis prokuroras. Tuo tarpu kalbant apie patraukimą baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka asmens, kuris kandidatuoja tapti Seimo nariu arba savivaldybės tarybos nariu, teisės aktai į šį klausimą jokio atsakymo neduoda. O ką jau kalbėti apie tai, jeigu nusitaikoma kaip į privataus kaltinimo subjektą Generalinį prokurorą?

Siekiant atsakyti į aukščiau pateiktus klausimus arba kitaip – surasti tą „aukso vidurį“, pirmiausiai reikia sutikti su literatūroje išsakyta nuomone, kad „*BPK, kitų teisės aktų nuostatos, ribojančios nukentėjusiojo kaip privataus kaltintojo galimybes pačiam (arba per atstovą) inicijuoti ir kreiptis į kompetentingą instituciją dėl leidimo (sutikimo) traukti baudžiamojon atsakomybėn nusikalstama veika kaltinamą asmenį* [...], *sudaro prielaidas kalbėti apie nukentėjusiojo* [...], *kuris turi pareigą palaikyti kaltinimą teisminio nagrinėjimo metu, procesinės nepriklausomybės suvaržymą*“[116]. Taigi esanti susiklosčiusi situacija, kuomet vieni teisės aktai numato, kas turi kreiptis į kompetentingą instituciją dėl sutikimo traukti baudžiamojon atsakomybėn, tuo tarpu kiti teisės aktai numato, kad toks sutikimas reikalingas, bet nereglamentuoja, kas turi kreiptis į kompetentingą instituciją, sudaro prielaidas manyti, kad nesant nuoseklaus ir aiškaus teisinio reguliavimo kalbėti apie nukentėjusio asmens teisminės gynybos privataus kaltinimo tvarka garantijas gerokai sudėtinga.

Tiesa, kaip matyti iš teisminės praktikos, mokslinių šaltinių, dėl Seimo narių, Ministro Pirmininko, ministrų traukimo baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka klausimas yra išspręstas bent jau teisminės praktikos lygmenyje. O būtent, Lietuvos apeliacinis teismas nutartyje[117] nurodė, kad „*Teismas* [...] *neįgalintas kreiptis į atitinkamą instituciją dėl sutikimo patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn. Išties baudžiamojo proceso taisyklės nereglamentuoja, kaip turi*

[115] Plačiau žr.: Raimundas Jurka, „Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos,“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 243-256.
[116] *Ibid.*, p. 256.
[117] „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-48/2007“, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/245606440177755/1N-48/2007.

elgtis teismas, norėdamas pradėti privataus kaltinimo bylos procesą Seimo nariui, ir kaip gauti Seimo sutikimą. Pagal Seimo statuto nuostatas vienintelis Seimo sutikimo patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn prašytojas gali būti Generalinis prokuroras [...]. *Jo vadovaujama institucija atsisakė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl P. V. šmeižimo kitų motyvų pagrindu. 2007 m. rugpjūčio 3 d. Generalinės prokuratūros prokuroras priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galimo P. V. apšmeižimo, nenustatęs, kad ši veika turi visuomeninę reikšmę arba kad ja padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali pats ginti savo teisėtų interesų. Šiame nutarime prokuroras nurodė P. V. galimybę ginti savo teises būtent teisme ir išdėstė vieną iš prokurorui priimtinų būdų, kaip spręsti proceso įstatymais nesureguliuotą klausimą: jei apygardos teismas įžvelgtų būtinumą atimti Seimo nariui imunitetą baudžiamajai atsakomybei, tai teismas pats galėtų kreiptis į Generalinį prokurorą, kad šis atliktų Seimo statute nurodytus veiksmus dėl Seimo nario asmens neliečiamybės atėmimo.*

Tokie teismo veiksmai sprendžiant šį klausimą privataus kaltinimo byloje atitiktų BPK 287 straipsnyje ir BPK 414 straipsnio 2 dalyje esančias taisykles.“

Atkreiptinas dėmesys, kad atliekant ekspertų – prof. R. Ažubalytės, prof. G. Godos ir dr. E. Matuizienės interviu buvo pateiktas klausimas, kaip ekspertai vertina imuniteto naikinimo privataus kaltinimo bylose problematiką. Antai prof. R. Ažubalytė pastebėjo, kad šiuo klausimu neturi tvirtos nuomonės. Tačiau pasak ekspertės, teismo kreipimasis į Generalinį prokurorą įpareigoti jį kreiptis į Seimą, todėl, kad atitinkamas privatus asmuo siekia persekioti Seimo narį, nėra geras sprendimas. Tačiau kita vertus, juk asmuo kitaip neturi jokių galimybių kreiptis į teismą, tad šiuo atveju yra įstatymo spraga, kuri kol kas galėtų būti sunkiai išsprendžiama teismo keliu. Pasak ekspertės vienas iš variantų būtų šiuos imunitetus tinkamai sureguliuoti, nes Seimo nario imuniteto prasmė yra ta, kad niekas negalėtų patraukti jo baudžiamojon atsakomybėn už pareigas, kurias vykdo kaip Seimo narys, bet ne kaip privatus asmuo, kuris šmeižia ir pan. Ekspertė pripažįsta, kad tai yra praktinė problema.

Anot eksperto G. Godos – tai yra sena diskusija, „[...] *bet turbūt kito būdo nėra, kuris dabar numatytas.* [...] *tokiame procese sugalvoti atskirą imuniteto nuėmimo klausimą nelabai yra poreikis* [...]. *Aš palaikau bendrą procedūrą. Jeigu reikia, reikia naudoti bendrą procedūrą, tik tada teismas informuoja apie tokią situaciją generalinį prokurorą ir laukiam rezultato, nes nėra protingo varianto kaip galėtų būti kitaip. Traukti atsakomybėn negalime be leidimo, reikia gauti jį kažkaip. Tai dabar pasakyti, kad privatus kaltintojas eina į Seimą ir sako „duokite man Seimo narį susidorojimui“. Tai kaip tai atrodytų?*“. Be to, ekspertas pastebėjo, kad „*nėra labai gerai, bet teisėjas neis į Seimo tribūną pats. Tai prokuratūra gali teikti tokią paslaugą. Pats prokuroras irgi atrodo keistai, sakydamas kad aš čia nieko nekaltinu, bet čia joks ne viešas svarbus dalykas, čia privatus kaltinimas, bet kadangi*

yra tvarka tokia, tai aš čia formaliai tiesiog kaip teikiu tokį... Nėra čia labai gerai taip, bet tobulesnio varianto aš tiesiog nesugalvoju“.

Galiausiai ekspertė E. Matuizienė šiuo klausimu mano, jog vienintelio atsakymo į šį klausimą nėra. Nusistovėjusi praktika, ko gero, priimtina visiems, kad asmuo kreipiasi į teismą, teismas į generalinį prokurorą, o generalinis prokuroras eina į Seimą. Ekspertė sako, kad „*mano akimis toks situacijos sprendimas iš bėdos, nežinant kaip iš tiesų visa tai turėtų būti padaryta. Nes generalinis prokuroras eina į Seimą nei žinodamas bylos duomenų pakankamumo, nei žinodamas ar ten kas nors padaryta. Jis realiai eina vykdydamas teismo nutartį. Kaip atrodo imuniteto panaikinimas, kam ji reikalinga. Tam kad būtų užtikrinta, kad tas asmuo nebus persekiojamas dėl politinių priežasčių ir pan. Tai yra apsauga asmeniui, kuris svarbus dėl savo pareigų. Šiuo atveju situacija tokia pati, bet ką gali generalinis prokuroras užtikrinti? Ar jis gali prašydamas panaikinti imunitetą užtikrinti, kad jis nebus persekiojamas dėl savo pareigų? Jis nieko negali pasakyti. Jis nežino kas per byla, kas ten bus.* [...] *Tai tiesiog surastas šiuo metu toks procesas – iš bėdos*“.

Taigi aukščiau pateiktos teisminės praktikos pavyzdys liudija, kad bent praktiniame lygmenyje yra susiklosčiusi teisinė tradicija kaip spręsti pavyzdyje pateiktą praktinę situaciją. Žinoma, norėtųsi, kad privataus kaltinimo bylų procesą reglamentuotų ne tik „praktika“, bet ir įstatymas, kurio nuostatos suteiktų šiam procesui nuoseklumą, pastovumą bei aiškumą. Ir čia kaip mat kyla klausimas – ar galima būtų kaip analogija vadovautis aukščiau pateiktu teisminės praktikos pavyzdžiu inicijuojant kreipimąsi į Vyriausiąją rinkimų komisiją arba apygardos rinkimų komisiją, kad ši spręstų sutikimo traukti asmenį, kuris yra kandidatas į Seimo ar savivaldybės tarybos narius, baudžiamojon atsakomybėn klausimą? Manytina, kad ne.

Kaip ir minėta, tiek Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo, tiek Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo nuostatos nenumato, kas turėtų kreiptis dėl sutikimo traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Tačiau ir šiuo klausimu formuojasi teisminė praktika. Pavyzdžiui, „*Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija* [...] *priimta ir paskelbta nutartimi kreipėsi į Vyriausiąją rinkimų komisiją (VRK) dėl sutikimo rinkimų agitacijos metu, taip pat iki pirmojo naujai išrinkto Seimo posėdžio kaltinamuosius V. Uspaskichą ir V. Vonžutaitę patraukti baudžiamojon atsakomybėn ar kitaip suvaržyti jų laisvę.* [...] *buvo gautas prokuroro prašymas kreiptis į VRK, kad būtų panaikinta ką tik kaltinamųjų V. Uspaskicho ir V. Vonžutaitės įgyta teisinė neliečiamybė.* [...]. *„Įvertinant išdėstytą bei siekiant netrukdomo teisminio bylos nagrinėjimo, būtina kreiptis į Vyriausiąją rinkimų komisiją dėl teisinės neliečiamybės panaikinimo kaltinamiesiems Viktorui*

Uspaskich ir Vitalijai Vonžutaitei, – rašoma teisėjų kolegijos, pirmininkaujamos Daivos Pranytės-Zalieckienės, rugsėjo 17 d. priimtoje nutartyje."[118]

Būtent BPK 3^2 straipsnio, 235 straipsnio, 414 straipsnio 1 dalies, 415 straipsnio 1 dalies nuostatų sisteminė analizė leidžia teigti, jog vis dėlto, teismas, gavęs nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo privataus kaltinimo skundą, iki nutarties nukentėjusiojo skundą perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje (BPK 413 str. 5 d.)[119], esant skundą padavusio asmens prašymui, taip pat išklausęs proceso dalyvių nuomonę, pats turi priimti nutartį kreiptis į kompetentingą instituciją, šiuo atveju, pavyzdžiui, Vyriausiąją rinkimų komisiją arba apygardos rinkimų komisiją dėl sutikimo leisti traukti baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo byloje.[120] Pagaliau baigiamojo darbo autorė mano, kad šalia to derėtų diskutuoti ir dėl to, ar tikslinga būtų Seimo ir savivaldybių rinkimų eigą reglamentuojančiuose įstatymuose numatyti, kokie subjektai gali kreiptis į minėtas komisijas dėl aptariamo sutikimo gavimo. Manytina, kad toks teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas ne kiek išvengti galimų analogijų ar protingumo kriterijaus taikymo atvejų, kiek suteiktų nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui patiems *ex officio* kreiptis į minėtas komisijas dėl sutikimo gavimo. Šiuo atveju tokia galimybė asmeniui pačiam oficialiai kreiptis į minėtas komisijas kaip kompetentingas institucijas BPK 3^2 straipsnio prasme, leistų neužkrauti teismo papildomais procesiniais veiksmais jau nekalbant apie tai, kad privatus asmuo ar jo teisėtas atstovas, po kreipimosi į minėtas komisijas, jam negavus reikalingo sutikimo dėl asmens traukimo atsakomybėn, netgi nesikreiptų į teismą su privataus kaltinimo skundu.

Belieka atsakyti į paskutinį klausimą, kiek tai susiję su Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 12 straipsnio 1 dalies nuostata, numatančia, kad inicijuoti tyrimą dėl Generalinio prokuroro padarytos nusikalstamos veikos gali tik Respublikos Prezidentas, Seimo sutikimu nušalinęs jį nuo pareigų. Aukščiau minėtasis Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas nenumato jokių išimčių dėl Generalinio prokuroro traukimo baudžiamojon atsakomybėn netgi tuo atveju, kuomet asmuo su privataus kaltinimo skundu kreipiasi į teismą. Taigi norint išspręsti šią teisinio reguliavimo dilemą,

---

[118] „Dėl kaltinamųjų V. Uspaskicho ir V. Vonžutaitės teismas kreipėsi į VRK", žiūrėta 2015-11-15, http://www.vat.lt/lt/vilniaus-apygardos-teismas/naujienos_208/archive/del-kaltinamuju-v.-4f22/p180.html.

[119] Pavyzdžiui, autorius R. Jurka straipsnyje „Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos" rašo, kad „[...] *leidimas (sutikimas) traukti baudžiamojon atsakomybėn nusikalstama veika kaltinamą asmenį* [...] *būtinas ir reikalingas iki priimant teismo nutartį nukentėjusiojo skundą perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje privataus kaltinimo byloje.* [...] *tik po tokios nutarties priėmimo nusikalstama veika kaltinamas asmuo privataus kaltinimo bylų procese oficialiai įgyja kaltinamojo procesinį statusą, kuris kaip toks negalimas imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės saugomam asmeniui*". Žr.: Raimundas Jurka, „Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos," Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014), 256.

[120] Pavyzdžiui, tokios pat nuomonės laikėsi ir "Vilniaus apygardos teismas 2012 m. spalio 22 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1S-788-628/2012", prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/259466108376936/1S-788-628/2012?word=d%C4%97l%20vrk.

manytina, reiktų remtis baudžiamojo proceso principais. Būtent teisės į teisingą teismą principas suponuoja išvadą, kad bet koks teisinis reguliavimas negali sudaryti kliūties privačiam asmeniui baudžiamąja tvarka kreiptis į teismą. Nors šio baigiamojo darbo apimtis ir neleidžia detaliai išspręsti šio klausimo, tačiau vadovaujantis privataus kaltinimo bylų proceso principine idėja, kad valstybė šiuo atveju palieka pačiam asmeniui apsispręsti, ar ginti savo pažeistą teisę teisme, ar ne, kartu teisiniu reguliavimu neturi sudaryti kliūties privačiam asmeniui pasinaudoti teise į teisminę gynybą.

Siekiant užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui tokia teise ir taip trukdyti normaliam prokuratūros sistemos darbui, svarbu, kad teisės aktai nustatytų vieningą procedūrą, numatančią, pavyzdžiui, teismo, kaip aktyvaus ir nepriklausomo proceso subjekto, galimybę kreiptis į kompetentingas institucijas, pagal įstatymą atsakingas už tam tikro pareigūno ar kito subjekto traukimo baudžiamojon atsakomybėn leidimą ar iniciatyvą.

3.2. Atstovavimo privataus kaltinimo bylų procese diskusiniai klausimai

BPK 407 ir 408 straipsniuose įtvirtinta, kad baudžiamųjų bylų dėl nusikalstamų veikų, numatytų atitinkamuose BK straipsniuose, procesas pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Privataus kaltinimo bylose skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis. Teisme jis įgyja privataus kaltintojo statusą. Jeigu nukentėjusysis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų negali pasinaudoti visomis nukentėjusiojo teisėmis, paduoti pareiškimą ir palaikyti kaltinimą teisme gali jo teisėtas atstovas. Taigi jeigu procesas pradėtas dėl nukentėjusiojo teisėto atstovo pareiškimo, toks atstovas teisme įgyja privataus kaltintojo statusą ir kaltinimą teisme palaiko vienas arba kartu su nukentėjusiuoju.

Šios bendrosios nuostatos rodo, jog kaip taisyklė privataus kaltinimo bylų procesas pradedamas tiesiogiai nuo veikos nukentėjusio asmens skundu, tačiau įstatymo numatytais atvejais šis procesas gali būti pradėtas ir pagal nukentėjusiojo teisėto atstovo pareiškimą. Verta pažymėti, kad teisėtas atstovas paprastai negali pakeisti atstovaujamojo asmens, bent jau taikinamojo posėdžio metu. Tokios praktikos laikomasi ir teismuose: „*pati privataus kaltinimo instituto specifika lemia tai, kad būtent nukentėjusysis, kuriam betarpiškai nusikalstama veika yra padaryta fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, asmeniškai turi dalyvauti tiek taikinamajame posėdyje, tiek bylą nagrinėjant teisme. Įstatymų leidėjas nukentėjusiajam neapriboja galimybės savo teises ir laisves bei teisėtus interesus teisme įgyvendinti pasitelkus įgaliotą atstovą, šiuo atveju advokatą, tačiau taikinamajame posėdyje fizinių, psichinių trūkumų neturintis pilnametis nukentėjusysis turi dalyvauti pats, nes tik jis*

privalomame preliminariame privataus kaltinimo bylos etape gali priimti sprendimą dėl tolimesnes bylos eigos.“[121]

Taigi skirtingai nei BPK 53 straipsnis, kodekso 408 straipsnis šiuo atveju tampa specialusis, kadangi numato baigtinį kriterijų sąrašą, kuomet nukentėjusiojo teisėtas atstovas gali pateikti pareiškimą privataus kaltinimo tvarka. T. y. jeigu nukentėjusysis yra nepilnametis, turi fizinių ar psichinių trūkumų ir dėl to negali pasinaudoti efektyvia teisminės gynybos garantija. Šiuo klausimu pritartina teisinėje literatūroje išsakytai nuomonei, jog „*nesuprantama, kodėl specialia norma ribojamos asmenų, kurie galbūt nukentėjo nuo nusikalstamų veikų, nagrinėjamų privataus kaltinimo tvarka, galimybės savo teisėtus interesus ginti pasitelkiant teisėtus atstovus.* [...] *Manytina, kad ir privataus kaltinimo procese tokie asmenys turi turėti galimybę ginti savo interesus per atstovą pagal įstatymą arba asmenį, kuriam leidžiama dalyvauti procese atstovo pagal įstatymą teisėmis*“[122]. Iš tikrųjų, kyla pagrįstas klausimas, kodėl įstatymų leidėjas BPK 408 straipsnyje apribojo taip vadinamo pažeidžiamo nukentėjusiojo teisę naudotis teisėto atstovo, t. y. atstovo pagal įstatymą teisine pagalba kaip tai numato kodekso 53 straipsnio nuostatos? Atsakymo į šį klausimą greičiausiai nerasime, kadangi kodekso 408 straipsnis ganėtinai aiškiai leidžia suprasti, jog pareiškimą dėl nusikalstamos veikos gali pateikti tik nepilnamečio nukentėjusiojo ar fizinių bei psichinių trūkumų turinčio nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą.

Keltinas kitas klausimas, ar, pavyzdžiui, nukentėjusysis, kuris nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis (BPK 53 straipsnio 4 dalis), gali pasinaudoti teisėto atstovo pagalba teikiant pareiškimą privataus kaltinimo tvarka? Baigiamojo darbo autorės nuomone toks nukentėjusysis tokią teisę turi, kadangi BPK 53 straipsnio 4 dalyje aiškiai numatyta, kad jeigu teismas nutartimi leidžia dalyvauti tokiam teisėtam atstovui, vadinasi toks atstovas, vadovaudamasis BPK 408 straipsnio nustatyta tvarka, gali pateikti pareiškimą bei vėliau įgyti privataus kaltintojo statusą ir palaikyti kaltinimą vienas arba kartu su nukentėjusiuoju. Ir nors BPK 408 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatos suformuluotos ganėtinai kategoriškai, tačiau vadovaujantis teisės ir įstatymo spragų šalinimo taisykle privataus kaltinimo bylų procesas neužkerta kelio vadovautis BPK 53 straipsnio 4 dalyje numatyta procesine galimybe. Štai autorė R. Ažubalytė, kalbėdama apie baudžiamojo proceso principus, padedančius šalinti teisės spragas, nurodo, kad „*teisės ar įstatymo spragos atveju teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, gali taikyti analogiją.* [...] *kūrybiškas baudžiamojo proceso teisės*

[121] „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-641/2007“, prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla. mruni.eu/tp/ Default.aspx?id=20&item=doc& aktoid=656577.

[122] Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 136-137.

aiškinimas ir analogijos taikymas yra priimtinas.“[123] Galiausiai teisus yra ir autorius G. Goda, analizavęs protingumo principo įtaką Lietuvos baudžiamajam procesui. Autorius nurodė, kad „*protingu teisiniu reguliavimu turi būti laikomas reguliavimas, garantuojantis tiek efektyvų baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą, tiek proceso dalyvių teises. BPK neturi būti beprasmių nuostatų, kurių nereikia nei siekiant nustatyti baudžiamojoje byloje tiesą, nei jos atitinka kitus baudžiamojo proceso paskirties aspektus. Protingumo kriterijus* [...] *turi būti taikomas sistemiškai su kitais baudžiamojo proceso principais ieškant optimalaus baudžiamojo proceso paskirtį atitinkančio sprendimo situacijose, kai procesinės taisyklės nenustato konkrečių atsakymų į baudžiamojoje byloje spręstinus klausimus.*“[124]

Taigi vadovaujantis teisės ir įstatymo spragų šalinimui galima analogija baudžiamajame procese, taip pat protingumo kriterijumi, galima teigti, kad BPK 408 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos sistemiškai visumoje su bendrosiomis atstovavimo baudžiamajame procese instituto nuostatomis, kurios, šiuo atveju, yra labiau principinės nei vien tik procedūrinės. Iš to seka, kad teisės aiškinimo kontekste bet kuris nukentėjusysis (ne tik nepilnametis ar turintis fizinių ar psichinių trūkumų), jeigu jis yra pažeidžiamas, t. y. esant visoms numatytoms BPK 53 straipsnyje sąlygoms, turi teisę naudotis teisėto atstovo pagalba pateikiant teismui pareiškimą privataus kaltinimo tvarka. Juo labiau, net ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl privataus kaltinimo, aiškiai leisdamas suprasti, jog nukentėjusiam asmeniui negali būti ribojama teisminės gynybos teisė, nei pateisina, nei paneigia BPK 408 straipsnio teisinio reguliavimo „siaurumo”, kadangi teisėto atstovo dalyvavimo baudžiamajame procese, taigi ir privačiame kaltinime, pagrindus ir sąlygas nustato visuma, o ne pavienės BPK nuostatos. Žinoma, idant teisės aiškinimas ir taikymas atitiktų baudžiamojo proceso paskirtį būtina išspręsti klausimą dėl atitinkamų BPK 408 straipsnio pataisų, kiek tai susiję su teisėto atstovo dalyvavimo galimybėmis.

Kitas klausimas, kuris yra aktualus kalbant apie nukentėjusiojo atstovo dalyvavimą privataus kaltinimo procese – tai kas slypi po sąvoka „teisėtas atstovas“? Jeigu remtis gramatiniu teisės normos aiškinimu, BPK 408 straipsnio 2 dalis kalba tik apie tokius atstovus, kurie gali atstovauti pažeidžiamais pripažintiems nukentėjusiesiems – nepilnamečiams bei fizinių ar psichinių trūkumų turintiems asmenims. Sisteminis BPK nuostatų aiškinimas leidžia teigti, kad čia turimas omenyje

[123] Rima Ažubalytė, „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas“ iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys,* (Vilnius: UAB „Vilniaus panda“, 2012), 29, 30.

[124] Gintaras Goda, „Protingumo kriterijus baudžiamajame procese“ iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys.* (Vilnius: UAB „Vilniaus panda“, 2012), 49.

atstovas pagal įstatymą, kadangi ir BPK 53 straipsnis numato tokio atstovavimo paskirtį, susijusią su amžiaus nepakankamumu, fizinės ar psichinės sveikatos būkle, vertinamuoju amžiaus cenzu, taip pat kitomis svarbiomis aplinkybėmis ir t. t. Tokios logikos laikomasi ir teisminėje praktikoje: „*Jei žmogaus amžius, socialinė branda ar psichinės sveikatos būklė neužtikrina reikiamo baudžiamojo proceso eigos supratimo ir procesinių teisių panaudojimo savo interesams apginti, toks asmuo prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar teismo procesiniu sprendimu savo teises įgyvendina per atstovą pagal įstatymą (BPK 53 str. 2-4 dalys). Atstovo pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese paskirtis yra padėti atstovaujamam asmeniui teisėtais būdais ir priemonėmis ginti jo interesus.*“[125] Primintina, jog atstovo pagal įstatymą funkcija – padėti atstovaujamajam asmeniui pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis (BPK 54 straipsnio 1 dalis). Tad čia iškyla ir gretimas klausimas – ar galima teisėtais atstovais BPK 408 straipsnio prasme laikyti ir atstovus pagal įgaliojimą?

Štai literatūroje nurodoma, kad „*dėl įgaliotojo atstovo galimybių atstovauti nukentėjusiam asmeniui sistemiškai aiškinant Baudžiamojo proceso kodeksą neturėtų kilti nė menkiausios abejonės: visi nukentėjusieji turi teisę naudotis įgaliotojo atstovo teikiama teisine pagalba, tokia pagalba nesietina su nepilnametyste ar kitomis nukentėjusio asmens ypatybėmis.*“[126] Taigi galima būtų suprasti, kad teisėtu atstovu BPK 408 straipsnio prasme gali būti ir atstovas pagal įgaliojimą. Beje, tokios pat nuomonės laikosi ir BPK komentaro autoriai teigdami, kad „*teisėtu nukentėjusiojo atstovu gali būti atstovas pagal įstatymą ir įgaliotasis atstovas.*“[127] Primintina, kad įgaliotojo atstovo funkcija – teikti atstovaujamajam teisinę pagalbą, padėti pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis ir pan. Ši funkcija yra kiek kitokia nei atstovo pagal įstatymą, kurio atsiradimo procese pagrindas – ne pavedimo, t. y. sutartiniai, santykiai, bet įstatymas. Teisinėje literatūroje rašoma, kad „*atstovavimo pagal sutartį paskirtis – garantuoti atstovaujamajam tinkamą teisinę pagalbą. Tuo tarpu atstovavimo pagal įstatymą atveju siekiama įgyvendinti kito asmens, kuris negali savarankiškai šito padaryti (dėl ligos, amžiaus ir pan.), teisnumą ir veiksnumą. Todėl atstovas pagal įstatymą nėra atstovas tikrąja šio žodžio prasme.*“[128]

Suvokiant atstovavimo baudžiamajame procese formas ir jų pagrindus, privataus kaltinimo bylų proceso specifiką ir šių dviejų institutų tarpusavio santykį, baigiamojo darbo autorės manymu,

[125] „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-357-209-2012“, prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/278628245494415/1S-357-209/2012.
[126] Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis, Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys* (Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras 2011), 137.
[127] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. *V-XI dalys (221-461 straipsniai)* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003), 458.
[128] Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas, Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė. I tomas.* (Vilnius: Justitia, 2003), 291.

vis tik derėtų manyti, kad BPK 408 straipsnio prasme teisėtu nukentėjusiojo atstovu galėtų būti tiek atstovas pagal įstatymą, tiek ir įgaliotasis atstovas, kuris pagal įstatymą gali ne tik pateikti pareiškimą, bet kartu ir įgyja privataus kaltintojo statusą, palaiko kaltinimą teisme. Tiesa, svarbu suprasti tai, kad skirtingų atstovų dalyvavimas privataus kaltinimo bylų procese gali lemti ne tapačias teisines pasekmes BPK 408 straipsnio 2 ir 3 dalių prasme. Būtent, jeigu BPK 408 straipsnis leidžia nukentėjusiam asmeniui pasirinkti teisėtą atstovą – arba atstovą pagal įstatymą, arba pagal įgaliojimą, nukentėjusysis, pasirinkdamas atstovą pagal įstatymą turi suvokti, kad pastarasis, kuris BPK 408 straipsnio prasme įgyja ir privataus kaltintojo statusą bei turi palaikyti kaltinimą teisme, pagal BPK 54 straipsnio 3 dalį gali būti apklaustas kaip liudytojas, taip pat įtraukiamas į procesą kaip civilinis atsakovas. Šiais atvejais jis turi ir liudytojo, ir civilinio atsakovo teises bei pareigas. Vadinasi, privataus kaltinimo procese kaltinamasis arba jo gynėjas naudosis ne tik teise užduoti klausimus nukentėjusiajam, kuriam atstovauja atstovas pagal įstatymą ir kuris kartu yra privatus kaltintojas, bet ir pačiam teisėtam atstovui kaip privačiam kaltintojui. Jeigu nukentėjusysis pasirenka teisėtu atstovu įgaliotąjį atstovą, pastarajam užduoti klausimus kaip liudytojui yra draudžiama. Toks atstovas pagal BPK 56 straipsnį negali būti apklausiamas kaip liudytojas, kadangi tai tiesiogiai draudžia ir BPK 80 straipsnio 3 punktas, numatantis tokio potencialaus liudytojo imunitetą[129]. Kartu atkreiptinas dėmesys, kad jeigu kaip įgaliotasis atstovas privataus kaltinimo procese BPK 408 straipsnio prasme dalyvauja advokatas arba advokato padėjėjas, tuomet, jeigu kaltinamasis pasinaudoja teise pareikšti priešpriešinį kaltinimą nukentėjusiajam, o šioms šalims nesusitaikius, nukentėjusysis kartu tampa ir kaltinamuoju, vadinasi gali susiklostyti situacija, kuomet įgaliotuoju nukentėjusiojo, įgijusio dar ir kaltinamojo statusą, atstovu dalyvaujantis advokatas arba advokato padėjėjas gali atlikti ir gynėjo procesinę funkciją. Tokiu būdu privatus kaltintojas tame pačiame procese dėl to paties kaltinimo dalyko tampa ir asmens, kuriam atstovauja kaip įgaliotasis atstovas, gynėju.

Apibendrinant galima teigti, kad BPK 408 straipsnio prasme teisėtu nukentėjusiojo atstovu gali tapti tiek atstovas pagal įstatymą, tiek ir įgaliotasis atstovas. Skirtumas tik tas, kad skirtingą statusą turintys nukentėjusiojo atstovai privataus kaltinimo bylų procese gali naudotis netapačiomis procesinėmis teisėmis bei garantijomis. Vadovaujantis protingumo kriterijumi BPK 408 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatas privalu aiškinti ir taikyti sutinkamai su BPK 53 straipsnio prasme.

[129] Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. *Monografija.* (Vilnius: Registrų centras, 2009), 91, 210-214.

3.3. Kaltinimo keitimo teisinė reikšmė privataus kaltinimo bylų procesui

BPK 415 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme vyksta pagal šio kodekso V dalyje nustatytas taisykles su šio kodekso 415-417 straipsniuose numatytomis išimtimis. Vadinasi, šiame procese gali būti taikomos ir kaltinimo keitimo teisme nuostatos, numatytos BPK 255 ir 256 straipsniuose. Pastarojo straipsnio 1 ir 2 dalyse numatyta, kad, be kita ko, prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjusysis turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis, o taip pat ir pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą. Taigi ir privataus kaltinimo bylos proceso metu teisme privatus kaltintojas, esant pagrindui, nustatyta tvarka gali prašyti teismo keisti privatų kaltinimą tiek fakto, tiek ir teisės taikymo aspektu. Primintina, kad vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. apžvalgos[130] išvadų 4.2 papunkčiu „*nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės laikomos iš esmės skirtingomis nuo kaltinime nurodytųjų, jei jų pakeitimas teisme, iš anksto nepranešus apie tokią galimybę kaltinamajam, suvaržytų kaltinamojo teisę į gynybą*“, tuo tarpu išvadų 5.1 papunktyje numatyta, kad „*BPK 256 straipsnio 2-4 dalyse nustatytos skirtingos kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimo pakeitimo teisme taisyklės, taikomos priklausomai nuo to, ar veika kvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę ar lengvesnę nusikalstamą veiką*“.

Labai yra svarbu, kad bylą nagrinėjantis teismas nuosprendyje, kuriuo kaltinamasis yra pripažįstamas kaltu, nurodytų nustatytas faktines aplinkybes, iš esmės nesiskiriančias nuo privataus kaltinimo skunde ir/arba priešpriešiniame skunde nurodytų faktinių aplinkybių. Priešingu atveju būtų pažeista kaltinamojo asmens teisė žinoti kuo yra kaltinamas, jo teisė į gynybą. Tai iliustruoja ir teisminė praktika[131]: „*Teismas, bylos nagrinėjimo metu gavęs prokuroro, privataus kaltintojo ar nukentėjusiojo rašytinį prašymą kaltinamojo nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, arba kaltinamajame akte išdėstytas faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis, apie tai praneša kaltinamajam (BPK 256 str. 1 d.), tos aplinkybės turi būti suformuluotos prokuroro, privataus kaltintojo ar nukentėjusiojo prašyme teismui (BPK 256 str. 2 d.).*

Iš esmės skirtingomis laikytinos apylinkės teismo nuosprendyje nustatytomis nurodytos, bet nukentėjusiojo skunde nepaminėtos faktinės aplinkybės „sugriebęs už kaklo įsodino į automobilį“.

[130] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. A-1“ *Teismų praktika*, 31 (2009).

[131] „Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-198-107/2012“, prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid= 72773

Tokių aplinkybių pripažinimas nuosprendyje nustatytomis ir įrodytomis laikytinas nepagrįstu nukentėjusiojo skunde išdėstytų faktinių aplinkybių pakeitimu iš esmės skirtingomis privataus kaltinimo praplėtimu, nes kaltinimui pakeisti nesilaikyta BPK 256 straipsnyje nustatytos tvarkos. Šių papildomų kaltinimų pripažinimas nuosprendyje nustatytais nusikalstamos veikos kvalifikacijos nekeičia, tačiau alternatyviu BK 140 str. 1 d. numatytu fizinio smurto pavartojimo būdu „ar kitaip smurtaudamas“ praplečia nusikalstamos veikos, numatytos BK 140 str. 1 d., apimtį, charakterizuoja nusikalstamos veikos intensyvumą, nes BK 140 str. 1 d. numatytas pasekmes galima sukelti ne tik mušant, bet ir kitaip smurtaujant. Kaltinimo dalis „sugriebęs už kaklo įsodino į automobilį“ kaip nepagrįstas nukentėjusiojo skunde išdėstytų faktinių aplinkybių pakeitimas iš esmės skirtingomis, nepranešus apie tokias aplinkybes teismui ir kaltinamajam BPK 256 straipsnyje nustatyta tvarka, iš apylinkės teismo nuosprendžio šalintina.“

Taigi tampa aišku, kad ir privataus kaltinimo proceso metu kaip ir baudžiamąją bylą nagrinėjant teisme BPK V dalyje nustatyta tvarka privalu laikytis visų kaltinimo keitimo pagrindų, sąlygų bei procedūrų, kurias plačiai išaiškino ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime[132], kuriame nurodė, jog „*apie tai, kad kaltinamasis gali būti nuteistas pagal kitą baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kuriame nustatyti kitokie ar nauji nusikalstamos veikos požymiai ar kitos veikos kvalifikavimui reikšmingos aplinkybės, palyginti su nustatytosiomis kaltinamajame akte nurodytame baudžiamajame įstatyme, teisiamajame posėdyje jam turi būti iš anksto pranešta*.“

Kalbant apie kaltinimo keitimo procedūrų įgyvendinimą nagrinėjant privataus kaltinimo bylą teisme iškyla klausimas, kokių procedūrų ir kokias procesines garantijas bylą nagrinėjantis teismas turi užtikrinti, jog šiame teisiniame procese ne tik nebūtų pažeista speciali šio proceso forma, kurioje yra privalomas taikinamojo posėdžio organizavimo elementas, bet ir būtų užtikrintos proceso dalyvių, ypač kaltinamojo, teisės į gynybą bei teisę žinoti kuo yra kaltinamas. Kaip ir minėta, kaltinimo ribų keitimas – tai proceso dalyvio, šiuo atveju, privataus kaltintojo, reikalas esant tokiam pagrindui. Privatus kaltintojas prašymą dėl kaltinimo pakeitimo (tiek dėl iš esmės skirtingų faktinių aplinkybių, tiek ir dėl juridinio veikos vertinimo) teismui turi pateikti iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos tokio prašymo nuorašą įteikdamas ir gynybos pusei (kaltinamajam bei jo gynėjui). Žinoma, teisminėje praktikoje pripažįstama, kad skirtingai nei to būtų reikalaujama iš prokuroro, prašančio keisti kaltinimą, iš privataus kaltintojo nederėtų reikalauti ir tikėtis, jog toks prašymas bus parengtas

[132] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

nepriekaištingai: „*būtina pažymėti, kad, nors privataus kaltinimo bylose nukentėjusiojo procesinis statusas sutapatinamas su kaltintojo statusu, būtina įvertinti tai, jog nukentėjusysis nėra teisininkas, turintis specialių žinių, ir ne kiekvienas privatus asmuo gali surašyti idealų skundą, todėl, jeigu skundo forma bei teiginių dėstymo metodika ir nėra nepriekaištinga, tačiau šiaip ar taip kaltinimo esmė yra išdėstyta ir iš skundo galima suprasti, kokios nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo bei kokie duomenys tai patvirtina, nukentėjusiojo skundas turėtų būti priimtas*.“[133]

BPK nuostatos nedetalizuoja kaip tokiu atveju turėtų elgtis bylą nagrinėjantis teismas, jeigu privatus kaltintojas pateikia prašymą keisti kaltinimą BPK 255, 256 straipsnių pagrindais. Žinoma, akivaizdu, jog teisėjas turės laikytis visų minėtuose straipsniuose numatytų procedūrų, t. y. nedelsdamas apie tai pranešti nagrinėjimo teisme dalyviams bei pranešti kaltinamajam ir jo gynėjui apie teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai, o esant tokiam prašymui ir nustatyti konkretų pertraukos laiką. Tačiau iškyla klausimas – ar esant tokiai situacijai arba esant kaltinamojo ar jo gynėjo, o taip pat ir – privataus kaltintojo, prašymui – turi/privalo organizuoti taikinamąjį posėdį (BPK 413 straipsnis)? Pabrėžtina, kad taikinamasis posėdis kaip privaloma privataus kaltinimo proceso dalis yra itin reikšmingas proceso etapas, kurio metu konfliktuojančios šalys net tik gali rasti konflikto sprendimo kompromisą, bet kartu ir šio posėdžio metu išsakyti teiginiai, užfiksuoti teismo taikinamojo teismo posėdžio protokole gali tapti svariais duomenimis, galinčiais vėliau tapti įrodymais: „*Priešingai, negu teigia kasatorė, byloje vykusio taikinamojo posėdžio metu nukentėjusiojo ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens pasisakymai atitinka BPK 20 straipsnio 1 dalies įrodymams keliamus reikalavimus, nes yra gauti BPK 413 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka. Taigi taikinamojo posėdžio metu išreikštas pačios S. R. savo veikos vertinimas – teigė panaudojusi fizinį smurtą prieš nukentėjusiąją kaip ginčo sprendimo priemonę – pagrįstai pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų vertintas visų kitų įrodymų kontekste*.“[134] Taigi, baudžiamojo proceso įstatyme numatyta teismo funkcija privataus kaltinimo bylose pirmiausia siekti konfliktuojančius asmenis sutaikyti. Kitas baudžiamojo proceso tikslas – nustatyti, ar įtariamas, kaltinimas asmuo yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką, ir, jeigu yra pagrindas, teisingai jį nubausti - yra įgyvendinamas tik jeigu sutaikyti nepavyksta. Tačiau pirmiausia, teismas turi būti aktyvus siekiant šalis sutaikyti, tuo pačiu ir tinkamai nustatyti, ar yra pagrindas perduoti skundą nagrinėti teisiamajame posėdyje.

[133] „Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2013 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1021-282/2013“, prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=726864.

[134] „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-104-139/2015“, prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id= 20&item= doc&aktoid=1003897.

Taigi norint atsakyti į klausimą, kaip bylą nagrinėjantis teismas turi elgtis po to, kuomet, pavyzdžiui privatus kaltintojas teismo posėdyje pateikė prašymą dėl kaltinimo keitimo kaltinamajam, būtina suprasti paties taikinamojo posėdžio teisinę prasmę. BPK 413 straipsnyje numatyta, kad jeigu nėra šio BPK 412^1 straipsnio 1 dalyje numatytų pagrindų atsisakyti pradėti privataus kaltinimo bylų procesą, nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo šaukiami pas teisėją sutaikinti. Nusikalstamos veikos padarymu kaltinamam asmeniui kartu su šaukimu išsiunčiamas ir skundo nuorašas. Taikinamasis posėdis prasideda teisėjo pranešimu apie nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo turinį ir kvietimu susitaikyti. Po to pasisako nukentėjusysis ir (ar) jo teisėtas atstovas, ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo. Jeigu šie asmenys susitaiko, procesas dėl skundo nutraukiamas. Šių nuostatų turinys leidžia suprasti, kad teismo, priėmusio privataus kaltinimo skundą, pareiga yra ne tik formalizuoti įstatymo reikalavimą praktikoje, t. y. surengti taikinamąjį posėdį, bet ir jo metu siekti, kad konfliktuojančios šalys rastų galimą susitarimą ir taip būtų užbaigtas konfliktas, kuris buvo perkeltas į teismą. Būtent taikinamojo posėdžio, kurio pabaiga gali būti įvairi – proceso dalyviai gali susitaikyti, gali tęsti ginčą toliau teisme ir pan., metu teismas susiformuoja pirminį (bet ne išankstinį) įspūdį apie konflikto šalys, numato galimo bylos nagrinėjimo strategiją, paties teismo aktyvumo poreikį ir pan. Galiausiai ypač svarbu yra tai, kad BPK reikalavimas, kad teismas turi „kviesti susitaikyti“ yra tiesiogiai susijęs su privataus kaltinimo skunde išdėstytais teiginiais ir įrodymais apie aprašytą asmens galimai padarytą nusikalstamą veiką. Būtent taikos dalykas privataus kaltinimo byloje yra konfliktuojančių pusių pagal esamą kaltinimą diskusija, „derybos“ ar kitoks ginčo taikus išsprendimas. Darbo autorė mano, kad taikinamojo posėdžio metu teismas negali leisti konflikto šalims iš esmės peržengti privataus kaltinimo skunde nurodytos nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių. Šis aspektas yra tarsi atspirtis taikinamojo posėdžio eigai bei tikslui. Priešingu atveju analizuojamas privataus kaltinimo proceso etapas prarastų savo tikslinę paskirtį tiek turinio, tiek ir formos aspektais.

Taigi taikinamojo teismo posėdžio teisinė reikšmė – konflikto, kuris atsiremia į skunde išdėstytas veikos faktines ir teisines aplinkybes (požymius), išsprendimas eliminuojant tolesnį baudžiamąjį procesą.

Darbo autorės nuomone, privataus kaltinimo bylą nagrinėjančio teismo užduotis po to, jeigu bylos nagrinėjimo metu privatus kaltintojas ir/arba kaltinamasis, prieš tai pateikęs priešpriešinį skundą, pateikia prašymą pakeisti kaltinimą, t. y. tiek dėl iš esmės pasikeitusių faktinių aplinkybių, tiek ir dėl nusikalstamos veikos juridinio vertinimo, yra užtikrinti procesines garantijas visiems proceso dalyviams. Šiuo atveju procesinių garantijų užtikrinimas reiškia, kad teismas turi pranešti proceso dalyviams, o ypač – dalyviui, kurio atžvilgiu yra keičiamas kaltinimas, kad šis turi teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai ir pagal pakitusį (naują) kaltinimą. Kartu teismo pareiga yra

informuoti proceso dalyvius ir apie tai, kad šios gali pareikšti nuomonę ar prašymus dėl galimybės taikytis pagal pakeistą kaltinimą. Manytina, kad duotuoju atveju abi konfliktuojančios pusės, arba viena jų turi teisę pareikšti teismui atsisakančios nuo tokios galimybės. Ir tai gali priklausyti nuo to, kokiomis ribomis keičiasi kaltinimo turinys ir apimtis. Tačiau visais atvejais teismas turi būti apdairus ir rūpestingas, kuomet bent viena proceso šalis pareiškia, jog yra reikalinga daryti pertrauką ne tik pasirengti gynybai, bet ir išspręsti galimo susitaikymo alternatyvą. Taigi teismas vis tik yra saistomas proceso šalių noro ir valios pasirengti jeigu ne gynybai, tai bent jau galimam susitaikymui.

Atrodytų kiltų klausimas, kodėl teismas yra saistomas proceso šalių valios dėl taikinamojo posėdžio surengimo po to, kuomet buvo keičiamas kaltinimas? Kaip ir minėta aukščiau, taikinamojo posėdžio reikšmė – konflikto, kuris atsiremia į skunde išdėstytas veikos faktines ir teisines aplinkybes (požymius), išsprendimas. Todėl galima teigti, kad pasikeitus kaltinimo riboms, iš esmės keičiasi ir situacija, kuri yra buvusi iki šiol – pirmasis privalomasis taikinamasis posėdis vyko dėl pirminio kaltinimo, pavyzdžiui, suformuluoto privataus kaltinimo skunde. Tuo tarpu pasikeitus kaltinimui, pavyzdžiui, tiek dėl fakto, tiek ir dėl teisės, keičiasi ir kaltinimo ribos, kurios jau yra nebe tapačios, kokios buvo pirmojo taikinamojo posėdžio metu. Iš to seka, kad privataus kaltinimo bylų proceso specifika lemia, jog teismas privalo organizuoti paskesnį taikinamąjį posėdį, kuriame proceso šalys galėtų išsakyti savo nuomonę bei įžvalgas dėl pareikšto pakeisto kaltinimo, bylos nagrinėjimo perspektyvos ir t. t. Kartu tai yra svarbu ir dėl to, jog kaltinimo ribų pasikeitimas šiame procese gali lemti ir kaltinamojo teisės pareikšti prašymą keisti kaltinimą priešpriešiniame skunde. O tai pagal BPK galima būtų padaryti tik iki įrodymų tyrimo teisme pradžios. Taigi tam tikra prasme visa tai yra panašu į bendrosios ieškininės teisenos civiliniame procese taisykles, kurios numato, jog vienai iš proceso šalių pateikus patikslintą ieškinį, bylą nagrinėjantis teismas paprastai turi leisti atsakovui pateikti atsiliepimą į pareikštą patikslintą ieškinį. Tarp kitko, atsakovas šiuo atveju apskritai gali prašyti teismo daryti pertrauką ar bylos nagrinėjimą atidėti, nes reikalinga spręsti klausimą dėl galimos taikos sutarties sudarymo (CPK 141, 142 straipsniai). Turint tai omenyje galima teigti, kad tiek tradiciniame baudžiamajame procese, tiek ir privataus kaltinimo procese yra labai svarbu užtikrinti konstituciškai nulemtą sutaikinamąją funkciją baudžiamojoje justicijoje.[135] Kartu tai atitiktų ir tarptautinius teisinius standartus, kuriuos ypač pabrėžia Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos. Būtent, vienoje jų – Ministrų komiteto rekomendacijos Nr. R (87) 18 „Dėl baudžiamosios justicijos sistemos supaprastinimo“ *B* skyriaus 1 punkte nurodoma, kad „*pagal savo šalies konstitucinius reikalavimus valstybės narės turi peržiūrėti savo teisės aktus, atsižvelgdamos į taikos sutartis tam, kad būtų leista kompetentingiems asmenims baudžiamosiose bylose ir kitoms*

[135] Plačiau žr.: Agnė Baranskaitė, *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Monografija.* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007), 211.

šiame etape dalyvaujančioms institucijoms skatinti taikos sutarčių sudarymą, ypač smulkių teisės pažeidimų atvejais [...].“[136]

Tiesa, siekiant užtikrinti, kad privataus kaltinimo bylų procesas po to, kai buvo keistas kaltinimas, ir buvo organizuojamas taikinamasis procesas (posėdis) nebūtų neprotingai vilkinamas, o priešingai – būtų išlaikomas tokio proceso operatyvumas bei greitas bylos nagrinėjimas, tikslinga, kad teismas, iš dalies atlikęs įrodymų tyrimą teisme iki kaltinimo keitimo, atsižvelgdamas į proceso šalių nuomonę ir prašymus, iš naujo to nebekartotų, o tęstų toliau suteikdamas proceso dalyviams aktyviai ir rungimosi procese dalyvauti aiškinantis naujai pakitusias aplinkybes ir pan. Šiuo požiūriu būtų galima taikyti BPK 276 straipsnio 5 dalyje numatytą procedūrą, t. y.: „[...] *ar kitais atvejais, kai byla nagrinėjama teisme iš naujo, liudytojai ir nukentėjusieji, apklausti anksčiau šią bylą nagrinėjant teismo posėdyje, pakartotinai apklausai gali būti nekviečiami, o jų parodymai, duoti pirmiau teismo posėdžio metu, balsu perskaitomi, jeigu nagrinėjimo teisme dalyviai su tuo sutinka ir nepageidauja, kad liudytojai ir nukentėjusieji būtų pakartotinai apklausti*.“[137]

Apibendrinant išdėstytą galima teigti, kad kaltinimo ribų keitimas turi reikšmingos įtakos privataus kaltinimo bylų procese tiek, kiek tai susiję su proceso dalyvių vienos iš teisių – taikytis, įgyvendinimu. Manytina, kad bylą nagrinėjantis teismas bet kuriuo atveju turi spręsti klausimą dėl besibylinėjančių šalių sutaikinimo procedūros išnaudojimo, o konflikto šalims to prašant tai ir padaryti. Ir tai lemia ne formalus įstatymo reikalavimas dėl privalomo šių bylų proceso elemento – taikinamojo posėdžio organizavimo, bet turiningas įstatymo taikymas, o būtent – proceso dalyvių taikinimo procesas pagal pakeistos apimties bei ribų kaltinimo formuluotę nepriklausomai nuo to, kuriuo aspektu buvo keičiamas kaltinimas – dėl iš esmės pasikeitusių faktinių aplinkybių, ar dėl veikos baudžiamojo teisinio vertinimo.

---

[136] Raimundas Jurka, Svetlana Melničenko, Irma Randakevičienė, *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 67.

[137] Magistro baigiamojo darbo autorė mano, kad šios BPK nuostatos taikymas yra leistinas ir galimas privataus kaltinimo bylų procese tiek, kiek tai neprieštarauja privataus kaltinimo bylų proceso procedūroms, numatytoms BPK XXX skyriuje bei privataus kaltinimo proceso principams.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Šiame baigiamajame darbe suformuluotų uždavinių įgyvendinimas ir ginamųjų teiginių analizė leidžia teigti, jog iškelta hipotezė pasitvirtino, t. y. nustatyta, kad privataus kaltinimo bylų proceso tam tikrų klausimų teisinis reguliavimas ne visuomet atitinka proceso dalyvių teisėtų interesų apsaugos siekius. Šiuo pagrindu žemiau pateikiamos analizės pagrindu grindžiamos išvados bei formuluojami tam tikri pasiūlymai.

1. Privataus kaltinimo bylų proceso analizė remiantis teisinės būties lygmenimis parodė, kad šio proceso idėjų vystimasis yra glaudžiai susijęs su antikos, o būtent, Romėnų teisės raida. Galima teigti, kad privataus kaltinimo institutas baudžiamajame procese yra artimas civilinei jurisprudencijai. Tiesa, šių dviejų teisės sričių suplakti niekaip negalima, nes jie grindžiami netapačiais teisės principais. Kalbant apie privataus kaltinimo proceso teisinio reguliavimo (teisės normų) konstravimą bei praktinį šį procesą reglamentuojančių teisės nuostatų taikymą pastebėtina, kad šio proceso teisinės nuostatos ilgainiui tapo vis labiau susistemintos ir atskirtos nuo bendrosios baudžiamojo proceso formos. Tokiu būdu įgydamas specialią procesinę formą privataus kaltinimo procesas tapo savarankiška teisminės gynybos baudžiamajame procese priemone.

2. Privataus kaltinimo proceso teisinių santykių analizė parodė, kad šio proceso speciali procesinė forma lemia ir paties teisinio proceso ypatumus. Šių ypatumų pagrindas – baudžiamasis procesas tik teisminėse proceso stadijose nedalyvaujant valstybiniam kaltinimui, o teisinį ginčą (konfliktą) sprendžiantiems dalyviams suteikiant kaltinimo ir priešpriešinio kaltinimo procesines galimybes. Taigi trečiasis teisinės būties lygmuo rodo, jog nors privataus kaltinimo bylų procesas iš esmės naudojasi tais pačiais baudžiamojo proceso principais, tačiau šių principų aiškinimo ir taikymo specifiką lemia būtent speciali analizuojamo proceso forma.

3. Privataus kaltinimo bylų proceso specifika lemia teisės į tinkamą (sąžiningą) procesą principo kiek kitokį įsivaizdavimą šiame procese. Šis principas privataus kaltinimo bylų procese, priklausomai nuo šio principo funkcijų, ne tik numato daugiau draudimų vienaip ar kitaip elgtis, bet ir daugiau leidimų, suteikiančių platesnes procesines galimybes konfliktą teisiškai bandančioms spręsti šalims. Atlikta analizė bei pasitelkus ekspertų interviu metu gautus rezultatus darytina išvada, kad privataus kaltinimo bylų procese iš principo būtų įmanoma taikyti *in absentia* proceso nuostatas siekiant, kad nebūtų pažeidžiami nukentėjusiojo (privataus kaltintojo) interesai. Tiesa, teismas turėtų būti kūrybiškas gebėti aiškinti šių dviejų proceso institutų tarpusavio santykį remiantis baudžiamojo proceso principais.

4. Darbo autorės nuomone, BPK nuostatos, leidžiančios prokurorui, pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl nusikalstamos veikos, numatytos BPK 407 straipsnyje (nesant duomenų apie šią veiką

padariusį asmenį), tokį tyrimą nutraukti nustačius veiką galimai padariusį asmenį, tačiau padarius išvadą, kad toje veikoje nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, suvaržo nukentėjusio asmens teisę į tinkamą procesą. Valstybė turi palikti teisę pačiam asmeniui apsispręsti ginti pažeistas teises ar ne, o jeigu taip – tai kaip pasinaudoti teise į teisminę gynybą, prioritetą reiktų atiduoti privačiam interesui. Net ir tuo atveju, jeigu prokuroras mano nesant veikos, nurodytos BPK 407 straipsnyje, požymių, neturėtų nutraukti ikiteisminio tyrimo ir taip užkirsti kelią nukentėjusiajam pačiam vertinti nusikalstamos veikos subjektyviuosius kriterijus. Įstatymas turi leisti pačiam asmeniui apsispręsti kreiptis privataus kaltinimo tvarka į teismą arba ne.

Siūlytina tiek teisėkūros subjektams, tiek ir mokslininkams išdiskutuoti klausimą, ar prokuroras, vykdydamas savo konstitucinę funkciją, gali tam tikra prasme perimti ir teisingumo vykdymą dėl bet kurios veikos, numatytos BPK 407 straipsnyje, kurią pavojingumo ir neteisėtumo požymių atžvilgiu gali vertinti tik privatus asmuo.

5. Rungimosi ir teisės į gynybą principų turinys privataus kaltinimo bylų procese atskleidžia šio proceso savitumus, kurie tam tikru požiūriu primena ieškinio teiseną civilinio proceso teisėje. Minėti principai privataus kaltinimo procese labai susiję tuo, kad šiame procese galimi du kaltinimai – pirminis ir priešpriešinis, kuris dar vadinamas „gynyba per kaltinimą“. Esant šiems kaltinimams besirungiančios konflikto šalys kartu įgyja priešingos šalies statusą – nukentėjusysis – kaltinamojo, kaltinamasis – nukentėjusiojo. Kartu pažymėtina, kad esant tokiai situacijai privataus kaltinimo bylą nagrinėjantis teismas turi būti budrus ir nuoseklus, kadangi nuo to priklauso byloje surinktų duomenų patikimumo vertinimas.

6. Nustatyta, kad privataus kaltinimo bylų procese egzistuoja imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės ir nukentėjusio asmens teisės į privatų kaltinimą santykio problema. Būtent, BPK nuostatos visiškai nereglamentuoja, kieno iniciatyva ir kas turi privataus kaltinimo bylų procese kreiptis į kompetentingas institucijas prašant sutikimo (leidimo) traukti asmenį, kuris turi imunitetą nuo tokio persekiojimo, baudžiamojon atsakomybėn. Atrodytų, kad šią problemą išsprendė teismų praktika, numatanti, kad būtent teismas su prašymu kreipiasi į Generalinį prokurorą, kad šis kreiptųsi į Lietuvos Respublikos Seimą dėl sutikimo traukti baudžiamojon atsakomybėn Seimo narį, Ministrą Pirmininką, ministrus, teisėjus ir pan., gavimo. Tačiau nei įstatymai, nei juo labiau teisminė praktika neatsako į klausimą, kieno iniciatyva ir kas turi kreiptis dėl sutikimo traukti baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka asmenį, kuris yra registruotas kandidatas į Seimo narius, savivaldybių tarybų narius. Galiausiai iš esamo teisinio reguliavimo nėra aišku, kaip nukentėjęs asmuo gali ginti savo pažeistas teises privataus kaltinimo tvarka, jeigu galimai nusikalstamą veiką nukentėjusio asmens atžvilgiu padarė asmuo, paskirtas eiti Generalinio prokuroro pareigas.

Šiuo atžvilgiu siūlytina tiek teisėkūros subjektams, tiek ir mokslininkams išdiskutuoti klausimą dėl vieningos procedūros privataus kaltinimo bylų procese kreipiantis į kompetentingas institucijas dėl sutikimo traukti baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka asmenis, kurie turi imunitetą nuo baudžiamosios atsakomybės, sukūrimo ir įtvirtinimo BPK arba specialiuose įstatymuose.

7. BPK 408 straipsnio prasme teisėtu nukentėjusiojo atstovu gali būti tiek atstovas pagal įstatymą, tiek ir įgaliotasis atstovas. Pabrėžtina, kad skirtingą statusą turintys nukentėjusiojo atstovai privataus kaltinimo bylų procese gali naudotis netapačiomis procesinėmis teisėmis bei garantijomis.

Siūlytina BPK 408 straipsnio 2 dalį pakeisti ir išdėstyti taip (pateikiamas lyginamasis variantas):

„2. **Šio Kodekso 53 ir 55 straipsniuose nustatytais atvejais** ~~Jeigu nukentėjusysis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų negali pasinaudoti visomis nukentėjusiojo teisėmis,~~ paduoti pareiškimą ir palaikyti kaltinimą teisme gali ~~jo~~ **ir nukentėjusiojo** teisėtas atstovas.“

8. Kaltinimo ribų keitimas nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka yra reikšmingas dėl proceso dalyvio teisės susitaikyti įgyvendinimo. Teismas bet kuriuo atveju turi spręsti klausimą dėl besibylinėjančių šalių sutaikinimo procedūros išnaudojimo, o konflikto šalims to prašant tai ir padaryti. Proceso dalyvių taikinimo procesas turi vykti, kadangi po kaltinimo pakeitimo gali keistis kaltinimo apimtis ir ribos.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
2. „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.“ *Valstybės žinios* 40, 987 (1995).
3. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).
4. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 151, 168, 186, 276, 407, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 68, 3070 (2003).
5. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 167, 409 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 75, 3773 (2013).
6. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 102, 233, 240, 243, 244, 261, 273, 314, 323, 361, 362, 362^1, 364, 367, 440, 441, 442 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 242^1 straipsniu įstatymas.“ *Teisės aktų registras* 2014-03406 (2014).
7. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41^1, 77^2, 80^1 , 374^1, 374^2, 412^1 straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 81, 3312 (2007).
8. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 115, 4276 (2004).
9. „Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas.“ *Valstybės žinios* 42, 1919 (2003).
10. „Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimo įstatymas.“ *Valstybės žinios* 53, 996 (1994).
11. „Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas.“ *Lietuvos aidas* 139, (1992); *Valstybės žinios* 22, 635 (1992).
12. „Lietuvos Respublikos Seimo statutas.“ *Valstybės žinios* 15, 249 (1994).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 91, 1789 (1994).
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 8 straipsnio pirmosios dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 11/95, 9/96 (1996).
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25^1, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69^1 ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 109, 3192 (1999).
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija).“ *Valstybės žinios* 43/03, 46/03 (2004).
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 148 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 2 dalies, 168 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 3 dalies, 182 straipsnio (2004 m. liepos 5 d. redakcija) 4 dalies, 183 straipsnio (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) 5 dalies, 186 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies, 187 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 68, 2514 (2006).
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės Žinios* 119, 6005 (2013).

Mokslinė ir kita specialioji literatūra

1. Abenaa, Owusu-Bempa. „Defence participation through pre-trial disclosure: issues and implications.“ *International Journal of Evidence & Proof* 17:184, 2013.
2. Ancelis, Petras, et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai.* Vilnius: Industrus, 2009.
3. Ažubalytė, Rima, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
4. Ažubalytė, Rima. „Baudžiamojo proceso principai: teisės spragų šalinimas“ iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys,* Vilnius: UAB „Vilniaus panda“, 2012.
5. Ažubalytė, Rima. „Baudžiamojo proceso raidos tendencijos: formų diferenciacija.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys,* 229-242. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.
6. Ažubalytė, Rima. „Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida.“ *Jurisprudencija* 4 (122) (2010): 221-244.

7. Baranskaitė, Agnė. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius. Monografija.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
8. Bražinskas, Jonas. *Tikslingumo sistema keliant baudžiamąsias bylas*. Kaunas: Teisė, 1935.
9. Danisevičius, Petras, Marcelis Kazlauskas, Eugenijus Palskys. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978.
10. Drakšas, Romualdas. „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, 259-271. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.
11. Goda, Gintaras, et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga: I-IV dalys (1-220 straipsniai) / Moksl. red. G. Goda.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
12. Goda, Gintaras, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras 2011.
13. Goda, Gintaras. „Protingumo kriterijus baudžiamajame procese“ iš *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui – 10 metų. Recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamojo proceso, baudžiamosios teisės ir kriminalistikos aktualijoms ir problematikai, rinkinys,* Vilnius: UAB „Vilniaus panda“, 2012.
14. Jaščenka, Aleksandras. *Romėnų teisė. Istorija ir dogma*. *1929/1930 Mokslo metais pavasario semestre prof. Jaščenkos skaitytų paskaitų konspektyvinis kursas.* Kaunas: 1930.
15. Jovaišas, Karolis at al. „Teisės problemos.“ *Mokslinis praktinis žurnalas* 3, (1999): 25.
16. Jurgaitis, Ramūnas. „Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma.“ Daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2004.
17. Jurka, Raimundas, et al., *Baudžiamojo proceso principai, metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Eugrimas, 2009.
18. Jurka, Raimundas, Svetlana Melničenko ir Irma Randakevičienė. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje.* Vilnius: Eugrimas, 2006.
19. Jurka, Raimundas. „Imuniteto įveikimas privataus kaltinimo bylų procese: esama būklė ir perspektyvos.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės, bausmių vykdymo ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys*, 243-257. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2014.
20. Jurka, Raimundas. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. *Monografija.* Vilnius: Registrų centras, 2009.

21. Jurka, Raimundas. *Žmogaus teisių gynimas Lietuvos baudžiamajame procese: antropocentrinio požiūrio link. In Regnum Est. 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
22. Juzukonis, Saulius. „Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese.“ Daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2002.
23. Laužikas, Egidijus, Valentinas Mikelėnas ir Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė. I tomas.* Vilnius: Justitia, 2003.
24. Leonas, Petras. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto teisių fakultetas, 1931.
25. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais.* Kaunas: Literatūros knygynas, 1933.
26. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1994 m. gruodžio mėn. 12 d.* Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos. 1994.
27. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. *V-XI dalys (221-461 straipsniai).* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
28. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989.
29. Losis, Egidijus. „Procesinės prievartos priemonės baudžiamajame procese.“ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2010. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~ 2010 ~D20110316_204530-44497/DS.005.0.02.ETD.
30. Maksimaitis, Mindaugas. *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
31. Matuizienė, Eglė. „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma.“ Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2014. http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-00 01:E.02~2014~D_20141107_105422-88896.
32. Merkevičius, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Monografija.* Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008.
33. *RTFSR baudžiamasis procesinis kodeksas, su pakeitimais iki 1940 m. lapkričio 15 d*. Kaunas: Lietuvos TSR teisingumo liaudies komisariato leidinys, 1941.
34. Seneka, Lucijus Anėjus. *Apie pyktį. Sielos vaistų receptai iš praeities.* Vilnius: Metodika, 2010.
35. Tamošaitis, Antanas. *Idėjos ir jų realizacija arba tikslų ir priemonių teorijos*. Kaunas: Teisė, 1936.
36. Teng, Biao. „What is Rights Defense?.“ *Chinese Law and Government* 46, 5-6 2013.
37. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija.* Vilnius: Justitia, 2009.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 29 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-72/2008.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/208013922813340/2K-72/2008.
2. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180/2009.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/260958254535005/2K-180/2009.
3. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. A-1.“ *Teismų praktika* 31 (2009).
4. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2011 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-444/2011.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/16199483873036/2K-P-444/2011.
5. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. sausio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-37-942/2015.“ Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=993259.
6. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. vasario 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-104-139/2015.“ Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=1003897.
7. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-294-648/2015.“ Prieiga per internetą: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/LITEKO.68 D38A44A990.
8. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-48/2007.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/245606440177755/1N-48/2007.
9. „Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2T-11/2015.“ Prieiga per internetą: http://liteko.teismai.lt/viesasprendimupaieska/tekstas.aspx?id=d0115706-c41b-4b25-b639-db947be7db05.
10. „Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-99-300/2008.“ Prieiga per internetą: http://www. infolex.lt.skaitykla. mruni.eu/tp/Default.aspx?id =20&item=doc &akto id =100305.

11. „Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo 2013 m. rugsėjo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-1021-282/2013.“ Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=726864.
12. „Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-198-107/2012.“ Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default. aspx?id=20&item=doc&aktoid= 72773
13. „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-641/2007.“ Prieiga per internetą: http://www.infolex.lt.skaitykla.mruni.eu/tp/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=656577.
14. „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-357-209-2012.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/278628245494415/1S-357-209/2012.
15. ”Vilniaus apygardos teismo 2012 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-788-628/2012.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/259466108376936/1S-788-628/2012?word=d%C4%97l%20vrk.
16. „Plungės rajono apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. PK-68-404/2011.“ Prieiga per internetą: http://eteismai.lt/byla/71922690285914/PK-68-404/2011.
17. „Vilniaus miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. PK-55-497/2014“.
18. „Klaipėdos apskrities Vyriausiojo policijos komisariato Plungės rajono Policijos komisariato ikiteisminio tyrimo byla Nr. 78-1-000116-14.“

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

1. „Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos.“ *Teismų praktika* 20 (2004).
2. Kansal v. The United Kingdom, 21413/02 Eur. Ct. H. R. (2004).
3. Vermeulen v. Belgium, 19075/91 Eur. Ct. H. R. (1996).

Kiti šaltiniai

1. Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-21, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/ dokpaieska.Showdoc l?p_id=232774.
2. Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-22, http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.Showdoc l?pid=413094.

3. Aiškinamasis raštas, žiūrėta 2015-09-22, http://www3.lrs. lt/pls/inter3/ dokpaieska.Showdoc l?pid=442859.
4. Lietuvių kalbos žodynas, žiūrėta 2015-09-03, http://www.lkz.lt/startas.htm.
5. „Dėl kaltinamųjų V. Uspaskicho ir V. Vonžutaitės teismas kreipėsi į VRK“, žiūrėta 2015 11 15, http://www.vat.lt/lt/vilniaus-apygardos-teismas/naujienos_208/archive/del-kaltinamuju-v.-4f22 /p180.html.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Šio magistro baigiamojo darbo esmė – tai privataus kaltinimo bylų proceso instituto analizė pasitelkiant teisinių lygmenų – šio proceso teisinių idėjų, normų ir teisinių santykių analizę. Kartu yra analizuojami aktualūs privataus kaltinimo bylų proceso teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo klausimai. Šio baigiamojo darbo tikslas – apibendrinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, aukštesniųjų nacionalinių teismų, Europos Žmogaus Teisių Teismo patirtį, mokslinę literatūrą kompleksiškai išnagrinėti privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo ir taikymo teismų praktikoje silpnąsias vietas bei trūkumus, lemiančius nukentėjusiųjų ir kaltinamųjų teisių ir teisėtų interesų ginties proceso apsunkinimus, taip pat formuluoti jų šalinimo kryptis. Tyrimo metu gauti rezultatai rodo, jog privataus kaltinimo teisinis reguliavimas nėra pakankamas ir aiškus siekiant užtikrinti tiek nukentėjusiojo, tiek ir kaltinamojo teisę į tinkamą teisinį procesą.

Reikšminiai žodžiai: privatus kaltinimas, nukentėjusysis, kaltinamasis, sąžiningas procesas, principai.

The essence of his final master work – the analysis of private prosecution procedure institute invoking the legal levels – the ideas of this procedure, legal provisions and legal relations. At the same time relevant issues of private prosecution procedure in the context of legal regulation and practical application are analyzed. The aim of this final work is by summarizing the experience of Constitutional Court, higher courts of the Republic of Lithuania, European Human Rights Court, as well as scientific sources, complex analysis of weaknesses and lacks of legal regulation and application of private prosecution, that make influence into implementation of the rights and interests of victims and defendants in order to eliminate difficulties of proper application of this procedure. The results are showing, that the legal regulation of private prosecution procedures is not sufficient and clear in order to safeguard the right of victims and defendants to a fair trial.

Keywords: private prosecution, victim, defendant, fair trial, principles.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

BAIGIAMASIS MAGISTRO DARBAS
PRIVATAUS KALTINIMO BYLŲ PROCESAS: PROBLEMOS IR SPRENDIMŲ BŪDAI

Šiuo magistro baigiamuoju darbu apibendrinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, aukštesniųjų nacionalinių teismų, Europos Žmogaus Teisių Teismo patirtį, mokslinę literatūrą buvo siekiama kompleksiškai išnagrinėti privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo ir taikymo teismų praktikoje silpnąsias vietas bei trūkumus, lemiančius nukentėjusiųjų ir kaltinamųjų teisių ir teisėtų interesų ginties proceso apsunkinimus, taip pat formuluoti jų šalinimo kryptis. Būtent, privataus kaltinimo bylų proceso ištakų, raidos, sampratos bei reikšmės atskleidimas, kompleksinė atskirų privataus kaltinimo bylų proceso elementų veikimo ribų baudžiamojo proceso principų kontekste analizė, o galiausiai ir privataus kaltinimo bylų proceso galimų teisinio reguliavimo spragų bei teisės taikymo trūkumų atskleidimas, teisės taikymo tobulinimo poreikio privataus kaltinimo instituto reglamentavime nustatymas darbo autorei leido nuosekliai ir remiantis baudžiamojo proceso principais analizuoti bene svarbiausius šio instituto aspektus.

Privataus kaltinimo bylų proceso teisinių lygmenų analizė leido kritiškai analizuoti atskirus šio teisės instituto klausimus pasitelkiant baudžiamojo proceso principų turinį. Didelis dėmesys šiame darbe buvo teikiamas atskirų baudžiamojo proceso principų, tokių kaip teisės į gynybą, rungimosi bei teisės į tinkamą procesą raiškai privataus kaltinimo bylų proceso specialioje procesinėje formoje. Šių principų veikimo minėtame institute turinys parodo, kad privataus kaltinimo bylų procese kiek kitaip yra suprantamos tam tikros procesinės teisinės šio proceso dalyvių garantijos. Kartu pažymėtina, kad ir teismas, nagrinėdamas privataus kaltinimo baudžiamąją bylą, turi būti gerokai lankstesnis bei aktyvesnis. Tai lemia privataus kaltinimo bylų procese dalyvaujančių konfliktą bandančių spręsti šalių procesinis teisinis elgesys, jų turimo teisinio statuso ypatumai.

Bene aktualiausios teisės aiškinimo ir taikymo problemos šiame procese yra susijusios su imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės panaikinimo, kaltinimo keitimo bei atstovavimo privataus kaltinimo bylų procese klausimais. Pastarieji tiek teisės teorijoje, tiek ir teisminėje praktikoje yra aiškinami remiantis tiek įstatymo analogija, tiek ir protingumo kriterijais. Tačiau tai nepadeda užtikrinto stabilios, nuoseklios ir proceso dalyvių teises ir interesus užtikrinančios teisinės procedūros teisme. Dėl to nukenčia ir pagrindinis šio proceso siekis – tinkamas ir sąžiningas teisinis procesas.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

FINAL MASTER WORK
PRIVATE PROSECUTION PROCEDURE: PROBLEMS AND DECISIONS

In the course of this master work, by summarizing the experience of Constitutional Court, higher courts of the Republic of Lithuania, European Human Rights Court, as well as scientific sources, it was aimed to analyse weaknesses and lacks of legal regulation and application of private prosecution, that make influence into implementation of the rights and interests of victims and defendants in order to eliminate difficulties of proper application of this procedure. Namely, discovering of the origin, developing and the meaning of private prosecution procedure, complex analysis of relevant elements of private prosecution in the context of the application limits of those elements and finally disclosure of the gaps and lacks of private prosecution procedure‘s legal regulation model and judicial application, as well as identification of the need to develop this procedure has gave the ground for the author to consistent analysis of most important issues of this procedure facing the general principles of criminal procedure.

The analysis of private prosecution procedure legal levels made it critically to analyse separate issues of this legal procedure invoking the deep content of the general criminal procedure principles. The great attention was paid for several principles of criminal procedure in the private prosecution procedure, i.e., right to defence, right to a fair trial and right to adversarial procedure. The mechanisms of how these principles work in private prosecution procedure show, that the procedural guarantees of the participants of private prosecution should be understood not in the same way as in traditional criminal proceedings. It is emphasized, that the court, which is hearing the private prosecution case, must even be more flexible and more active, because this is influenced by the procedural behaviour of the participants, who are trying to solve their legal conflict in this case.

Nearly the most relevant problems of legal regulation and practical application are related to the cancelation of the immunity from criminal liability, changing of private indictment and participant‘s representation issues in the private prosecution case. Latter issues, the same, in theory and practice, are explained taking into account the Law analogy and the cryteria of rationality. But, this can not safeguard the stable, consistent procedure in the court, that makes rights and interests of participants to be implemented properly. This is the reason, why the most important principe of the right to a fair trial is suffering.

PRIEDAI

Diskusinės temos, naudotos ekspertų interviu metodo taikymui.

1. Dėl imuniteto panaikinimo. Taikoma praktika, kuomet dėl imunitetą turinčio Seimo nario patraukimo atsakomybėn reikalingas Seimo leidimas. Dėl tokio sutikimo į Seimą gali kreiptis tik Generalinis prokuroras, tačiau privataus kaltinimo bylų procese prokuroras nedalyvauja ir nėra kitų pagrindų pagal BPK 409 straipsnį atlikti ikiteisminį tyrimą. Taigi nukentėjusysis kaip privatus kaltintojas privalo rūpintis tokio sutikimo Teismas, nagrinėdamas privataus kaltinimo bylą, pats kreipiasi į Generalinį prokurorą su prašymu kreiptis į Seimą. Tačiau Generalinis prokuroras turi perimti nukentėjusiojo iniciatyva suformuotą baudžiamąją bylą. Kaip vertinama tokia praktika?

2. Dėl kardomųjų priemonių taikymo privataus kaltinimo procese. Kaip vertinti situaciją, kada teismai pagal nukentėjusio kaip privataus kaltintojo prašymą nėra linkę taikyti kaltinamajam kardomųjų priemonių esant pagrindui? Nors suėmimas šiame procese praktiškai neįmanomas, bet kitas švelnesnes kardomąsias priemones gali taikyti, bet netaiko, nes privataus kaltinimo procesas vyksta dėl mažiau pavojingų veikų.

3. Dėl proceso kaltinamajam nedalyvaujant. Kaip vertinti situaciją arba esamą teisinį reguliavimą, kuomet teismai atsisako arba nelinkę privataus kaltinimo procese taikyti proceso kaltinamajam nedalyvaujant institutą, kuomet kaltinamasis po taikinamojo posėdžio pasislepia užsienio valstybėje ir procese nedalyvauja? Nors šios procesinės formos skirtingos, bet ar teoriniu lygmeniu *in absentia* procesas galėtų būti derinamas su privataus kaltinimo bylų procesu?

4. Dėl tinkamo proceso. Praktikoje esama atvejų, kuomet nukentėjęs asmuo dėl šmeižto (pvz. šmeižikiški komentarai internete), nežinodamas kaltininko, o tik IP adresą, kreipiasi į policiją dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo iš esmės siekdamas, kad policija nustatytų komentarus rašiusį asmenį. Tačiau neretai būna, kad nustačius tokį asmenį ir jį apklausus kaip liudytoją ar kaip įtariamąjį, prokuroras, nenustatęs nusikalstamos veikos požymių tyrimą nutraukia, t. y. ne todėl, kad šmeižtas yra privataus kaltinimo proceso dalykas, o todėl kad nėra veikos požymių. Kyla klausimas, ar prokuroras “viena koja neužlipa” ant privataus kaltinimo proceso?

5. Rungimosi ir nešališkumo principai. Kalbant apie privataus kaltinimo bylų procesą kuomet yra priešpriešinis kaltinimas – t. y. du kaltinimai iš esmės, ar esant abipusiam kaltinimui šiame procese rungimosi principas išlaiko tą pačią sampratą, t. y. kada nukentėjusysis, būdamas privačiu kaltintoju, turi pareigą dalyvauti įrodinėjime ir sakyti tik tiesą, o kartu būdamas kaltinamuoju turi tik teisę dalyvauti įrodinėjime ir nesakyti tiesos apie tapatų nagrinėjimo dalyką?

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015-12-...

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

_____

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė)_____,

(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas, tema:

„_____

_____“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbu metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____

(parašas) (vardas, pavardė)